

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Historické vědy – etnologie

Kateřina Vytejčková

„Džemevi“ – domy shromáždění alevitů v Turecku

„Djemevi“ – Houses of Assembly of Alevis in Turkey

Disertační práce

vedoucí práce - PhDr. Lubomír Procházka, CSc.

2017

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Plzni

dne 1. 12. 2017

podpis

Poděkování:

Chtěla bych v úvodu této práce poděkovat svému školiteli za podporu v průběhu jejího řešení.

Abstrakt:

Předmětem této práce jsou domy shromáždění – *cemevi* u alevitů v Turecku. Současní alevité navazují na tzv. *Kızılbaş*, kteří žili na území Osmanské říše a na učení mystického řádu bektášija, který byl spojen s Osmanskou říší a se sbory janičářů. Současný alevismus (*alevilik*) chápáný buď jako náboženství, nebo jako kultura je produktem 20. století. *Cemevi* je dům, v němž se alevité shromažďují za účelem konání vlastních rituálů. Soudobé *cemevi* slouží jako multifunkční nábožensko-kulturní centra, v nichž vedle rituálů probíhá výuka a vypravují se v nich i pohřby. V této práci sleduji vývoj domů shromáždění, které čerpají své názvosloví ze dvou hlavních zdrojů – z podoby bektášijského rituálního prostoru (*meydan*) a z vesnické architektury oblastí osídlených alevity. Současný *cemevi* je nejen architektonickým fenoménem, ale i politickým problémem, proto reflektuji boj alevitů o jeho zrovnoprávnění s ostatními svatostánky a popisuji zaměření alevitských nadací, které v naprosté většině iniciují stavbu *cemevi*. Na vzhled staveb *cemevi* má vedle rozpočtu vliv i pojetí alevismu jejich stavebníků. Součástí této práce je terénní výzkum, který byl uskutečněn na *cemevi* v tureckých městech: Ankara, Bursa, Çorum, Elâzığ, Istanbul.

klíčová slova:

cemevi, domy shromáždění, alevismus, alevité, kyzylbaşové, bektášija, janičáři, Osmanská říše, Turecko, terénní výzkum, architektura, náboženství, rituály

Abstract:

The subject of this work are houses of assembly – *cemevi* at Alevis in Turkey. The current Alevis follow on from the so - called Kizilbash (Qizilbash), who lived in the territory of the Ottoman Empire and the teachings of the mystical order of Bektashi, which was associated with the Ottoman Empire and the corps of Janissaries. Contemporary Alevism (*alevilik*), understood either as a religion or as a culture, is a product of the 20th century. *Cemevi* is a house where Alevis gather to conduct their own rituals. Modern day *cemevi* serves as multifunctional religious and cultural center where besides the rituals, teaching takes place and funerals are conducted. In this work I pursue the development of houses of assembly, deriving their terminology from two main sources – the form of the Bektashi ritual space (*meydan*) and from the village architecture of the Alevis populated areas. Today's *cemevi* is not only an architectural phenomenon but also a political problem, so I reflect on the Alevis' struggle to equate it with other sanctuaries and describe the focus of Alevis' roots, which in most cases initiate the construction of the *cemevi*. The appearance of the *cemevi* buildings, taking into account the available budget, is influenced by the perception of Alevism of their builders. Part of this work is field research, which was carried out on the *cemevi* in the Turkish cities of Ankara, Bursa, Çorum, Elâzığ, Istanbul.

Keywords:

Cemevi, Houses of assembly, Alevism, Alevis, Kizilbash, Bektashism, Janissaries, Ottoman Empire, Turkey, field research, architecture, religion, rituals

1. ÚVODEM	8
1.1. Zdroje bádání	9
1.2. Postup při řešení tématu a metodika terénního výzkumu	11
1.3. Cíle práce	14
1.4. Struktura práce	15
1.5. Poznámka k přepisu tureckých výrazů	16
2. KDO JSOU ALEVITÉ	17
2.1. Geografické rozšíření	18
2.2. Historické souvislosti a duchovní kořeny	19
2.3. Písemné prameny	22
2.4. Ústní tradice	23
2.5. Věrouka	24
2.6. Rituální praxe	28
3. PROMĚNY KOMUNITY VE 20. STOLETÍ	32
3.1. Alevitské spolky	36
3.2. Alevité a alevitské organizace v diaspoře	39
3.3. Alevismus a současná identita alevitů	40
4. DOMY SHROMÁŽDĚNÍ – <i>CEM EVÍ, CEMEVI</i>	45
4.1. Kolik je v Turecku <i>cemevi</i> ?	46
4.2. Boj za zrovnoprávnění – boj o <i>cemevi</i>	47
4.3. Projekt <i>Cami-Cemevi</i> aneb snahy ekumenické či asimilační?	52
4.4. Bektášíjské konventy dříve a dnes	55
5. SYMBOLIKA PROSTORU A ARCHITEKTONICKÉ VZORY	60
5.1 Symbolika rituálního prostoru u bektášíjů	60
5.2. <i>Cem evi</i> jako typ vesnického domu	65
5.3. Symbolika u vesnických domů shromáždění	68

6. CEMEVI DNES	73
6.1. Hledání ideální podoby <i>cemevi</i>	73
6.2. Architektonická soutěž <i>Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması 1996</i>	77
6.3. Architektonický návrh <i>Cem Kültürevi</i> v Narlıdere (Izmir) 2000	78
6.4. Projekt na výstavbu <i>Gülsuyu Cemevi ve Kültür Merkezi</i> v Istanbulu 2015	79
6.5. Rozhovor s architektkou o realizaci <i>cemevi</i> v Ankaře Çankaya	81
6.7. Obdoba <i>cemevi</i> – Džamátcháne	82
6.6. Jak má vypadat ideální <i>cemevi</i> ?	83
7. TERÉNNÍ VÝZKUM CEMEVI	84
7.1. <i>Cemevi</i> v Ankaře	84
7.1.1. <i>Çankaya Belediyesi Pir Sultan Abdal Kültür Merkezi ve Cemevi</i> – Oran, Ankara	85
7.1.2. <i>Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Merkezi</i> – Dikmen, Ankara	86
7.1.3. <i>Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri</i> – Batıkent/Yenimahalle, Ankara	89
7.1.4. Serçeşme <i>Cemevi</i> Yenimahalle – Batıkent, Ankara	91
7.1.5. <i>Hüseyin Gazi Cem Evi</i> – Mamak, Ankara	92
7.2. <i>Cemevi</i> v Burse	95
7.2.1. <i>Alevi Kültür Dernekleri Bursa Şubesi Cem ve Kültür evi</i> – Nilüfer, Bursa	96
7.2.2. <i>Hasan Dede Kültür Derneği cem evi</i> – Şehitler köyü, Inegöl, Bursa	96
7.3. <i>Cemevi</i> v Çorumu	97
7.3.1. <i>Çorum Alevi Kültür Merkezi ve Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı</i> – Çorum	97
7.3.2. <i>Çorum Ehlibeyt Vakfı</i> – Çorum	99
7.4. <i>Cemevi</i> v Elazığu	99
7.4.1. <i>El-Cem</i> – Yıldız Bağları, Elazığ	100
7.4.2. <i>Ehlibeyt Cemevi</i> – Fevzi Çakmak, Elazığ	101
7.5. <i>Karacaahmet Cemevi</i> – Üsküdar/Istanbul	102
7.6. Výsledky terénního výzkumu	103
8. ZÁVĚR	106
9. POUŽITÉ ZDROJE	109
10. SEZNAM VYOBRAZENÍ	117
11. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	121

1. ÚVODEM

Jak z názvu této práce vyplývá, předmětem mého zkoumání se staly domy shromáždění – *cemevi* [džemevi] u alevitů v Turecku. Záměrně zde nepoužívám obrat „tureckých alevitů“, neb by mohl svádět k dojmu, že jsou všichni alevité Turci, což jako občané jsou, ale z jazykového hlediska se jedná o dvě skupiny, pro jednu z nich je mateřštinou turečtina, pro druhou kurdština.

Současní alevité navazují na tzv. *Kızılbaş*e, kteří žili v hornatých oblastech na území Osmanské říše a Persie a jejichž náboženství mělo blízko k mystickému šiit-skému islámu a jiným ezoterickým naukám. *Kızılbaşové* uznávali za svého duchovního mistra Hadži Bektáše Velího, stejně jako mystické bratrstvo bektášija, které bylo spjato s osmanskou historií od počátku existence osmanského státu. Bektášijové žili až do zákazu řádu (1826) převážně ve městech, avšak v polovině devatenáctého století došlo k jejich usazování na venkově. Dnes jsou tyto dvě skupiny v Turecku těžko oddělitelné, a proto jsou často nazývány společným názvem *Alevi-Bektaş*i. Alevismus (*alevilik*) chápaný nejen jako náboženství, ale čím dál více jako kultura či světonázor, je produktem 20. století.

Cemevi/cem evi je dům, v němž se alevité shromažďují za účelem konání vlastních rituálů. Na venkově probíhaly rituály v domech, které byly dostatečně prostorné a tudíž vhodné ke shromáždění většího počtu lidí. Bektášijové obdobné rituály provozovali v řádových domech (*tekke, dergâh*), v prostoru zvaném *meydan* [mejdan]. Od 50. let 20. století počala migrace alevitského venkovského obyvatelstva do měst, a s tím vyvstala potřeba stavět v městském prostředí *cemevi*, jejichž dimenze mnohonásobně přesahují velikost venkovského domu. Soudobé *cemevi* mají většinou podobu několikapatrových domů a slouží jako multifunkční centra, v nichž se vedle rituálů konají kulturní akce, výuka a vypravují se v nich i pohřby.

V této práci sleduji vývoj moderních městských domů shromáždění, které čerpají inspiraci pro svou architektonickou formu ze dvou hlavních zdrojů – na jedné straně z podoby rituálního prostoru v hlavním bektášijském konventu, na straně druhé z tradičního architektonického názvosloví vesnické architektury oblastí osídlených alevity. Současný *cemevi* je však nejen architektonickým problémem, ale i politickým. Ve své práci proto reflektuji boj alevitů o jeho zrovnoprávnění s ostatními svatostánky, jenž má přímý vliv na financování staveb, které se podepisuje na jejich architektonické podobě.

Ve vzhledu staveb a jejich výzdobě se vedle rozpočtu odráží názor stavebníků (převážně alevitských nadací) a architektů (alevitských i nealevitských) na historické kořeny alevismu. Někteří z nich se domnívají, že existuje tradiční alevitská architektura vesnických domů shromáždění, jenž je vhodná k interpretaci v moderních stavbách, jiní tento názor nesdílí. Realita *cemevi* však je, jak ukázal terénní výzkum, dosti vzdálena akademickému diskurzu, v praxi je podstatnější možnost stavbu vůbec realizovat.

1.1. Zdroje bádání

Tato disertace je založena na studiu odborné literatury, analýze zpráv v tureckých médiích, na reflexi diskurzu mezi tureckými architekty a mém vlastním terénním výzkumu *cemevi*.

Než bylo možné v této práci přistoupit k popisu a analýze fenoménu *cemevi*, bylo nutné nejprve představit alevity jako takové. O této původně náboženské, dnes spíše nábožensko-etnické skupině, bylo dosud v našem prostředí publikováno jen velmi málo textů. Svůj první článek o alevitech jsem publikovala v antropologickém periodiku *AntropoWebzin* v roce 2012.¹ Na téma alevitů v Turecku publikoval v roce 2015 článek i známý český arabista Prof. L. Kropáček, který se věnuje syrským alawitům.² V roce 2016 byl v kolektivní monografii o náboženských menšinách na Blízkém východě *Ve stínu islámu*³, publikován můj text – *Alevité*, jenž tvoří první dvě kapitoly této disertace (*Kdo jsou alevité a Proměny komunity ve 20. století*).

V zahraničí vznikají studie především na téma identity alevitů již delší dobu, jistě tomuto zájmu přispívá i fakt, že jsou alevité po několik desetiletí součástí západoevropské společnosti. Někteří badatelé se tak zabývají alevity v diaspoře, případně komparují možnosti jejich sebeprosazení na západě a v Turecku. Věc uznání *cemevi* za svatostánek je dnes důležitá především pro alevity v Turecku, *cemevi* je proto často zmiňován v souvislosti s jejich požadavky na zrovnoprávnění. Někteří západní autoři zmiňují *cemevi*

---

1 Vytejčková, K.: Álevité – jiné pojetí islámu? *AntropoWebzin* 1/2012, s. 21–25. <http://antropologie.zcu.cz/media/document/art_4_vytejckova.pdf> (10. 8. 2017).

2 Kropáček, L.: Jsou alevité muslimové? *Dingir* 2015/1, s. 2–5.

3 Vytejčková, K.: Alevité. In: Gebelt, J. a kol.: *Ve stínu islámu, Menšinová náboženství na Blízkém Východě*, Praha 2016. s. 257–290.

v kontextu s jinými sakrálními stavbami patřícími náboženským menšinám na Blízkém východě.⁴ Jiní západní autoři se zajímají i o architektonickou podobu *cemevi*, jako například Angela Andersen.⁵ Pokud je mi známo, dosud nevznikla o domech shromáždění u alevitů žádná komplexní monografie. Aktuální je tento fenomén především mezi samotnými alevity v Turecku. *Cemevi* se staví jak v Turecku, tak v diaspoře, prostředím diaspory jsem se zde nezabývala, neb jsem se rozhodla zpracovat nejdříve tento fenomén na území Turecka. Srovnání statusu *cemevi*, jeho významu, funkcí a formy v Turecku a v diaspoře by jistě bylo dobrým tématem pro další bádání.

Architekturou *cemevi* a symbolikou posvátného prostoru se v turecké literatuře jako první začal zabývat historik architektury Günkut Akın. Jeho texty čerpají z vlastních výzkumů vesnické architektury a v té souvislosti i domů shromáždění ve východním Turecku, které uskutečnil v 80. letech 20. století. Akın čerpá teoretické informace o skrytých významech v architektuře rituálního prostoru ze starší turecké literatury pojednávající o řádu bektášija a jeho esoterické nauce. Všichni další turečtí autoři zabývající se архитектурou *cemevi* navazují na Akína, protože zde není nikdo a nic dalšího, na co by se dalo navázat. Důvodem absence jiných písemných zdrojů je obecný nezájem tureckých badatelů o alevitské téma, který trval až do počátku 90. let 20. století.

Pokud jde o bektášijské řádové domy v Turecku, situace je obdobná, existuje minimum prací a výzkumů na toto téma. Jediným dobře popsáním domem je mateřský konvent Hacı Bektaş Veli Dergâhı, jenž je kulturní památkou.

Vlastní výzkum o moderních *cemevi* provádí v současné době kunsthistorik Mahir Polat, který píše disertační práci s názvem *Architektonická specifika modliteben u islámských heterodoxních skupin v Anatolii*.⁶ Práce vzniká na Ústavu dějin umění Institutu sociálních věd Istanbulské univerzity a bude jistě hodnotným příspěvkem do diskuse o *cemevi*. Tímto tématem se dnes v Turecku na teoretické úrovni zabývají převážně architekti, kteří se spolupodílí na utváření představ o ideální podobě *cemevi*.

---

4 Garipour, M. ed.: *Sacred Precincts. The Religious Architecture of Non-Muslim Communities Across the Islamic World*. Leiden 2014.

5 Andersen, A.: *Alevi Religious Ceremony, Architecture, and Practice*. 2017. <<http://www.ottomanhistory-podcast.com/2017/02/alevi-architecture.html>> (10. 8. 2017).

6 Polat, M.: *Anadolu'da İslami Heteredoks Toplulukların İbadet Yapılarının Mimari Özellikleri*. Disertační práce.

Vesnické domy shromáždění u alevitů v Turecku měly stejnou architektonickou podobu jako domy shromáždění. V blízkých geografických oblastech, jako je Arménie a Ázerbajdžán, se setkáváme se stejnou stavební tradicí domů s překládaným trámovým stropem jako v Turecku. Prostudovala jsem proto i relevantní literaturu o arménských a obecně kavkazských domech s obdobnou konstrukcí. Čerpala jsem především ze starších i současných ruskojazyčných zdrojů. V této souvislosti jsem se blíže seznámila i s ruskojazyčnou literaturou pojednávající o ismáílitských domech v Pamíru, jenž mají stejnou konstrukci stropu, v češtině téma pamírského domu zpracoval L. Dušek.⁷

Cemevi jsou velmi komplexním fenoménem, který má mnoho aspektů – architektonický, náboženský, kulturní i politický. Pokusila jsem se ho nahlédnout ze všech těchto úhlů a představit jej co možná nejkompexněji. K pochopení postoje tureckých politiků k *cemevi*, mi posloužily zprávy v médiích, které reflektují aktuální dění okolo prohlášení *cemevi* za alevitský svatostánek. Diskuse architektů nad ideální podobou *cemevi* jsem sledovala především na webovém architektonickém portálu *Arkitera*.

Čerpala jsem však nejen z písemných zdrojů, ale i z vlastního terénního výzkumu. Část mé práce, která se opírá o terénní výzkum, přenáší fenomén *cemevi* z virtuálního prostředí akademických diskusí a studií na pevnou půdu reality a ta se, jak výzkum ukázal, řídí více danými okolnostmi.

1.2. Postup při řešení tématu a metodika terénního výzkumu

Tato práce začala vznikat v návaznosti na magisterskou práci, která pojednává o osmanských domech v Turecku a na Balkáně.⁸ Zamýšlela jsem původně napsat disertaci o „tradičním“ obydlí Turků, která by mapovala lokální stavební tradice na území dnešního Turecka a zkoumala pohnutky, které vedly Turky k tomu, že byl právě tzv. osmanský dům (v Turecku známý jako „turecký dům“) shledán vhodným pro projekci jednoho ze symbolů kolektivní identity – národní architektury. Dílčí výsledky započaté práce na tomto tématu jsem prezentovala na vědecké konferenci a shrnula v textu o vynalézání

7 Dušek, L.: *Trojí tvář Váchánu. Proměny tradičního způsobu života horalů žijících na území Afghánistánu, Tádžikistánu a Pákistánu*. Práce FF UK, Varia, Praha 2016.

8 Části textu magisterské práce jsem publikovala ve dvou studiích: Vytejčková, K.: Osmanské domy v historických pramenech, *Orientalia Antiqua Nova XII*. Plzeň 2012, s. 88–95; Vytejčková, K.: Specifika osmanského domu, *Nový Orient* 65/3. Praha 2010, s. 46–49.

tradic.⁹ V průběhu bádání jsem však narazila na jiné a z mého pohledu zajímavější téma tzv. domů shromáždění (*cemevi*). Fenomén *cemevi* v sobě navíc spojuje oba hlavní směry mého dosavadního bádání, tedy hmotnou a duchovní kulturu (architekturu a alevitsko-bektášijské duchovní představy).

K tématu *cemevi* mě přivedla publikace, která se mi dostala do rukou v knihovně ÚBVA FF UK v Praze, když jsem hledala literaturu k tématu lokálních stavebních tradic v Turecku. Jedná se o knihu tureckého autora Günkuta Akina *Tradice centrálních staveb v Asii*.¹⁰ Autor se v ní zabývá fenoménem monumentálních, sakrálních i profánních staveb rozšířených v geografii sahající od Anatólie po Čínu, které jsou založeny na čtvercovém či kruhovém půdoryse s centrální kompozicí. Autor v této publikaci zveřejnil náčrt jednoho domu shromáždění (*cem evi*), který zdokumentoval v roce 1984 v turecké vesnici Yahyalı v okrese Sivas. Jeho architektura byla velmi odlišná od všech lokálních stavebních tradic, které jsem měla do té doby možnost v Turecku zmapovat. Jedná se o čtvercovou stavbu, jenž má stupňovitý překládaný trámový strop s otvorem uprostřed, který je jediným zdrojem světla. Vedle náčrtu *cemevi* Akin publikoval náčrt zcela totožného rituálního domu patřícího Káfírům, který však stojí v Núristáně, tedy v pohoří Hindúkuš v Afghánistáně. Přibližně ve stejnou dobu jsem se zúčastnila studentské konference¹¹, na níž vystoupil i etnolog Libor Dušek, který referoval mj. o lidové stavební tradici v Pamíru, kde prováděl terénní výzkum. Domy pamírských Ismáilitů měly stejnou dispozici a konstrukci překládaného trámového stropu jako *cemevi*, jehož náčrt publikoval Akin. V oblasti Pamíru se jednalo o běžně rozšířenou lokální stavební tradici, kterou někteří místní badatelé považují za pamírskou specialitu – nazývají ji „pamírským domem“.

Zjištění, že existuje obdobná architektura domů s překládaným trámovým stropem i v Pamíru mě motivovalo k tomu, že jsem podnikla v roce 2012 spolu s L. Duškem krátkodobý terénní výzkum vesnické architektury v oblasti Sivasu (vesnice Ortaköy, Acıyurt, Ulaş, Kazanpınar).

V roce 2013 jsem uskutečnila vlastní výzkum vesnické architektury domů s pře-

---

9 Vytejčková, K.: Terénní výzkum na turecké vesnici na příkladu vesnice Yörük u Safranbolu, In: *Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu*, Michal Pavlásek – Jana Nosková (eds.) Brno 2013; Vytejčková, K.: Národní architektura v Turecku a postbalkánském regionu. Příspěvek prezentovaný na konferenci *Symposium Balcanicum III.* 30. 10. 2013 Katedra antropologie FF ZČU v Plzni.

10 Akin, G.: *Asya Merkezi Mekan Geleneği*. Ankara 1990.

11 Vytejčková, K.: *Osmanská civilní architektura v kulturně historickém kontextu – Specifika osmanského domu*. 6. mezinárodní studentská vědecká konference Antropowebu 21.–22. 10. 2010 Plzeň.

kládaným trémovým stropem v alevitských vesnicích okresu Sivas-Şarkışla (Ortaköy, Sivrialan, Höyük). Výzkum měl osvětlit povědomí místních obyvatel o vesnických domech shromáždění. Nejvhodnější se jevila metoda zúčastněného pozorování v rámci pobytu mezi vesničany v Ortaköy a při návštěvách sousedních vesnic, které jsem mohla realizovat díky hostitelům. Uskutečnila jsem řadu rozhovorů, pořídila jejich zvukový záznam a posléze je podrobila analýze. Rozhovory byly částečně strukturované, jejich tématem byly vždy domy shromáždění, jejich architektura, skryté významy a rituály v nich konané.

Díky kontaktům, které jsem navázala ve vesnici Ortaköy, jsem se seznámila s mnoha alevitskými intelektuály, jenž žijí převážně v Ankaře. Měla jsem možnost setkat se s představiteli několika alevitských spolků, alevitskými spisovateli i politiky. Ve vesnici Ortaköy mi jedna respondentka sdělila, že architektka Sevilay Miser pocházející z této vesnice, zná skryté významy překládaného trémového stropu. V Ankaře jsem ve čtvrti Çankaya-Oran navštívila *cemevi*, který projektovala a jenž má stejný strop jako vesnické domy v oblasti Sivasu. Architektka mě seznámila se skrytými významy, které v *cemevi* uplatnila.

Setkání s alevitskou architektkou mě nasměrovalo na architektonické projekty a odborné diskuse okolo nich publikované na tureckých architektonických portálech. Překládaný trémový strop je prvkem, který architekti často ve svých návrzích interpretují. Analogii tohoto stropu však nevidí u vesnických domů východní Anatólie, ale v rituálním prostoru (*meydan*) hlavního bektášijského konventu *Hacı Bektaş Veli Dergâhi*.

Ve virtuálním světě internetových článků a nerealizovaných architektonických projektů se zdá, jakoby bylo zřejmé, že jsou symbolika prostoru a překládaný trémový strop důležité. Zajímalo mě, jak to koresponduje s realitou *cemevi* v terénu. V roce 2014 jsem proto započala s terénním výzkumem bektášijských konventů a alevitských domů shromáždění. Navštívila jsem hlavní bektášijský konvent *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* v městečku Hacibektaş v centrální Anatólii, o němž jsem z literatury a od respondentů věděla, že ukrývá rituální prostor zvaný *meydan*, jenž má stejný překládaný trémový strop jako vesnické domy v okolí Sivasu.

Následoval vlastní návratový výzkum domů shromáždění v Ankaře, Çorumu, Burse, Elazığu a Istanbulu. Výběr zkoumaných domů shromáždění byl učiněn přede-

vším na základě osobních kontaktů s alevity, a vycházel i z „proslulosti“ jednotlivých *cemevi*, které byly pro alevity nějakým způsobem významné - byly v něčem první, hodně se o nich mluvilo v médiích, nebo jsou s nimi spojeny některé kauzy. V Istanbulu jsem navštívila dva bývalé bektášíjské konventy Şahkulu Sultan Tekkesi a Karacaahmet *cemevi*.

V Ankaře jsem kromě již zmíněného *cemevi* ve čtvrti Oran patřící městské části Çankaya navštívila kulturní centrum *Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Merkezi* ve čtvrti Dikmen, *cemevi* patřící pobočce *Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri* v Batıkentu, *Serçeşme Cemevi* tamtéž a *Hüseyin Gazi Cemevi* ve čtvrti Mamak. V Burse jsem navštívila pobočku *Alevi Kültür Dernekleri* ve čtvrti Nilüfer. Ve vesnici Şehitler, která leží u Inegölu v okrese Bursa jsem navštívila vesnický dům shromáždění, který provozuje spolek *Hasan Dede Kültür Derneği*. Ve městě Çorum jsem navštívila dva zcela odlišné alevitské spolky, z nichž je jeden pobočkou *Hacı Bektaş Veli Kültür Vakfı – Çorum Alevi Kültür Merkezi* a provozuje *cemevi*; druhý Çorum Ehlíbeyt Vakfı provozuje „alevitskou“ (šíitskou) mešitu. V Elazığu jsem zdokumentovala dva *cemevi* – *El-Cem* a *Ehlíbeyt*.

Ve všech těchto *cemevi* jsem se setkala s představiteli provozujících spolků a někde se mi podařilo zastihnout i místního duchovního – *dedeho*. V průběhu rozhovorů jsem si dělala písemné poznámky a pořizovala fotodokumentaci.

1.3. Cíle práce

Na počátku výzkumu jsem si kladla otázku, zda je překládaný trémový strop neoddělitelnou součástí *cemevi* a zda mu jsou přisuzovány nějaké skryté významy. V průběhu výzkumu jsem tuto prvotní otázku rozpracovala do těchto okruhů:

- K jaké stavební tradici odkazuje překládaný trémový strop, který najdeme u některých *cemevi*?
- Do jaké míry je v současných *cemevi* uplatňován překládaný trémový strop a jsou mu přisuzovány nějaké skryté významy?
- Mají současné *cemevi* nějakou charakteristickou architektonickou podobu?

1.4. Struktura práce

Práce má celkem osm kapitol. V úvodní kapitole se věnuji pohnutkám, které mě ke zkoumání tématu domů shromáždění vedly a vysvětluji, jak jsem při své práci postupovala, z jakých zdrojů jsem čerpala, jak a kde jsem prováděla terénní výzkum a jaké jsem si kladla otázky.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na popis historie alevitů jako náboženské menšiny. Vymezuji v rámci Turecka oblasti, ve kterých žijí, objasňuji historické souvislosti, v nichž se tato skupina na pomezí osmanského a perského impéria po celý novověk pohybovala. Dále se v této kapitole věnuji alevitské věrouce a rituální praxi.

Ve třetí kapitole věnované proměnám komunity ve 20. století nastiňuji politické události, které vedly k tomu, že se alevité začali sdružovat ve spolcích a nadacích a začali cítit potřebu vymezit se vůči většinové sunnitské společnosti. Dále popisují proces hledání vlastní identity, který je založen na odlišnosti víry, náboženské praxe a světonázoru. Zde se již dostávám k fenoménu domů shromáždění – *cemevi*, které se staly jedním ze symbolů kolektivní identity alevitů.

Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na samotné *cemevi*. Popisují v ní postavení *cemevi* v rámci legislativy a úskalí boje o jeho zrovnoprávnění s mešitami, kostely a synagogami, jenž by mu zajistilo finanční podporu od státu. Reflektuji v ní pokus o jakýsi ekumenický projekt, který měl spojit mešitu s *cemevi* v jedné stavbě. Druhou část této kapitoly jsem věnovala bektášíjským konventům, které lze považovat za předchůdce a období moderních *cemevi* – víceúčelových nábožensko-kulturních center.

V páté kapitole se věnuji podrobněji symbolice rituálního prostoru – *meydanu* v bektášíjských řádových domech a architektonickým vzorům, z nichž vychází. Konkrétně se zaměřuji na hlavní bektášíjský konvent *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* ve střední Anatolii, podoba jehož rituálního prostoru – *meydanu* čerpá velmi pravděpodobně z architektury vesnických domů, které jsou typické pro některé oblasti Anatolie, ale i pro oblasti v Asii geograficky dosti vzdálené.

V šesté kapitole sleduji fenomén *cemevi* v současnosti z pohledu tureckých architektů, kteří se snaží najít jeho ideální či alespoň optimální podobu. Uvádím zde několik příkladů soutěžních projektů, které však nebyly realizovány. Na konci kapitoly představuji realizované moderní projekty ismáílitských domů shromáždění jako možnou interpretaci obdobných architektonických forem.

V sedmé kapitole představuji vlastní terénní výzkum, který jsem provedla mezi lety 2014–2016 v několika *cemevi* v Ankaře, Burse, Çorumu a Elâzığu. Popisuji navštívené *cemevi* z hlediska jejich architektonické formy, vnitřní i vnější výzdoby a symboliky. Všímám si, jak koresponduje forma s obsahem, respektive s ideovým zaměřením provozujících institucí. Popisuji i funkce, které daný *cemevi* vůči veřejnosti plní. Na konci kapitoly shrnuji poznatky výzkumu a rozdělují *cemevi* do několika kategorií.

Text uzavírá osmá kapitola, ve které analyzuji skutečnosti uvedené v předchozích kapitolách a předkládám odpovědi na otázky položené v úvodu disertace.

1.5. Poznámka k přepisu tureckých výrazů

Turečtina používá upravenou latinku, a proto ponechávám specifické výrazy v originálním zápisu, uvádím je však vždy v kurzívě a při prvním výskytu v hranaté závorce i jejich výslovnost. Výslovnost a zápis některých hlásek v turečtině se od češtiny liší.

Některé turecké hlásky se vyslovují stejně jako v češtině, ale jinak se píší (ç – č; ş – š); hlásky ö, ü se vyslovují podobně jako německé ö, ü, avšak vždy krátce. Výslovnost některých hlásek turecké abecedy se zcela liší: c – dž (cem – džem); j – ž (*jandarma* – žandarma); y – j (*Haydar* – Hajdar); ı – se vyslovuje zhruba jako a [ə] v anglickém *alone*, do češtiny jej v tomto textu přepisujeme jako tvrdé y (*Kızılbaş* – Kyzylbaş). Turečtina používá navíc specifické písmeno ğ – (tzv. měkké g). Pokud mu předchází některá ze samohlásek a, o, u, ı, tak se její čtení prodlužuje a písmeno ğ se nevyslovuje (*Erdoğan* – Erdóan). Po e, i, ö, ü se výslovnost ğ podobá českému j (*eğlence* – ejlendže).

Výrazy, které nemají vžitý český ekvivalent jsou v textu ponechány v původní turecké podobě a jsou vyznačeny kurzívou. U prvního výskytu jednotlivých tureckých výrazů uvádím českou výslovnost v hranatých závorkách.

2. KDO JSOU ALEVITÉ

Termín alevita/alevité (turecky *Alevi/Aleviler*), tedy Alíjovci, je odvozen od jména 'Alího ibn Abí Tálíb (tur. *Ali Bin Ebû Tâlib*), bratrance a zetě Proroka Muhammada. Tento název je velmi široký, zahrnuje celou škálu skupin, které k 'Alímu vztahují svůj původ nebo jsou jeho přívrženci (podrobněji Kropáček v tomto svazku). Alevité, o kterých bude v tomto textu řeč, se považují za potomky rodových linií (*ocak* [odžak]) anatolských *Kızılbaşů*. Statut *Kızılbaşů* byl za Osmanské říše nízký, nepatřili do žádného milletu. Své millety měli židé i křesťané různých denominací, ale *Kızılbaşové*, stejně jako třeba jezidi, stáli mimo tyto kategorie. Někteří *Kızılbaşové* se ve snaze být vnímáni jako součást islámské obce označovali za Alíjovce (*Alevi*) již od konce 19. století.¹² Výraz *Kızılbaş* [kızylbaş], kterým byli označováni druhými, měl totiž pejorativní konotace (neznaboh, heretik apod.), přitom neznamena nic víc než „červené hlavy“. Odkazuje k pokrývkám hlavy, které byly typické pro přívržence šáha Ismá'íla (1487–1524), zakladatele v Íránu vládnoucí turkické dynastie Safíjovců.

Od počátku 20. století byly názvy *Kızılbaş* a *Alevi* užívány synonymně, dnes však převažuje termín *Alevi*, tedy alevité. Pro lepší odlišení od jiných alíjovských skupin v Turecku jsou alevité, kteří navazují na anatolské *Kızılbaş*e, nazýváni též *Anadolu Alevileri* (anatolští alevité). V současných hranicích Turecka totiž žijí v provinciích Hatay a Adana i tzv. *Arap Alevileri* – arabští alevité, kteří jsou potomky syrských nusajrovců (alawitů), jejichž pojetí víry bylo původně heterodoxní a dnes inklinuje spíše k šíitskému islámu. Jiné alíjovce, přívržence šíy dvanáctníků, najdeme na území Turecka u hranic s Arménií v provinciích Iğdir a Kars. Ti jsou zvaní *Caferi* [džaferi] dle džafarovského šíitského maddhabu (právního směru). K alevitům se v Turecku hlásí i tzv. *Tahtacı* [tahtadžy], dřevorubci, což je původně profesní skupina žijící v horách egejské oblasti.

Pro anatolské alevity je však často používán složený výraz *Alevi-Bektaşi*. Slovo *Bektaşi* odkazuje k mystickému řádu bektášíja¹³, který byl aktivní na území Osmanské říše od jejího počátku. K duchovnímu odkazu Hadži Bektáše Velího, od něhož řád odvozuje svůj původ, se hlásí jak bektášíjové, tak i současní alevité. Duchovní představitelé – *dede* z některých rodových linií *Kızılbaşů* (dnes alevitů) – dostávali od představitelů

12 Dressler, M.: *Writing Religion. The Making of Turkish Alevi Islam*, Oxford 2013, s. 9.

13 Více o řádu Birge, j. K.: *The Bektashi Order of Dervishes*, Hatford 1937.

Bektášova rodu jakožto vyšší autority osvědčení k výkonu duchovní služby. Výrazy *Alevi-Bektaşî-Kızılbaş*¹⁴ jsou dnes používány i dohromady a označuje se jimi jedna skupina. Budu-li v následujícím textu hovořit o alevitech v historickém kontextu, budu používat výraz *Kızılbaşové*.

Současný alevismus je však moderním konstruktem a fenoménem, který se zformoval na počátku 20. století.¹⁵ Když se dnes mluví v Turecku o alevitech, myslí se tím skupina mluvčích turečtiny, kurdštiny (dialektu kurmandží) a íránského jazyka zaza¹⁶, který je často považován za dialekt kurdštiny. Tuto skupinu spojují především společné kulturní hodnoty – náboženské představy jen do jisté míry, protože současní alevité neformulují svou identitu pouze na základě náboženství (viz kapitolu *Alevismus a současná identita alevitů*).

Kolik alevitů v Turecku dnes žije a jaký je procentuální poměr mezi mluvčími různých jazykových skupin lze pouze odhadovat. V posledním sčítání lidu, které proběhlo v roce 1965, neexistovala kategorie alevita ani jako náboženská konfese, ani jako etnická skupina – nebylo tudíž co, nebo spíše koho, počítat. Celkový počet alevitů v Turecku nelze seriózně stanovit. Dle vlastních odhadů, které vznikají na základě počtu členů alevitských spolků či množství alevitských vesnic, se jejich předpokládaný počet v rámci rychle rostoucí, téměř 78 milionové turecké populace pohybuje mezi 10 a 20 miliony; někdy se uvádí až 20 % populace Turecka. Počet alevitů však bývá účelově nadhodnocován či podhodnocován, reálně se nejspíš pohybuje někde mezi 13 a 15 miliony.¹⁷ Významná je též alevitská diaspora v západní Evropě. Odhaduje se, že ve zhruba pětimilionové populaci Turků v Evropě je poměr sunnitů a alevitů podobný jako v Turecku (přesná čísla neexistují). Alevitů žije v Evropě přibližně 1–1,5 milionu.¹⁸

---

14 V předmluvě příručky o základech víry, vydané Dánskou alevitskou federací se píše: „Naše v Dánsku oficiálně uznaná *Alevi-Bektaşî-Kızılbaşská víra* [...]“ Danimarka Alevi İnanç Toplumu DABF, *Alevi-Bektaşî İnançın Esasları*, Dánsko 2008, s. 1.

15 Dressler, M.: *Writing Religion*, Oxford 2013, s. 17.

16 Je několik teorií o tom, kdo jsou Zazové – zda jsou to Kurdové či jiná íránojazyčná skupina. V duchu tureckého nacionalismu existují i teorie, že jsou to původně Turci. Výzkumy etnických skupin v Turecku jsou stále zanedbávaným tématem. Kniha „Jazyky a etnické skupiny v Turecku“ (Buran, A. – Çak, B. Y.: *Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara 2012) nepřináší nic nového a víceméně parafrázuje klasické dílo Petera Alforda Andrewse (Andrews, P. A. – Benninghaus, R.: *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden 1989).

17 Kılıç, Y.: *CHP’li Özbolat: Ülke genelinde 12 milyon 521 bin 792 Alevi yaşıyor*. 1. 3. 2014 <<https://www.cihan.com.tr/tr/chpli-ozbolat-ulke-genelinde-12-milyon-521-bin-792-alevi-yasiyor-1372608.htm>> (31. 1. 2016).

18 *Erdoğan’ın ‘Alisiz Ateist Alevi’ dediği HDP’li Öker: ‘Yezid’e lanet...’*. 20. 5. 2015 <<http://www.taraf.com.tr/erdoganin-alisiz-ateist-alevi-dedigi-hdpli-okeryezide-lanet/>> (8. 2. 2016).

2.1. Geografické rozšíření

Kızılbaşové obývali tradičně horské oblasti na východě Malé Asie v povodí řek Kızılırmak (Halys) a Yeşilirmak, v oblasti severní Mezopotámie v povodí horního toku Eufratu a jeho přítoku řeky Murat. Z pohledu současného geografického rozdělení oblastí v rámci Turecké republiky by se jednalo zejména o východní a vnitřní Anatólii, především okresy Tunceli (dříve Dersim), Elâzığ, Erzincan, Adıyaman, Malatya, Kahraman Maraş, Sivas, Amasya, Çorum a Tokat.

Název Anatólie s různými přívlastky dnes Turci používají i pro oblasti, které byly hluboko za hranicí osmanského ejaletu Anatólie. Tyto oblasti na východě Malé Asie ležely na hranici dvou kulturních okruhů – osmanského (byzantského) a perského. Ještě sto let poté, co se osmanská dynastie trvale etablovala na jihovýchodě Balkánu a západě Malé Asie, vládla na tomto území různá dynastická knížectví (Akkoyunlu, Karakoyunlu aj.). Na Balkáně žili *Kızılbaşové* zejména na území Thrákie a v lesnaté oblasti Deliorman (Ludogorie) v povodí dolního toku Dunaje. Z historického hlediska jde o oblast ejaletu Rumelie, dnes se jedná o území Bulharska, Makedonie a západního Řecka.

Mnozí alevité stále žijí na vesnicích ve výše jmenovaných oblastech Turecka a Balkánu. Značná část alevitů v produktivním věku dnes žije ve velkých městech Turecka, jako jsou Ankara, Adana, Istanbul, Izmir a další.

2.2. Historické souvislosti a duchovní kořeny

Duchovní autoritou uznávanou alevity v Turecku i bektášiji (dnes především v Albánii) je Hadži Bektáš Velí. Hadži Bektáš měl přijít do Malé Asie někdy ve 13. století z Chorásánu. Chorásán je historické území sahající od Kaspického moře po Pamír, Turky dnes často vnímané jen jako oblast východního Íránu/Turkmenistánu. Bektáš byl současníkem velkého mystika Džaláleddína Balchího Rúmího zvaného Mevlána (1207–1273).¹⁹ Stejně jako Mevlánu ho ze Střední Asie nejspíš vyhnala mongolská invaze a jako mnozí jiní myslitelé se odebral na západ. Mevlána založil v Anatólii řád mevlevíje (arab. *mawlawíja*) s centrem v Konyi, písemných pramenů, které by nám přiblížily osobu Hadži Bektáše,

---

19 Více o něm viz Rypka, J. a kol.: *Dějiny perské a tádžické literatury. Druhé, přepracované a rozšířené vydání*, Praha 1963, s. 203–205.

je však poskrovnu. Nejstarší zmínku o Bektášovi nacházíme ve spisu *Manáqib al-Árifín* člena mevlevíjského řádu Šams ad-Dína Aflákího²⁰, který vznikl ve 14. století v Konyi. Aflákí píše o Hadži Bektášovi Velím jako o osobě z okruhu mimo sunnitské prostředí a zmiňuje ho v souvislosti s velkým protiseldžuckým babáijským povstáním v roce 1240. Nepíše však nic bližšího o tom, co myslí výrazem „z okruhu mimo sunnu“ ani o místě působení Hadži Bektáše.²¹

Řád bektášíja byl s osmanským bejlikem²² spjat již od jeho počátku, avšak jasná pravidla, která platí dodnes (tzv. *Balım Sultan Erkâni*), dostal až za života Balım Sultana (1457–1517), tzv. druhého velmistra (*pîr-ı sâni*) původem z thrácké Dimetoky. V Balımo- vě době dosáhla bektášíja statutu obecně rozšířeného a osmanským státem podporova- ného řádu, k jehož členům patřili janičáři (elitní vojenské jednotky) a některé profesní skupiny (obojí je vzájemně propojeno). V řádu došlo z hlediska nároku na nejvyšší post k rozštěpení na rodovou linii Hadži Bektáše, jejíž členové si říkají čelebijové a vztahují svůj původ přes osobu Bektáše až k Alímu, a na státem schválené duchovní bez tako- vého původu, kteří jsou tzv. dětmi Bektášovy duchovní cesty – říká se jim babové a žijí v celibátu. Rodová linie Hadži Bektáše odvozuje svůj původ od 7. šíitského imáma Músy Kázima (745–799), od jehož bratra Ismá‘íla ibn Dža‘fara odvozuje původ i šíitská sekta sedmíků (*ismá‘ílíja*).²³

Bektášíja spojila ve své nauce mystický islám²⁴ s vypjatou úctou k Alímu a dva- nácti imámům, přidala něco z heretických směrů své doby a to vše ještě protknula prvky neislámskými, pocházejícími z duchovních nauk dříve rozšířených v Malé Asii. Z mys- tického islámu čerpala především z myšlenek Ibn ‘Arabího (1165–1240)²⁵, rozvíjela jeho koncept „jednoty bytí“ (*wahdat al-wudžúd*) a „dokonalého člověka“ (*al-insán al-kámil*).

20 *Aflākī*, <<http://www.iranicaonline.org/articles/aflaki-arefi-sams-al-din-b>> (20. 12. 2015).

21 Ocak, A. Y.: „Hacı Bektaş-i Veli Tasavvufi kimliğine yeniden bakış, Yesevi, Haydari, Vefai, Babai yahut Şeyhlikten Müritlikten Farig bir Meczip?“ in: Ecevitoğlu, P. – İrat, A. M. – Yalçınkaya, A. (eds.): *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri; Hacı Bektaş Veli; Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden*, Ankara 2010, s. 49–55, 50–51.

22 Bejliky (tur. *beylik* nebo též *beğlik*) byly dynastickými knížectvími na území Malé Asie. Počátky osman- ského bejliku sahají do začátku 14. století.

23 O ismá‘ílíje a jiných šíitských sektách srv. Nizámolmolk, *Pojednání o politice*. Překlad a studie Zdeněk Cvrkal. Praha 2011, s. 47–54.

24 K mystickému islámu a mystickým řádům obecně Kropáček, L.: *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, Praha 2008.

25 Srv. Ostránský, B.: *Dokonalý člověk a jeho svět v zrcadle islámské mystiky*, Praha 2004.

Od sekty hurúfíja převzala esoterickou nauku, která přisuzovala, podobně jako židovská Kabala, písmenům vedle početních hodnot i různé skryté významy. Dle hurúfíjů se písmena arabské a perské abecedy zrcadlí ve tváři člověka, který navíc celým svým tělem představuje makrokosmos. To dalo vzniknout bohaté kaligrafii, jež je významným projevem bektášijské a alevitské hmotné kultury.

Bektášíja nebyla v Malé Asii jediným bratrstvem, které odvozovalo původ (*silsile*) svých babů/šejchů od Alího. „Alíjovský původ“ měla například i kádíríje, halvetíje či safevíje (arab. *qádiríja*, *safawíja*, *chalwatíja*) a mimo ně existovalo velké množství potulných dervíšských řádů jako kalandaríje, hajdaríje a další, které Alího opěvovaly. Jedním z takových potulných dervíšů šířících šířou protknutou mystiku byl i Šams Tabrízí, který významně ovlivnil Mevlánu.²⁶ Šířa se v průběhu středověku začala vyjadřovat v mystické podobě, na což poukazuje i íránista Jan Rypka: „Byli súfíové pravověrní, ale též takoví, kteří opouštěli půdu islámu a vůbec každého náboženství, [...], byť sebe usilovněji se oháněli větami Koránu a tradic, jež arci vykládali po svém, [...], odvolávající se zcela ve smyslu šíy na Alího, jemuž prý Muhammad svěřil skrytý smysl zjevení.“²⁷

Prívrženci mystického řádu safevíje, který měl centrum v Ardabílu ležícím v dnešním perském Ázerbajdžánu, se nazývali *Kızılbaşové*. Tento původně pravověrný řád odvozoval, stejně jako bektášíja, svou rodovou linii od 7. šíitského imáma Músy Kázima.²⁸ Příklon k šíitské ideologii a politizaci řádu nastal za šejcha Džunajda (1447–1460), který chtěl získat světskou moc na úkor vládnoucího Džahánšáha z rodu Karakoyunlu. V důsledku nezdaru opustil Džunajd na čas Ardabíl a vydal se působit do Anatólie, navštívil Konyu, působil u turkmenských kmenů v pohoří Taurus na východě Malé Asie a na severu Sýrie v oblasti Aleppa.²⁹ Za jeho syna šejcha Hajdara se řád radikalizoval a získal vysloveně bojovný charakter, což v konečném důsledku vedlo na počátku 16. století za vlády Šáha Ismá'íla (1487–1524) k založení dynastické říše perských Safíjovců a vyhlášení šíy dvanácti imámů státním náboženstvím. Osmanský sultán Selim I. Hrozný (1470–1520) podnikl tažení proti šáhu Ismá'ílovi do Tabrízu a v roce 1514 ho u Çaldıranu poblíž jezera Van porazil. Část území na východě Malé Asie, které bylo oby-

26 Rúmí, *Masnaví*, s. 17.

27 Rypka a kol.: *Dějiny perské a tádžické literatury*, s. 192–193.

28 Tufan, G.: *Son Kızılbaş Şah Ismail*, Istanbul 2010, s. 22.

29 Tamtéž, s. 24, 25.

váno *Kızılbaşı*, se tak ocitlo pod svrchovaností osmanského sultána, což vedlo k izolaci anatolských *Kızılbaşů* a v důsledku toho k jistému zakonzervování a odlišnému vývoji od těch, kteří zůstali na území Íránu.³⁰ V období vlády sultána Selima I. byli *Kızılbaşové* jako heretici stíháni a bylo jich prý povražděno na 40 tisíc.³¹ Nelze se dnes proto divit, že pojmenování nově otevřeného třetího mostu přes Bospor po sultánu Selimovi Hrozném (*Yavuz Sultan Selim Köprüsü*) je alevity vnímáno negativně. Osmanská i safijovská dynastie vzešly z prostředí islámu mystických řádů, vydaly se však každá jiným směrem – v Osmanské říši zvítězila sunna a v Íránu ší'a.

Písemné prameny jsou ve věci věrouky a rituální praxe *Kızılbaşů* skoupé, avšak zajímavé postřehy a svědectví přímo „z terénu“ konce 19. a počátku 20. století nám podávají ve svých cestopisech evropští a američtí cestovatelé, diplomati a misionáři.³² Krátkou zmínku věnoval *Kızılbaşům* i český orientalista a cestovatel Alois Musil (1868–1944). Musil je nazývá *Qizilbaşové* a píše, že žijí mezi Ankarou a Tokatem, věří v jednoho Boha, uznávají dvanáct imámů a postí se k jejich úctě 12 dní. O rituální praxi uvádí, že se jednou ročně scházejí v domě představeného, jemuž říkají *sajjid* (pán z příbuzenstva Husajnova). Po modlitbách představený žehná chléb a rozděljuje jej mezi věřící, kteří přistupují po dvou, a nepodá ho tomu, kdo se dopustil něčeho zlého.³³ Toto sdělení koresponduje se současnou rituální praxí alevitů (viz kapitolu *Rituální praxe*).

2.3. Písemné prameny

Ve 20. století došlo k rozpadu lokálních vesnických společenstev a přerušení kontinuity náboženského života. Co nebylo předáno ústně, museli alevité během své obrody v druhé půli 20. století hledat v písemných pramenech – tou dobou jim všechny důležité texty byly dostupné v moderní turečtině.

Významným písemným zdrojem je Životopis Hadži Bektáše Velího (*Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-i Velî*), který líčí Bektášův příchod do Anatólie, zázračné skutky a moudré

30 Tamtéž, s. 146, 147.

31 Kreiser, K. – Neumann, Ch. K.: *Dějiny Turecka*, Praha 2010, s. 52.

32 Srv. např. Crowfoot, J. W.: „Survivals Among the Kappadokian Kizilbash (Bekdash)“, in: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 30 (1900), s. 305–320.

33 Žďárský, P. (ed.): *Alois Musil. Ze světa islámu*, Praha 2014, s. 242.

výroky. Někteří badatelé se domnívají, že byl sepsán za účelem upevnění pozice řádu bektášija již v 15. století, neexistují pro to však spolehlivé důkazy; většina dochovaných opisů pochází ze 17.–20. století. Samotnému Hadži Bektáši Velímu je přisuzováno autorství sbírky článků zvané *Makâlât* (arab. *Maqâlât*), která zprostředkovává nauku o mystické cestě čtyř bran a čtyřiceti stupňů (*Dört kapı kırk makam*). Vedle Bektášova životopisu existuje i mnoho dalších legend ze života světců, většinou jde o jeho žáky.

Podkladem pro rituální praxi je „Kniha ponaučení imáma Dža‘fara Sádika“ (*İmam Cafar-i Sadık Buyruğu*), která existuje v několika různých verzích a jejíž autorství je pouze symbolicky přisuzováno 6. šíitskému imámovi Dža‘faru Sádiqovi (702–765). Vzhledem k tomu, jak často v ní figuruje Hatájí, což je pseudonym safíjovského šáha Ismá‘íla (1487–1524), vznikla nejspíš až za jeho života.³⁴

Alevité se odvolávají na čtyři svaté knihy, v nichž všech je prý obsažena Pravda. Jsou to *Tevrat*, *Zebur*, *İncil* [indžil] a *Kuran* – tedy Tóra, Kniha žalmů krále Davida, Nový zákon a Korán. Počet čtyři je symbolický, protože kvaternita představuje dokonalost. Vzhledem k tomu, že alevité žili na území obývaném křesťanskými Armény, na kterém navíc od konce 19. století působili protestantští misionáři, obsah Bible jistě znali. Korán, ač jsou z něj některé súry (v tureckém překladu) čteny při výročních obřadech, nemá u alevitů výsadní postavení a arabština není liturgickým jazykem. Korán byl dle alevitů za chalífy ‘Uthmána (576–656) záměrně pozměněn, některé verše byly vypuštěny a jeho současná podoba tak neodpovídá jeho původnímu poselství – je Koránem tzv. mlčícím (*Kuran-ı samit*). Za svůj Korán považují alevité „strunný Korán“ (*Telli Kuran* nebo též *Kuran-ı Natık*), „promlouvající Korán“, čímž myslí strunný hudební nástroj *saz*, na který se hraje při alevitských obřadech.

2.4. Ústní tradice

Ústní tradice je mezi alevity předávána jak díky duchovním (*dede*), tak i zpívajícím básníkům zvaným *âşik* [ášyk] či *ozan*. Uznávanými duchovními autoritami dnešních alevitů jsou básníci-myslitelé, z nichž většina žila v 15. a 16. století. Nesímí, Yemíní, Fuzúlí, Hatájí (safíjovský šáh Ismá‘íl), Vírání, Pír Sultan Abdal a Kul Himmet jsou mezi alevity

³⁴ Mélikoff, I.: *Uyur idik uyardılar*, Istanbul 2011.

známi pod souhrnným pojmem Sedm velkých básníků (*Yedi Ulu Ozan*). Své básně psali v turečtině, perštině i arabštině. Všichni opěvují Alího, dvanáct imámů a Prorokovu rodinu, většina z nich měla úzké vazby s hurúfijci, bektášijou a šíitskými safijovci. Zhudebněné básně Sedmi velkých básníků jsou nedílnou součástí alevitských obřadů, jsou proto jakýmsi liturgickými zpěvy. Mnoho z nich zemřelo mučednickou smrtí a skutečnost, že byli za svou pravdu ochotni položit i život, je důležitou součástí současné alevitské kolektivní identity, ve které hraje mučednictví významnou roli. Pír Sultan Abdal bojoval svými básněmi za práva lidu, proto je zobrazován se *sazem* v ruce, který drží nad hlavou jako pušku. Tento postoj má symbolizovat boj beze zbraně, který alevité vedou již po staletí proti útisku ze strany vrchnosti. Za Osmanské říše byli utiskováni sunnitskými Osmany a ve 20. století sunnitskými fanatiky.

Ústní tradice kontinuálně pokračuje a novodobí alevitští zpívající básníci se ve svých čtyřverších i nadále vyjadřují k sociálním tématům ve společnosti, zdůrazňují důležitost spravedlnosti, rovnosti, svobody a bratrství. Asi nejvýznamnějším *âşikem* 20. století byl slepý alevitský básník Veysel Şatiroğlu známý jako Âşik Veysel (1894–1973), který se stal symbolem moudrosti a tolerance nejen pro alevity, ale pro celou tureckou společnost. Další významnou osobností byl Şerif Cırık, známý pod pseudonymem Âşik Mahzuni Şerif (1940–2002), jenž je někdy nazývaný Pír Sultanem Abdalem dnešních dní. Mahzuni je pohřben ve vesnici Hacıbehtaş, kde stojí i mateřský bektášijský konvent *Hacı Bektaş Veli Dergâhi*. Na tomto významném poutním místě najdeme i Cestu básníků (*Ozanlar yolu*), která je lemována bustami Sedmi velkých básníků, na něž navazují sochy básníků Yunuse Emreho (1240–1321), Âşika Veysela a Âşika Davuda Sulariho (1925–1985). Na jejím konci se nachází Památník básníků (*Ozanlar anıtı*), který je věnován obětem sivaského masakru (viz níže pasáž *Historicko-politické souvislosti*).

2.5. Věrouka

Alevité Boha nazývají Allah nebo často jen přívlastkem Hak (z arabského *haqq*, „Pravda“, jedno z 99 krásných jmen božích). *Ya Hak (Ya Allah) – Ya Muhammed – Ya Ali* („Bože, Muhammede, Alí“) je vyslovováno jedním dechem, a proto je často tato „trojice“ přirovnávána ke křesťanské svaté Trojici; 12 imámů zas bývá připodobňováno k dvanácti apoštolům. Muhammad představuje pro alevity racionální stránku nebo též stránku zjevnou,

tedy exoterickou (*zâhir*), oproti tomu Alí představuje stránku ezoterickou (*bâtın*). Pojmy *zâhir* a *bâtın* pocházejí z islámské mystiky, podle níž má každá věc svou zjevnou i skrytou podstatu. Dle alevitů je Muhammad městem (či domem) vědění a Alí je bránou do něj. Alí je u alevitů více postavou mytickou než historickou a má pro ně podobný význam jako Ježíš pro křesťany. Alí je duchovně „dokonalým člověkem“ (*al-insán al-kâmil*), zároveň je i bojovníkem proti bezpráví (boj s Umajjovci neprávem si usurpujícími moc), který vládne mečem s dvojitým ostrím (tzv. *zülfikar*). Tento meč, který byl seslán z nebes a Muhammad ho věnoval Alímu, měli na své vlajce i janičáři a traduje se k němu výrok, který prý pronesl archanděl Gabriel: „Není ostřejšího meče než je *zülfikar* a není většího hrdiny než je Alí.“ *Zülfikar* je symbolem práva a spravedlnosti a nošení jeho zmenšeniny na krku se dnes stalo symbolem především mladých alevitů a jejich přihlášení se k alevismu.³⁵

Alí je vzorem pro toho, kdo se vydal na cestu sebepoznání a sebezdokonalení. Cílem cesty čtyř bran a čtyřiceti stupňů (*Dört kapı kırk makam*)³⁶ je dosáhnout sjednocení s Bohem (*Hakla Hak olmak*). Každá brána (*kapı*) představuje jeden živel (vzduch, oheň, voda, země) a zároveň světovou stranu (východ, západ, jih, sever). První brána se jmenuje Zákon (*Şeriat*), druhá Cesta (*Tarikat*), třetí Poznání (*Marifet*) a čtvrtá Pravda (*Hakikat*). První brána je ztotožňována s narozením člověka, druhá s vydáním se na duchovní cestu, třetí s uvědoměním si sebe sama, čtvrtá s nalezením Boha v sobě samém. V alevitském pojetí není zákon (*Şeriat*) totožný se šariíou, jak ji známe u sunnitů. Alevité se řídí morálními pravidly, u nichž není důležitá vnější forma, ale podstata – nedodržují proto pět pilířů islámu jako sunnité a často je v této souvislosti kritizují za jejich pokrytectví. Na konto rozdílných životních postojů mezi alevity-bektášijí a sunnity existuje velké množství tzv. bektášijských anekdot.³⁷

Vedle Boha, Muhammada a Alího je předmětem úcty alevitů celá Prorokova rodina (*Ehl-i Beyt*, arab. *ahl al-bajt*), kterou představují Muhammad, Alí, jeho žena a Prorokova dcera Fátima a synové Hasan a Husajn. Tato pětice je symbolicky znázorňována jako

35 *Zülfikar neyi sembolize ediyor?*, <<http://www.aabf-inanc-kurumu.com/bolge-inanc-kurullari-2012-2015/zulfikar-neyi-sembolize-ediyor/>> (1. 2. 2016).

36 Uvedené informace o cestě čtyř bran a čtyřiceti stupňů vycházejí z příručky Dánské federace alevitsko-bektášijských organizací – *Základy alevitsko-bektášijské víry* (*Alevi-Bektaşî İnançm Esasları*, Dánsko 2008, s. 16–19)

37 Vytejková, K.: Álevité – jiné pojetí islámu? *AntropoWebzin* 1/2012, s. 21–25, 25. <http://antropologie.zcu.cz/media/document/art_4_vytejkova.pdf> (10. 8. 2017).

dlaň s pěti prsty – tzv. Fátimina ruka. Zvláštní úctě se těší Fátima zvaná *zehra* („zářící“) jako matka svatého rodu. Ona je zdrojem světla a všechny současné ženy jsou vnímány jako její pokračovatelky.³⁸

Alího syn Husajn je bojovníkem proti bezpráví, který se obětoval. Husajn dle alevitů a šiitů vedl revoluci, která byla nadějí pro utlačované a postrachem všech utiskovatelů. Jeho hrdinskou smrt v bitvě u Karbalá si pústem v měsíci muharramu připomínají i alevité. Ti však na rozdíl od šiitů nepraktikují *tázije* (arab. *ta'zija*), pašijové hry, jaké známe u íránských šiitů.³⁹ Husejn je mučedníkem (*šehit*) a jeho hrdinská smrt je opěvována při obřadech *cem* žalozpěvy. Věřící alevité při vzpomínce na jeho smrt prožívají velké emoce. Husajna u Karbelá porazil Jazíd (tur. *Yezit*) z rodu Umajjovců, který je alevity považován za ztělesnění všeho zla. On je původcem všeho špatného, a to jak na poli světském, tak i náboženském. Jezíd (zlo) je protipólem Husajna (dobra) a zatracovat ho a spílat mu (*Yezide lanet olsun!*) znamená pro alevity zatracovat všechnu špatnost světa a být na straně dobra.⁴⁰ Stejně jako šiité dvanáctníci mají Alevité v úctě všech dvanáct imámů – s tím rozdílem, že skrytý imám (*mahdí*) v jejich náboženských představách nehraje roli mesiáše.

Jak již bylo řečeno, alevité uznávají jako duchovní autoritu Hadži Bektáše Velího, jehož výroky jsou často citovány. Oblíbený je výrok „*Benim Kâbem insandır*“ (Mou Ka'bou je člověk, respektive: Ten, koho uctívám, je člověk) nebo „*Kadınları okutunuz*“ (Vzdělávejte ženy) a další. Hadži Bektáš je vedle Alího druhou nejčastěji zobrazovanou postavou. V náručí drží jelínka a lva, což bývá interpretováno jako smíření protikladů (lovec a lovený), nebo pokud vezmeme v úvahu, že lev je atributem Alího a jelen Krista⁴¹, může jít o symbolické vyjádření spojení těchto dvou náboženství.

Další mytickou postavou, v jejíž nadpřirozené schopnosti alevité věří, je Hızır, který je přivoláván ve stavu nouze na pomoc (*Yetiş ya Hızır!*). Kult tohoto „zeleného muže“, který přijíždí na bílém koni, je často spojován s kultem svatého Jiří, jenž je na Blíz-

38 Bahadır, I.: *Alevi-Bektaşî İncancına Göre Kadın* <<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHB-VD/article/viewFile/734/724>> (1. 2. 2016).

39 Viz Čech, L.: *Írán a kultura mučednictví: Od zbožnosti k protestu*, Praha 2016.

40 *Aleviler Neden Yezide Lanet Okuyorlar*, <<http://www.alevitentum.de/html/099.html>> (13. 2. 2016).

41 O jelenu jako symbolu Krista podrobně referuje C. G. Jung (Jung, C. G.: *Výbor z díla I*, Brno 2000, s. 406–407, pozn. 10).

kém východě hojně rozšířen.⁴² Jedná se o mytickou postavu známou jako al-Chidr⁴³, o které se zmiňuje jak Korán, tak i některé hadíthy a pověsti o Alexandru Makedonském. Oblíbenost výše popsaných postav se odráží i ve výběru jmen u alevitů – velmi oblíbená jsou jména jako Ali, Haydar, Hüseyin, Hıdır, Hızır, Fatma, Zehra.

S kultem světců jsou spojeny poutě k poutním místům (*ziyaret yeri*), jejichž součástí jsou hroby světců. Do stěn hrobek lidé zaškrabávají kamínky, aby se jim vyplnilo přání, nebo váží hadříky na posvátné stromy, které jsou většinou u hrobů zasazeny (často to bývají morušovníky). Posvátná mohou být i místa bez hrobů, především pak kameny. Skrze děravé kameny se prolézají, u některých se zapalují svíčky. Stát (respektive Úřad pro náboženské záležitosti) se snaží před tímto chováním varovat a umisťuje na taková místa cedule s výčtem praktik, které jsou „v rozporu s naší vírou“ (myšlen je sunnitský islám), a tudíž se nesmějí dělat. Nejvýznamnějším poutním místem je pro alevity v Turecku konvent *Hacı Bektaş Dergahı* ve městečku Hacibektaş v centrální Anatolii, kde se nachází jak hrobka Hadži Bektáše, tak Balım Sultana.

Není výjimkou, že se některá těla „světců“ v hrobkách dochovala mumifikovaná. Zatím neprobádanou otázkou je, jak to souvisí s představami alevitů o životě po smrti, o nichž víme, že nejsou totožné se sunnitským pojetím ráje a pekla. Otázka posmrtného života byla vždy součástí tzv. tajemství pravdy či skutečnosti (*sırrı hakikat*), jehož lze dosáhnout na nejvyšším stupni duchovní cesty. Z alevitského ústního podání víme, že se duše po smrti navrátí zpět k Pravdě – Bohu. Pokud dosáhla dokonalosti, splyne s Bohem, pokud ne, tak se znovu vrátí na tento svět – alevité věří v převtělování, jako je tomu u podobných heterodoxních skupin, například járesánů. Smrt je jen převlečením košile, duše nezemře, jen změní tělo, pouze zlí lidé přijdou znovu na svět v podobě štíra či hada, aby pykali za své hříchy.⁴⁴ Na otázku, zda věří v ráj a peklo, odpověděla jedna alevitská respondentka takto: „Ráj či peklo prožívá člověk na tomto světě dle toho, jak žije.“⁴⁵

42 Türk, H.: *Hatay'da Müslüman-Hiristiyan Etkileşimi: St. Georges Ya Da Hızır Kültü*. <http://www.millifolklor.com/tr/sayfalar/85/16_.pdf> (13. 2. 2016).

43 Více o něm na: <<http://khidr.org/>> (13. 2. 2016).

44 O obyvatelích vesnic v okolí Safranbolu, o nichž je známo, že byli členy bektášíje. Beşe, M. E.: Safranboluda ve *Çevresinde Göçebeler*, *Halk Bilgi Haberleri* 4/40 (1934), s. 82–86, 83.

45 Rozhovor s respondentkou G. O. (nar 1939) Sivas-Ortaköy květen 2013.

2.6. Rituální praxe⁴⁶

Duchovní autorita je u alevitů založena, stejně jako u mystických řádů, na vztahu učitel – žák (*mürşit – talip*). Duchovní autoritou je *dede/pîr* (děd, stařešina), nebo, je-li to žena (což může být), je zvána *ana* (matka). *Dede* musí pocházet z posvátného rodu (*ocak* [odžak]), jehož původ sahá až k Prorokovi. *Dede* jako potomek rodu (*ocakzade* [odžakzade]), je *seyit* (titul potomků Muhammadova syna Husejna). Rodových linií (*ocaků*), existuje několik desítek a je mezi nimi vzájemně stejný vztah jako mezi jedinci, tedy vztah učitel – žák. Pro osvědčení (*icazetname* [idžazetnáme]) se představitelé *ocaků* obraceli k rodu čelebjiů (rod *Hacı Bektaş Veli*). Pokud má *dede* syna s odpovídajícími duchovními schopnostmi, vychová si z něj svého nástupce. Od *dedeho* se též očekává, že vykoná nějaký zázrak. Pouze *dede* byli oprávněni vést rituály *cem* [džem] – každý *dede* míval na starost určitou oblast, kterou v zimním období obcházel.

Rituály *cem* se uskutečňovaly v domech, které nebyly stavěny primárně jako modlitebny, většinou posloužil dostatečně dimenzovaný dům někoho významného, který byl po dobu konání obřadu „proměněn“ na rituální prostor. Takový dům se pak nazýval domem shromáždění – *cem evi*. Mohl to být dům *dedeho*, ale v každé vesnici duchovní nebydlel, neb jak již bylo řečeno, *dede* byli potomky posvátných rodů a byl jich přirozeně omezený počet. *Cem evi* mohl být ve vesnici jeden, nebo jich mohlo být i více. Ve vesnici Ortaköy (okres Sivas) jsem se od pamětníků dozvěděla, že ve vsi žily čtyři rody a když přišel do vesnice *dede*, konal se obřad *cem* v každé čtvrti – *mahalle* zvlášť⁴⁷. Jako *cem evi* tedy sloužily čtyři domy v jedné vesnici.

Obřady *cem* mají několik variant, podle toho, při jaké příležitosti se konají. V rámci lokálních komunit se obřady *cem* uskutečňovaly přechodové rituály, jako je například *ikrar cemi* či *musahip cemi*, při kterých se dva manželské páry stávaly pobratimy (*musahip*). Pobratim byl víc než pokrevní příbuzný – každý alevita musel mít svého pobratima⁴⁸, jinak se nemohl účastnit dalších obřadů. Tento zvyk byl praktikován i u řádu bektášija. Dnes již není pobratimství běžné a není ani podmínkou pro účast na obřadech.

46 Informace uvedené v kapitole *Rituální praxe* vycházejí z vlastního zúčastněného pozorování, které probíhalo v rámci návratového výzkumu uskutečněného v letech 2012–2015 v Sivasu, Ankaře, Burse, Çorumu a Istanbulu.

47 Alevitka Y. A. nar. 1934, Ortaköy/Sivas.

48 Výraz pobratim se používá na Balkáně pro rituální příbuzenskou vazbu.

Jinou formou rituální příbuzenské vazby bylo kmotrovství při obřizce dítěte (*kirve*), které se uzavíralo s osobou mimo vlastní komunitu (např. sunnitským sousedem), podobně jako je tomu u jezídů.

Obřady dříve plnily i funkci soudní – například *görgü cemi*, který se konal jednou ročně a při němž se jedinec podrobil jakési veřejné zpovědi. Pokud se vůči někomu provinil, musel se s poškozeným usmířit, pokud spáchal nějaký zločin, byl mu *dedem* udělen trest, v případě těžkého zločinu byl z komunity vyobcován a nesměl se již účastnit žádných obřadů. Tyto obřady, které byly jedním z pilířů života lokálních venkovských komunit, jsou dnes již málo praktikovány, ve městech díky odlišnému životnímu stylu ztratily dokonce svůj smysl.

Další obřady se konají při výročních svátcích, jako je půst v měsíci muharremu (*Matem orucu*) či třídní půst v druhém únorovém týdnu (*Hızır orucu*), při *Nevruz* (21. 3.) či na *Hıdrellez* (6. 5.). Mimo to existují obřady stmelující komunitu jako například *Abdal Musa birlik cemi*. V případě úmrtí se koná 40. den po smrti tzv. *Dardan indirme cemi*, jímž je nebožtík vypraven „na pravdu boží“ (zemřít = *Hakka yürümek* – „odebrat se na Pravdu“) a jsou vypořádány jeho dluhy vůči pozůstalým.

Obřady *cem* se konaly především v zimě, tedy v období, kdy nebyly sezonní práce. Den konání obřadu se nazývá „pátek“ (*cuma günü* [džuma günü]), což je poněkud matoucí, protože se jedná o noc ze čtvrtka na pátek. Ve velkých městech se dnes realizují rituály celoročně v určité dny – nejen ve čtvrtky –, jinde se konají pravidelně pouze v zimním období a v době výročních svátků. Konání obřadu v noci ze čtvrtka na pátek má svůj důvod, odkazuje totiž k mytické události, která se odehrála právě tuto noc na nebesích, a alevité ji svými rituály znovu zpřítomňují na tomto světě. Alevitský mýtus o shromáždění čtyřiceti (*Kırklar cemi* [kırklar džemi]) popisuje Muhammadovu noční cestu do nebe, turecky zvanou *miraç* [mirač], která je známá z islámské tradice jako mírádž. Dle islámské tradice započala noční cesta v jeruzalémské mešitě al-Aqsá, kde se Muhammad setkal se všemi minulými proroky, načež pokračoval sedmi stupni nebes až k Bohu, který mu udělil povinnost pěti modliteb denně. V alevitském mýtu Muhammad věřícím přináší jinou formu modlitby, respektive kolektivní rituál *cem* a rovnost mužů a žen.

Dle alevitského mýtu na počátku cesty do nebe vstoupí Muhammadovi do cesty lev, kterému daruje svůj prsten, aby ho pustil dále. Při setkání s Bohem uvidí Muhammad

v proudu světla Boží krásu a uslyší Boží hlas, jenž mu připomene krásu a hlas Alího. Při návratu z noční cesty potká stavbu, uvnitř které se koná tajné shromáždění čtyřiceti. Chce vstoupit, ale když se prezentuje jako Pečeť proroků či jiným titulem, není vpuštěn. Podaří se mu to až napotřetí, kdy se na radu andělů prezentuje jako prostý člověk. Shromáždění, které najde uvnitř domu, předsedá Alí a má na ruce jeho prsten, který dal Muhammad prve lvu. Shromáždění sestává z mužů i žen, přítomná je i Fátima – Muhammadova dcera a Alího manželka. Když se Muhammad zeptá, kdo jsou, řeknou jednohlasně, že se nazývají čtyřicet, nikdo z nich není významnější než druhý a že jsou jednou duší. Na důkaz toho se Alí řízne do paže a všem vytryskne krev, ováže si ruku a všem přestane krev téci. Z vinného hroznů, který přinesl Salmán Fárisí⁴⁹ z Persie, Muhammad vylisuje šťávu a všichni se jí opijí. Společně tančí ve vířivém tanci, když tu Muhammadovi spadne turban z hlavy a rozdělí se na 40 kusů, které omotají pasy všech. Zeptá se jich, kdo je jejich duchovním vůdcem, a oni jednohlasně odpovědí, že je to Alí.

Mýtus hraje důležitou roli v organizaci sociálního života komunity, je v něm ukryt normativní řád, je základem společenské organizace a morálky. Mýtus o shromáždění čtyřiceti má několik variant, podstata je však vždy stejná – Alí je lvem božím, je rozpoznán v božím světle a v božích přívlastcích, je duchovním vůdcem obce. Alího zastupuje při rituálech *dede* jako *seyit* (Alího potomek) – shromáždění čtyřiceti v reálném světě představuje společenství mužů a žen, kteří se obřadu účastní. Alevité se mezi sebou při obřadech oslovují *can/canlar* (duše), muži a ženy jsou si rovni. Není důležité, kým jste, ale jaký jste. Je důležité být (dobrým) člověkem a nikdo nemá právo se nad jiného povyšovat. Znalost mýtu nám umožňuje pochopit bohatou symboliku, kterou jsou protknuty poezie, liturgické zpěvy a ikonografie. Nejčastějším námětem zobrazování je Alí se lvem jako svým atributem.

Průběh obřadů má svá pravidla, musí při nich být obstaráno „dvanáct služeb“ (*on iki hizmet*), které zajišťuje dvanáct pověřených osob. Jednou z nich je pomocník *dedeho*, *rehber* (průvodce), který musel být též potomkem rodové linie sejjidů. Účastníci obřadu sedí v kruhu podél místnosti, ženy a muži společně, na privilegovaném místě před krbem na rounu sedí *dede*. Krb či ohniště (*ocak* [odžak]) symbolizuje jako neuhasínající oheň kontinuitu posvátných rodů, *ocaků* (stejný výraz jako pro ohniště), z nichž *dede* pochá-

49 Důležitou roli zde hraje stejně jako u jiných mystických směrů islámu Peršan Salmán Fárisí, jeden z druhů Muhammadových.

zejí. Vedle *dedeho* sedí *âşik*, který hraje na *saz* a zpívá liturgické zpěvy (*deyiş* [dejiš]). Při tanci *sema/semah* tančí v kruhu muži a ženy a každý se otáčí okolo své osy, nebo provádí různé úklony a pohyby rukama. Nedílnou součástí alevitských obřadů je hudba a tanec a v některých oblastech k nim patřilo i rituální pití alkoholických nápojů (*dem/dolu*): vína („lví krev“) či pálenky *raki* („lví mléko“). Dnes se již alkohol při obřadech téměř nepodává, ač například u alevitů hlásících se k *ocaku* Hadži Bektáše, tedy k rodu čelebjiů, bylo dříve nemyslitelné, aby se *cem* konal bez něj.⁵⁰ Důvodů, proč je tomu dnes jinak, je celá řada, mimo jiné svou roli sehrál i tlak sunnitské veřejnosti.

Pravidelná osobní modlitba u alevitů neexistuje, během obřadů se pronášejí tzv. *gülbenky*, modlitby, které vždy začínají: Ve jménu šáha..., čímž je myšlen šáh-e merdán⁵¹, tedy Alí, a končí většinou odvoláním se na Alího či Hadži Bektáše. Po obřadu *dede* požehná jídlo, které účastníci přinesli, a potom se jídlo rozdává zúčastněným, říká se mu *lokma* („sousto“).

Mimo obřady *cem* se komunita tradičně scházela a stále schází k rozpravám tzv. *muhabbet*, které mají edukativní charakter a vytváří diskuzi mezi *táliby* (přívrženci) a *mürşidem* (duchovním učitelem – *dedem*). Diskuzí se účastní i ženy, které nejsou vyčleňovány ze společenského života. To, že se vždy scházeli muži a ženy pod jednou střešou ke společným obřadům a rozpravám, vyvolávalo u sunnitů, kteří naopak dbali na separaci obou pohlaví, pochybnosti o mravní počestnosti alevitů (*kızılbaşů*). Obecně rozšířený byl mezi sunnity ještě donedávna předsudek známý pod názvem *Mum söndü* („Zhasla svíce“), který odkazuje ke svíci, za jejíhož světla se obřad koná. Někteří sunnité si mysleli, že spolu při obřadu *cem* alevitští muži a ženy obcují, proto se dříve obřady konaly tajně, aby nebyly rušeny. Poslední tradiční obřady na vesnicích pamatují pamětníci z různých oblastí v rozpětí od konce 50. do 70. let.

50 Karataş, N. – İflazoğlu, E. C.: *Vardan Yoğa: İki Irmak arasında Aleviliğin İzleri*, Ankara 2015, s. 20.

51 Výraz pochází z perštiny a znamená Pán lidí/lidstva, v podobném smyslu, jako je Kristus Pánem křesťanů.

3. PROMĚNY KOMUNITY VE 20. STOLETÍ

V roce 1923 byla založena Turecká republika a Mustafa Kemal (později zvaný Atatürk) byl zvolen jejím prezidentem. Od jejího vzniku byla u vlády jediná politická strana, kterou Mustafa Kemal založil – sociálně demokraticky orientovaná Lidová republikánská strana (*Cumhuriyet Halk Partisi*). Rok po založení republiky byl zrušen chalífát a šariátské soudy a v roce 1925 následovalo zavření všech dervíšských řádů a řádových domů, včetně již dříve „zrušených“ (1826), ale i těch nadále činných bektášíjských. V roce 1928 byl z ústavy vypuštěn článek o tom, že náboženstvím Turecké republiky je islám, a tak svitla naděje na zrovnoprávnění se sunnitskými Turky i venkovskému *kızılbaşskému* obyvatelstvu. Problém však nastal v případě *kızılbaşských* Zazů, kteří se za Turky nepovažovali. Pokus oblast Dersimu poturčit selhal a došlo k tzv. dersimskému povstání, jehož vůdcem byl Seyit Rıza, duchovní autorita pocházející ze svatého rodu (*ocaku*) a zároveň vůdce zazského kmene. Seyit Rıza byl oběšen a stal se symbolem kurdské rezistence. V důsledku povstání došlo v roce 1938 k tzv. dersimskému masakru, při němž byly armádou vedeny pozemní a letecké vojenské operace proti obyvatelstvu oblasti Dersimu (dnes Tunceli). Výsledkem bylo přes 13 tisíc mrtvých a 11 tisíc přesídlených. Atatürk byl v době dersimských událostí ještě naživu, přičemž Dersim dokonce navštívil. V roce 1938 však zemřel.

V roce 1946 skončila vláda jedné strany (CHP) a Turecko přešlo na pluralitní politický systém. Na politické scéně nastala změna, k moci se v roce 1950 dostala Demokratická strana (DP), která se opírala především o obyvatelstvo venkova a měla na rozdíl od CHP pochopení pro jeho konzervativní náboženské hodnoty. Tento politický vývoj se odrazil i ve školství – zatímco mezi lety 1927–1946 bylo náboženství zcela vykázáno ze státních škol, od roku 1948 byla zavedena jeho výuka jako volitelného předmětu.⁵² Politika DP byla proamerická, Turecku se dokonce podařilo získat finanční podporu z Marshallova plánu. V důsledku industrializace zemědělství přišlo o práci mnoho vesničanů, a tak počala migrace, která způsobila rozpad lokálních společenstev. Alevité žili až do 50. let většinou na venkově ve špatně dostupných horských oblastech vzdálených od sunnitských vesnic. Na konci 50. let začali i alevitští muži odcházet za prací do měst.

---

52 *Zorunlu Din Derslerine Hayır*, Alevi Bektaşî Federasyonu, Ankara 2002, s. 26.

Deset let vlády DP ukončil první vojenský převrat v roce 1960, v roce 1961 vznikla nová demokratická ústava, která zaručovala vedle plurality politických stran i občanská práva, jako je právo na stávkou, právo zakládat odbory, organizovat neohlášené demonstrace a právo zakládat bez předchozího schválení spolky. V roce 1961 byla uzavřena mezistátní dohoda mezi Tureckem a SRN o výměně pracovníků, na jejímž základě začali do Německa oficiálně proudit turečtí pracovníci, mezi nimi i alevité. V roce 1966 vstoupila na politickou scénu levicově orientovaná Strana jednoty (*Birlik Partisi*), většinu jejíchž členů tvořili alevité. Logem strany byl kruh z 12 hvězd uvnitř se lvem (číslo představuje 12 imámů, lev je atributem Alího). Přesto, že se o straně neoficiálně mluvilo jako o alevitské, oficiálně se slovo alevité/alevitský nikdy v jejím programu neobjevilo. Strana se v roce 1969 dostala do parlamentu a její poslanci obsadili několik křesel.

V roce 1971 armáda opět intervenovala a přinutila vládu podat demisi. Výjimečný stav trval až do roku 1973. Na konci 60. a počátkem 70. let sílilo levicové hnutí, jehož významným představitelem byl zakladatel Turecké lidově osvobozené armády, student práv a revolucionář Deniz Gezmiş. Gezmiş, který sám alevitou nebyl, byl spolu se dvěma alevitskými soudruhy Yusufem Aslanem a Hüseyinem İnanem uvězněn a v roce 1972 popraven. Státisíce levicově smýšlejících lidí dalo na jeho počest svým dětem jeho jméno – Deniz.⁵³ V 70. letech vygradovalo rozdělení turecké společnosti na extrémní pravici, „fašisty“ (turečtí nacionalisté kladoucí důraz na sunnitský islám), a na „komunisty“ (levicově orientovaní, většinou alevité a Kurdi). Situace v takto polarizované společnosti se vyhroutil natolik, že došlo k několika velkým pogromům na alevitské obyvatelstvo. S cílem rozpoutat nepokoje byly ze strany extrémní pravice šířeny fámy typu: alevité otrávil zdroj vody u mešity, podpálili mešitu, hodili do mešity bombu, pijí v mešitě alkohol, vodí si do mešity lehké holky atd. Tyto provokace našly úrodnou půdu u nábožensky konzervativního sunnitského obyvatelstva a v důsledku pouličních bojů, které trvaly týdny, zemřelo v Maraši 109 osob (1978) a v Çorumu 57 osob (1980). Podobné nepokoje probíhaly i na jiných místech v zemi s početnou alevitskou populací. Například v Malatyi byly vypáleny stovky alevitských provozoven a kanceláří, bez nepokojů se neobešly ani univerzity, kde probíhaly střety mezi různě smýšlejícími studenty.

---

53 Yildirim, A.: *Alevilerin Kitabı*, Ankara 2015, s. 164.

Napětí ve společnosti ukončil až vojenský převrat v roce 1980, v jehož důsledku se někteří příslušníci extrémní pravice infiltrovali do státních struktur a mnoho levicově orientovaných občanů – mezi nimi alevitů – emigrovalo do Evropy. Po převratu v roce 1982 byla vydána nová ústava, ve které našla oporu mimo jiné i povinná výuka náboženství, která probíhá na státních školách do současnosti. 80. léta se stala jakýmsi obdobím normalizace, které bylo plné politických procesů zaměřených proti levici a asimilačního tlaku vůči alevitům. V polovině 80. let o sobě v důsledku potlačování práv Kurdů (mezi nimiž je mnoho alevitů) dala poprvé slyšet levicová kurdská organizace PKK (*Partiya Karkerên Kurdistan*).

Významným mezníkem v alevitské kolektivní paměti je rok 1993, kdy došlo k masakru v hotelu Madimak v Sivasu. V hotelu probíhala kulturní akce s názvem Slavnosti Píra Sultana Abdala (*Pir Sultan Abdal Şenlikleri*), jíž se účastnili přední alevitští a jiní levicoví intelektuálové. Mezi hosty byl i turecký spisovatel Aziz Nesin, který se nikdy netajil svým ateismem a měl tou dobou v úmyslu přeložit do turečtiny Rushdieho Satan-ské verše. Jeho účast popudila sunnitské fanatiky, kteří hotel podpálili a přivodili tak smrt 37 lidí (35 obětí bylo účastníky akce). V důsledku této události zesílila mezi alevity potřeba se semknout a od 90. let tak výrazně narostl počet alevitských spolků. Alevité dnes usilují o to, aby se hotel Madimak stal „muzeem hanby“, které by připomínalo události roku 1993.

Výrazný posun v politice vůči alevitům nastal až na počátku nového tisíciletí za vlády Strany spravedlnosti a rozvoje (*Adalet ve Kalkınma Partisi*), jejímž předsedou byl Recep Tayyip Erdoğan, současný turecký prezident. Za vlády AKP zahájilo v roce 2009 Turecko demokratizační proces, v rámci něhož muselo být dopřáno sluchu etnickým a náboženským skupinám, mezi nimi Kurdům a alevitům (tzv. *Kürt Açılımı* a *Alevi Açılımı*). Uskutečnilo se několik setkání (tzv. *Alevi Çalıştayları*) představitelů státu se zástupci vybraných alevitských organizací, na kterých alevité představili své požadavky. Prosazení těchto požadavků, které mají vést k zaručení základních občanských práv a svobod, tedy ke zrovnoprávnění se sunnitskými muslimy, komplikuje skutečnost, že jsou sami alevité za muslimy považováni. Recep Tayyip Erdoğan v roce 2013 pronesl na slavnostní večeři o ramadánu výrok, který takříkajíc zlidověl: „Alevismus znamená lásku k Alímu, není-liž pravda? Alevité jsou přeci muslimové, že ano? Sunnité jsou

těž muslimové, a je-li alevismus láskou k Alímu, já sám jsem ze čtyř čtvrtin alevitou.“⁵⁴ Při předvolební kampani v roce 2015 u Turků v Evropě Erdoğan označil alevity žijící v evropské diaspoře za „alevity bez Alího“, čímž chtěl poukázat jak na jejich ateismus, tak i na pojetí alevismu jako náboženství nezávislého na islámu, přičemž parafrázoval sám sebe: „Je-li alevismus láskou k Alímu, není většího alevity, než jsem já. Je-li však alevismus náboženstvím, tak beze mě.“⁵⁵

Uskutečnění vstřícných demokratizačních kroků vůči alevitům komplikuje skutečnost, že prezident Erdoğan, vládnoucí AKP a jejich přívrženci se sentimentem vzhlíží k osmanské minulosti a kladou velký důraz na tradiční postavení Turků jako ochránců sunnitského islámu. Tato politika je v příkrém rozporu s politikou druhé nejsilnější strany v Turecku – Republikánské lidové strany (CHP), která hájí odkaz Atatürkovy republiky. Předvolebním argumentem Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) proti sociálně demokratické CHP bývá vina CHP na dersimském masakru. Možná poněkud paradoxně může v této souvislosti působit skutečnost, že současný předseda strany CHP Kemal Kılıçdaroğlu pochází z rodu sajjidů – z posvátného *ocaku*, původem z oblasti Tunceli (dříve Dersim). Přestože velký počet alevitů zůstává věrný levicové CHP, která, ač prošla od svého založení vývojem, stále hájí princip sekularismu/laicismu, alevitští Zazové a Kurdi volí většinou jiné, více levicově či prokurdsky orientované strany. V posledních volbách to byla především Demokratická strana národů (*Halkların Demokratik Partisi*, HDP), jejímž lídrem je Selahattin Demirtaş (toho času uvězněn 2017).

Důležitý je vztah alevitů k osobě Atatürka, který je poněkud ambivalentní. Na jedné straně je předmětem uctívání a téměř zbožštění, na straně druhé je některými dersimskými alevity považován za vraha. Dá se však říci, že většina alevitů má k Atatürkovi kladný vztah a často jsou citovány jeho moudré výroky vedle výroků Alího a Bektáše. Ceněn je především pro obecně humanistické myšlenky, jako je podpora vzdělávání a otázka rovnoprávnosti žen, které korespondují s ideami alevitů. V mnohých *cemevi* nesmí chybět portrét Atatürka hned vedle obrazu Alího a Hadži Bektáše. Někteří alevité nechtějí realizovat rituál, pokud na stěně obraz Atatürka nevisí, ale jsou i tací, kteří do prostoru, kde se jeho vyobrazení nachází, nevkročí.

54 Erdoğan: *Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse ben dört dörtlük bir Alevi'yim*. 17. 7. 2013 <<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-alevilik-hz-ali-yi-siyaset/detay/1738091/default.htm>> (15. 11. 2015).

55 Karakuş, A.: *Ali'siz Alevilik diye bir şey çıktı*. 11. 5. 2015 <<http://www.milliyet.com.tr/ali-siz-alevilik-diye-bir-sey-cikti/siyaset/detay/2057066/default.htm>> (15. 11. 2015).

Extrémním případem uctívání Atatürka je Zöhre Ana⁵⁶, vlastním jménem Sühey-la Gülen, žena, která se prohlásila alevitskou duchovní vůdkyní a založila vlastní sektu. Zöhre Ana považuje Atatürka za inkarnaci Hadži Bektáše Velího a v tomto směru není rozhodně jediná. Jejimi přívrženci jsou jak alevité, tak i sunnité, a navštěvují ji, protože věří, že má nadpřirozené schopnosti.

3.1. Alevitské spolky

Alevitské spolky mají velký význam jak pro vlastní komunitu a její sociální život, tak i pro stát, vůči němuž vystupují jako zástupci hlasu alevitů. Problémem však je, že neexistuje jedna ústřední organizace, která by reprezentovala všechny alevity. V Turecku a v Evropě dnes působí osm zastřešujících organizací na úrovni federace či konfederace. Spolky se do federací a konfederací sdružují na základě svého ideového zaměření, o kterém se lze snadno více dozvědět ze stanov, které jsou zveřejněny na webových stránkách každé organizace. Některé organizace jsou zaměřeny více kulturně, jiné nábožensky, některé se považují za součást islámské obce, jiné alevismus vidí jako samostatné náboženství. Zjistit celkový počet alevitských spolků je kvůli velké diverzitě názvů a velkému množství vesnických spolků těžké, ale odhaduje se, že dosahuje ke dvěma tisícům.⁵⁷

V následujících řádcích se pokusím představit historii zakládání alevitských spolků, která započala v 50. letech 20. století. Po roce 1950 začaly v důsledku migrace ve městech vznikat první „vesnické spolky“, jejichž členy byli obyvatelé alevitských lokalit. Prvním „skutečně“ alevitským spolkem, jehož členové pocházeli z různých koutů země, byl *Hacı Bektaş Veli Turizm ve Tanıtma Derneği*, který byl založen v roce 1963 v Ankaře. Spolek chtěl „propagovat vesnici Hacıbektaş“, ale slova „alevité/alevitský“ se v jeho stanovách nikde neobjevila. Ani nemohla, protože by stejně jako slova bektáší, konvent aj. byla důvodem k přezkoumávání, oč se spolku vlastně jedná a zda nejedná v rozporu se zákonem o zrušení konventů z roku 1925. Skutečným cílem spolku bylo znovuotevření mateřského konventu *Hacı Bektaş Veli Dergahı* ve stejnojmenné vesnici v centrální Anadolii, což se v roce 1964 skutečně podařilo. Konvent byl otevřen sice pouze jako muze-

⁵⁶ <<http://www.zohreana.com/>> (15. 11. 2015).

⁵⁷ *Alevileri kim temsil ediyor?*, 21. 7. 2013, <<http://yurtgazetesi.com.tr/m/gundem/alevileri-kim-temsil-ediyor-h38931.html>> (15. 11. 2015).

um pod patronátem ministerstva kultury a turismu, ale alevité ho začali, ač za povinné vstupné, navštěvovat jako své poutní místo. V souvislosti s tímto spolkem začal v roce 1964 vycházet první alevitský časopis s názvem *Karahöyük*, což je původní název vesnice Hacibektaş. První číslo tohoto časopisu mělo podtitul „Nejsvětější bohoslužbou je práce, čestnost a láska k člověku“.⁵⁸

V 60. letech stoupl počet alevitských spolků se jménem Hadži Bektáš v názvu na 20. Ve stejné době začaly vycházet alevitské časopisy *Cem* a *Ehlibeyt*. Od 70. let nebylo možné v Turecku další alevitské spolky zakládat. Až do druhé poloviny 80. let se alevitská opozice projevovala především skrze protestsongy. Další spolky mohly být založeny až koncem 80. let, mezi roky 1988 a 1993 dosáhl jejich počet v Turecku a v Evropě téměř 100. Na rozdíl od evropských spolků, které od roku 1988 začaly ve svých názvech používat slovo „alevitský“, si musely spolky v Turecku ještě nějakou dobu vystačit s názvy obsahujícími jména významných historických osobností.

V 90. letech (1991) přestal platit tzv. „jazykový zákon“, který byl namířen především proti používání kurdštiny, a bylo založeno velké množství významných alevitských spolků a nadací. Mezi ty kulturně laděné patří následující organizace. Anatolská kulturní nadace Hadži Bektáše Velího (*Hacı Bektaş Velî Anadolu Kültür Vakfı*⁵⁹, HBVAKV) byla založena v roce 1994 a má 46 poboček. Ve stejném roce byla založena Rada alevitských-bektášíjských představitelů (*Alevi-Bektaşî Temsilciler Meclisi*, ABTM), která od roku 2002 používá název Alevitská-bektášíjská federace (*Alevi Bektaşî Federasyonu*, ABF).⁶⁰ Členem ABF je 241 spolků, jejichmi významnými členy jsou Alevitské kulturní spolky (*Alevi Kültür Dernekleri*, AKD)⁶¹ s 96 pobočkami a Kulturní spolky Pír Sultan Abdala (*Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri*, PSAKD)⁶² se 72 pobočkami.

Spíše nábožensky založené jsou organizace, v jejichž stanovách se objevuje formulace „alevitský islám“. Jednou z nejvýznamnějších je *CEM Vakfı*⁶³ (zal. 1995), slovo *CEM* je tu vlastně zkratka počátečních písmen *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi*, tedy Centrum republikánského vzdělávání a kultury. Má celkem 53 poboček, z toho

58 Yıldırım, A.: *Alevilerin Kitabı*, s. 236.

59 <<http://www.hacibektasvakfi.web.tr/>> (15. 11. 2015).

60 <<http://www.alevifederasyonu.org.tr/>> (15. 11. 2015).

61 <<http://www.alevikulturdernekleri.com/>> (15. 11. 2015).

62 <<http://www.pirsultan.net/>> (15. 11. 2015).

63 <<http://www.cemvakfi.org.tr/>> (15. 11. 2015).

19 v Istanbulu, od roku 2005 provozuje i vlastní televizní kanál Cem TV. Její předseda Izzetin Doğan je často kritizován jinak smýšlejícími alevity za úzké vztahy s vládnoucí nomenklaturou. Nadace založila v roce 2003 Direktorát náboženských služeb alevitského islámu (*Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı*) a snaží se mít monopol na „oficiální alevismus“. Propaguje též instituci tzv. dosazený *dede* (*dikme dede*), tedy duchovních profesionálů, kteří nemusí mít náležitý původ.

Federace alevitských nadací (*Alevi Vakıflar Federasyonu*, AVF)⁶⁴ byla založena v roce 2005, její členy tvoří pouze nadace (*vakfy*) a má 63 poboček. Členy Federace alevitských spolků (*Alevi Dernekleri Federasyonu*, ADF)⁶⁵, která byla založena roku 2010 a má 13 poboček (převážně v Istanbulu), jsou z velké části bývalé konventy, jako jsou Garip Dede, Erikli Baba, Karacaahmet ve Sücaaddin Veli.

V roce 2012 byla založena nadace *Hünkâr Hacı Bektaş Vakfı*⁶⁶, jejímž předsedou je Veliyettin Hürrem Ulusoy, nejvyšší představitel větve bektášijů (*çelebiyân* či *dedegân*), vztahující svůj původ k Hadži Bektáši Velímu.

Některé spolky stojí mimo tyto hlavní ideové směry. *Dünya Ehli Beyt Vakfı*⁶⁷, založený v roce 1997, má blízko k politickému islámu⁶⁸, což nemá v alevitském světě obdoby, a sdružuje 256 organizací. Čorumský *Çorum Ehl-i Beyt Vakfı*, který se hlásí jednoznačně k šíe dvanáctníků a udržuje čilé styky s iránskými a libanonskými šíity. Kulturní spolky *tahtadžyjü* (*Tahtacı Kültür Dernekleri*, TKD) byly založeny v roce 2012 v Izmiru a mají 23 poboček, ve formulaci své identity kladou vedle alevismu důraz na svůj (kočovní) turkmenský původ.

Existuje i několik satelitních alevitských televizních kanálů, které patří evropským i tureckým vlastníkům, leckdy některé z nadací. Vedle toho vysílá velký počet alevitských radiových stanic a vychází mnoho alevitských časopisů, o vlastní bohaté produkci publikací nemluvě.

---

64 <<http://www.avf.org.tr/>> (15. 11. 2015).

65 <<http://www.aleviderneklerifederasyonu.org/>> (15. 11. 2015).

66 <<http://hunkarvakfi.org/>> (4. 7. 2017).

67 <<http://www.ehlibeyt.org.tr/>> (15. 11. 2015).

68 *Alevileri kim temsil ediyor?*, 21. 7. 2013, <<http://yurtgazetesi.com.tr/m/gundem/alevileri-kim-temsil-ediyor-h38931.html>> 21. 07. 2013 (15. 11. 2015).

3.2. Alevité a alevitské organizace v diaspoře

Alevité do Evropy migrovali ve dvou hlavních vlnách. Za prací v 60. a začátkem 70. let 20. století a z politických důvodů v 80. letech po vojenském převratu v Turecku, kdy stát potlačil levicové hnutí a definitivně zvítězil tzv. politický islám, který propaguje kombinaci sunnitského islámu a turectví (*Türk-İslam sentezi*).

Od 80. let cítili alevité v Evropě potřebu akcentovat svojí identitu, což vyústilo v založení první evropské alevitské organizace. V roce 1989 byla založena Federace německých alevitských organizací (*Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu*, AABF)⁶⁹, která má v Německu 150 poboček. AABF patří televizní kanál YOL (Cesta), který vysílá od roku 2006 z Istanbulu. Německá federace je jedním ze zakládajících členů Konfederace alevitských sdružení v Evropě (*Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu*, AABK)⁷⁰, která má pobočky ve 14 zemích po celé Evropě, například v Rakousku, Švýcarsku, Francii, Belgii, Holandsku, Dánsku, Švédsku, Norsku, Anglii a dalších zemích. V roce 2011 bylo založeno Sdružení alevitské mládeže v Evropě (*Avrupa Alevi Gençler Birliği*, AAGB), které má centrum v Dortmundu a je zastřešující organizací mladých pro celou Evropu. Další federace byla založena kurdskými alevity v Evropě pod názvem Sdružení alevitů Kurdistanu (*Kürdistan Aleviler Birliği*, KAB). Ta několikrát změnila jméno, až se název ustálil na Demokratická alevitská federace (*Demokratik Alevi Federasyonu*, FEDA).

Alevitské organizace v Turecku i Evropě mají podobné cíle, avšak jejich naplňování se liší. Obecným rysem evropských alevitských spolků bylo chápání alevismu především jako kultury, příklon k pojetí jakožto náboženství nastal až nedávno, kdy organizace začaly usilovat o uznání alevitů jako náboženské menšiny, což s sebou nese řadu výhod, včetně možnosti výuky vlastního náboženství (pro někoho kultury) na státních školách. Západní pojetí multikulturní společnosti je alevitům nakloněno, a proto se například v Německu a Dánsku oficiálního statutu náboženské menšiny podařilo dosáhnout. V Turecku se to stále nedaří, protože jsou stále považováni za muslimy. Alevité v Evropě se snaží vymezit vůči sunnitským muslimům původem z Turecka a ostře vystupují vůči fundamentalistickému islámu. Kladou důraz na společné hodnoty s Evropany a díky nim i na snadnou integraci do západní společnosti. Dle odhadů dnes žije v Německu, které

69 *Genel Tanıtım*, <<http://alevi.com/TR/hakkimizda/genel-tanitim/>> (26. 12. 2015).

70 *Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu*, <http://tr.alevi.dk/?page_id=220> (22. 12. 2015).

bylo hlavním cílem migrací, na 400 až 600 tisíc alevitů, kteří nevytvářejí souvislá osídlení, ale žijí roztroušeně v různých oblastech.⁷¹ Kromě Evropy žijí alevité v USA, Kanadě a Austrálii.

3.3. Alevismus a současná identita alevitů

Současní alevité mezi sebou diskutují o tom, zda je alevismus vůbec náboženstvím, a pokud ano, tak zda je součástí islámu či nikoli. Předmětem diskuzí je i otázka, co je to islám nebo dokonce, jaká podoba islámu je původní, a tudíž správná. Někteří alevité oficiálně uznávají islám (sunnitský a šíitský směr) za islám vůbec nepovažují a alevismus vidí jako jeho jedinou a pravou podstatu,⁷² někteří svou víru nazývají „alevitský islám“. Marginální skupina tureckých alevitů se našla v džafarovském šíitském islámu, který považují za správný zdroj, od něhož se anatólští alevité odchýlili.⁷³ Mnozí alevité si myslí, že díky svému synkretickému charakteru alevismus absorboval některé prvky islámu druhotně a snaží se hledat jeho původ jinde. Kořeny se hledají v křesťanství i v zoroastrismu. Někteří alevité se dokonce domnívají, že alevismus má s křesťanstvím více společného než s islámem.⁷⁴ Často je vyzdvihován jeho anatólský původ a je kladen důraz na náboženskou a kulturní syntézu duchovního dědictví minulých civilizací. Toto „původní anatólské náboženství“ má mít kořeny u dávných Chetitů či jiných anatólských národů, jako byli například Luvijci. Dle některých alevitských autorů jsou dnešní alevité potomci vyznavačů kultu světla (*Işık taifesi*).

71 Massicard, E.: Aleviliğin Avrupa'da Dinî Cemaat Olarak Varlığı, in: *Perspektif* 21/246 (2015), s. 28–31, 29, <<http://perspektif.eu/sayi/2015/aranlik/>> (22. 12. 2015).

O alevitech v Německu obecně viz magisterská diplomová práce: Pinerová, K.: Alevité ve Spolkové republice Německo v současnosti. UBVA, FF UK Praha 2012.

72 „Alevismus je pravá podstata islámu (*islamın özü*), sunnité a šíité kladou důraz jen na formu (*şekilcilik*), to nemá s prvotním islámem nic společného [...] alevismus není ani směrem v islámu (*mezhep*), ani mystickým řádem (*tarikât*), ale je to cesta (*yol*) [...]“ Rozhovor s *dedem* I. M., působícím v *cemevi* v Burse při pobožce *Alevi Kültür Dernekleri* (Bursa září 2015).

73 Otec současného imáma Ö. A. (*Çorum Ehl-i Beyt Vakfı*), pátral po kořenech alevismu a došel k závěru, že vychází ze šíitského islámu, proto poslal syna do íránského Qommu, aby tam vystudoval na univerzitě al-Mustafá (rozhovor s imámem Ö. A., Çorum srpen 2015).

74 Rozhovor s N. A. *dedem* z rodu čelebijů působícím v *Çorum Alevi Kültür Merkezi Derneği* (Çorum srpen 2015).

Vztažení alevismu ke kultu světla bývá podpořeno argumentem, že přídavné jméno *Alevi* je utvořeno od slova *alev*⁷⁵, jenž má v turečtině i kurdštině význam „plamen“. Adjektivum vytvořené od slov *alev* i *Ali* má shodný tvar (*alevi*), ale jiný význam („plamenný“, „alíjovský“). Přesto, že tento výklad na základě fonetické podobnosti nemusíme považovat za „správný“, nelze ho vzhledem k jeho rozšířenosti přehlížet. Z pohledu alevitů se spatřování původu slova „alevité“ zároveň ve slově *alev* i ve slově *Ali* nevylučuje. V příručce s názvem „Základy alevitsko-bektašíjské věrouky“ se o alevismu (*Alevilik*) píše: „[...] náboženská filozofie, syntetická víra, nauka spojená s kultem plamene a Alím.“⁷⁶ Ke slovu *Alevi* se tamtéž uvádí, že má dva významy, za první znamená: „být světlem plamene, [...], tvořivé světlo, oheň, [...], světlo trojice Hak-Muhammed-Alí“ a za druhé: „[...] krom toho být přívržencem Alího“.

Především v nacionalisticky laděné literatuře je alevismus považován za pravé turecké náboženství s kořeny v šamanismu, rozšířeném u turkických národů. Existují i zcela ateistické a extrémně levicově orientované marxistické skupiny alevitů, které považují alevismus za sociální hnutí. V lidových povstáních nesunnitských vůdců minulosti, kteří vedli masy proti osmanskému útlaku, tak vidí zárodky třídního boje.

Otázka původu alevitů a alevismu je pro komunitu velmi důležitá a jednotlivé frakce se snaží samy definovat, čím alevismus je, anebo čím není. Například v roce 2015 se na setkání 150 alevitských stařešinů v Tunceli (Dersim) naprostá většina z nich shodla, že alevismus není odnoží islámu a nespadá ani do kategorie monoteistických náboženství.⁷⁷ Pojetí alevismu je věcí individuální, pluralita názorů je velká a chybí autorita, kterou by uznávali všichni a jež by definovala, co je to alevismus. Jednotlivé myšlenkové proudy v současném tureckém alevismu jsou předmětem studia především zahraničních badatelů.

---

75 Turecké slovo pro plamen, *alev*, má v kurdštině svůj ekvivalent – *áláv* –, a proto považuji vzhledem k tomu, že rodným jazykem alevitů v Turecku je turečtina i kurdština, za možné přepisovat toto slovo do češtiny foneticky jako alevité i álevité.

76 Danimarka Alevi İnanç Toplumuna DABF, *Alevi-Bektaşî İnançın Esasları*, Dánsko 2008, s. 75.

77 „*Alevilik İslam dışında bir inanç*“, 05. 01. 2015, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/178283/_Alevilik_islam_disinda_bir_inanc_.html#>

(3. 2. 2016).

Na nejednotnost ve věci podstaty alevismu poukazují i sociologické průzkumy mezi alevity. Jeden z nich – provedený v Ankaře mezi 208 alevitských respondenty⁷⁸ – přináší výsledky, které demonstrují obecnější jev. Na dotaz ohledně náboženské identity se pouze 12 % respondentů označilo za muslimy, 35 % za alevity, 31,7 % zatím svou náboženskou identitu nenašlo a 15 % se označilo za ateisty. Čím vyšší byl věk respondentů, tím častěji považovali alevismus za součást islámu nebo dokonce za „pravý“ islám. S klesajícím věkem stoupala tendence považovat alevismus za sekulární a kulturní záležitost. To, že mladí alevité nemají spojení se sociálními a náboženskými funkcemi alevismu, má dva hlavní důvody. Prvním je migrace do měst a zpřetrhání tradičních struktur, druhým jsou problémy spojené s přihlášením se k alevitské identitě.⁷⁹

Jeden z respondentů v rámci výše zmíněného průzkumu uvedl, že se jeho syn až v dospělosti dozvěděl, že je jeho rodina alevitská. Bylo mu divné, proč nikdo z rodiny, o níž se domníval, že je muslimská (rozuměj sunnitská), nechodí do mešity a nedrží půst. Když se na to zeptal otce, dozvěděl se, že jsou alevité. Chtěl se o alevismu více dozvědět, ale bylo mu řečeno, že žádné písemné zdroje nejsou a že mu mohou být určité vědomosti předány jen ústně.⁸⁰

Pokud jde o postoj alevitských duchovních k náboženskému vyznání dětí alevitů, vyjádřil se velmi výstižně *dede Ismail*⁸¹ z AKD v Bursě: „*Našim dětem říkáme: studujte (čtěte), ptejte se, zkoumejte a pak se rozhodněte dle svého názoru.*“

V současném Turecku hraje příslušnost k náboženství či konkrétní konfesi stále důležitou roli, přičemž obecně přijímanou identitou je sunnitský muslim (hanafijského směru). Příslušnost k náboženské skupině se dokonce píše i do občanského průkazu, a protože kategorie alevita neexistuje, nelze ji do průkazu zapsat. Muslim bylo automaticky psáno všem, kteří neprokázali, že jsou jiného vyznání (např. židé či křesťané), a ti, kteří nepatřili k žádné oficiálně uznané konfesi, měli kolonku proškrtnutou. Dnes je již možné vyžádat si kolonku náboženství nevyplněnou, avšak její plošné odstranění je věcí budoucnosti. Nevyplněná kolonka automaticky vyvolává pochybnosti, proč je prázdná. Je-li dotyčný ateista, vystavuje se perzekuci, je-li alevita, je minimálně znevýhodněn.

78 Firat, K.: Alevi kimliği, in: *HBV Anadolu Kültür Vakfı genel merkezi: Konferanslar 2004–2005*, Ankara 2005, s. 100–105.

79 Firat, K.: Alevi kimliği, s. 102.

80 Firat, K.: Alevi kimliği, s. 105.

81 Rozhovor s I. M. srpen 2015 Bursa.

Stojí za povšimnutí, že se někteří alevité považují zároveň za ateisty i za alevity. Termín alevita získal nový obsah, stala se z něj etnická kategorie⁸² a zdá se, že pro mladou generaci alevitů má především tento obsah.

Alevité jsou vládnoucí nomenklaturou vnímáni jako potencionální rozvratná složka, která může narušit celistvost Turecké republiky. Pokud by byli alevité uznáni za náboženskou menšinu, již by nemohl prezident Erdoğan obhajovat své islamizační kroky vůči turecké společnosti tím, že Turecko je státem s 99% většinou sunnitského muslimského obyvatelstva.⁸³ Tzv. alevitskou otázku ještě více problematizuje skutečnost, že někteří alevité jsou zároveň i Kurdy.

Snahou alevitů je – jako v případě mnohých jiných etnických skupin – nezániknout, nepodlehnout asimilaci, předat svoje duchovní a kulturní dědictví dalším generacím. V předmluvě knihy „Od bytí k zániku“, kterou vydala pobočka Kulturní nadace Hadži Bektáše Veliho v Çorumu, se píše: „Může nějaký lid zaniknout? Na tuto otázku lze odpovědět ‚ano‘: například kdo si dnes vzpomene, že byla oblast Çorumu také vlastní Arménů? [...]“ Odvolání se na Armény je vcelku běžné, protože alevité soucítí s jinými náboženskými a etnickými skupinami, které se staly terčem pronásledování.

Za nástroj diskriminace a asimilace považují alevité na sunnitský islám zaměřenou povinnou výuku náboženství na základních školách. Usilují o to, aby byl do osnov tohoto předmětu zahrnut spolu s jinými náboženstvími i alevismus. Ten se na univerzitní půdě vyučuje v tureckém Tunceli, kde bylo v roce 2009 otevřeno Výzkumné centrum výzkumu a aplikace alevismu (*Alevilik Uygulama ve Araştırma Merkezi*). V zahraničí lze studovat od roku 2015 alevismus v rámci Akademie světových náboženství (*Akademie der Weltreligionen*) při Hamburské univerzitě.

Mezi požadavky alevitů patří i odstranění Úřadu pro náboženské záležitosti (*Diyanet İşleri Başkanlığı*) a uvedení skutečného laicismu do praxe. Termín laicismus je alevity chápán následovně: „Zákonodárna a politická autorita se opírá o lidský rozum, a nikoli o náboženství – obě tyto autority se spojují v instituci zvané stát. Je nepřipustné, aby existovalo státní náboženství – to je věcí jedince a úlohou státu je pouze chránit jeho právo

82 K definici etnicity viz Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*, Praha 2011.

83 Erdoğan dan Putin'e: Türkiye'nin yüzde 99'u zaten Müslüman, 26. 11. 2015, <<http://www.karar.com/gundem-haberleri/erdogandan-putine-turkiyenin-yuzde-99u-zaten-musulman-56380#>> (14. 5. 2016).

na něj.⁸⁴ V souvislosti s tím alevité požadují přiznání stejných práv všem menšinám tak, jak to zaručuje ústava, protestují proti nevyžádanému stavění mešit v alevitských vesnicích a požadují přiznání oficiálního statutu *Cemevi*, který považují za svatostánek rovnocenný mešitě, kostelu či synagoze.⁸⁵

---

84 Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, *Cumhuriyet ve Laiklik: Açık oturum*, Ankara 2002.

85 *Alevi Çalıştayı: Birinci Etap Alevi Örgütleri ve Temsilcileri Toplantısı: Değerlendirme İstem ve Raporu*, Ankara 2009.

4. DOMY SHROMÁŽDĚNÍ – *CEM EVÍ*, *CEMEVÍ*

Tato kapitola bude, co možná nejkompexněji, věnována fenoménu *cem evi* [džem evi], respektive *cemevi* [džemevi], – „domům shromáždění“. Domy shromáždění jsou místy, kde se schází alevitská komunita nejen ke společným rituálům. *Cemevi* mají jak jednotící, tak rozdělovací aspekt. Pro alevity se staly součástí kolektivní identity a symbolem zrovnoprávnění, pro sunnity jsou výrazem jinakosti alevitů. *Cemevi* jsou místy, kde se může v současné společnosti alevitská kultura projevit a upevňovat.

Turecký výraz *cem* má původ v arabském *džama‘a* („shromažďovat se“), *ev* znamená v turečtině dům. Stejný slovní základ má i slovo užívané v turečtině pro mešitu, tedy *cami* [džámi]. První, odděleně psaný výraz používám pro „dům shromáždění“ v případě, že jde o jakýkoli dům momentálně sloužící rituálnímu účelu. Druhý výraz – *cemevi* psaný dohromady znamená sice v překladu totéž – „dům shromáždění“, ale označuje se jím určitý typ „modlitebny“ stavěný za účelem shromažďování věřících. Dá se říci, že *cem evi* jsou spíše věci minulosti, *cemevi* pak současnosti a budoucnosti.

Ještě v první polovině dvacátého století sloužily jako domy shromáždění obyčejné vesnické domy. Od počátku šedesátých let s migrací za prací do měst a do zahraničí nastal na venkově úbytek obyvatelstva, v souvislosti s tím nastala změna životního stylu a konec starých pořádků. S odchodem do měst odešli i duchovní, kteří patřili k elitě. Ve městech se dnes můžeme setkat se dvěma základními typy staveb, v nichž se alevité scházejí ke společným rituálům. Jedná se o bývalé bektášijské konventy, které provozují alevitské nadace (ty najdeme především v Istanbulu), a jsou v menšině oproti druhému typu domů shromáždění jimiž jsou novostavby, které vznikly převážně ve městech s velkou hustotou alevitského osídlení a nazývají se *cemevi*.

Zlomový bod pro *cemevi* nastal po tragických událostech roku 1993, kdy byl zapálen Hotel Madımak v Sivasu a tragicky zde zemřelo třicet pět levicových intelektuálů. Tato událost spustila vlnu zakládání spolků, což vyvolalo potřebu míst, kde by se mohli členové scházet. Na scéně se objevil zcela nový fenomén – víceúčelová komunitní centra, ve kterých se vedle rituálů *cem* konají i různé diskuze či konference nebo kurzy, v některých se vypravují i pohřby. Součástí multifunkčních center je rituální prostor, společenský prostor, kuchyň, jídelna a nachází se v nich i márnice a další prostory. V současnosti vznikají především *cemevi*, jejichž dimenze jsou vždy mnohem větší než bývaly

dimenze obytných domů, jenž sloužily jako *cem evi*. Jsou tedy spíše moderní obdobou bektášijských konventů než vesnických domů shromáždění.

4.1. Kolik je v Turecku *Cemevi*?

Stejně jako celkový počet alevitů žijících v Turecku, lze i počet stojících *cemevi* stěží vyčíslit. Poslední a v podstatě asi i jediná statistika pochází z roku 2013. V rámci zákona o informacích ji vydal jako zprávu o počtu *cemevi* poslanec za CHP Hüseyin Aygün z Tunce-li. Poslanec Aygün se vyjádřil ke svému průzkumu takto: „Krom toho, že jsou *cemevi* modlitebnami alevitů, jsou i významným prostorem a výrazem pro ‚civilní zbožnost‘“.⁸⁶ Obrat „civilní zbožnost“ (*sivil bir dinsellik*), který použil, je velmi neobvyklý, avšak vcelku výstižný, protože do *cemevi* chodí i alevité, kteří se považují za ateisty.

Podlé této statistiky bylo v roce 2013 v Turecku celkem 937 *cemevi* (měřit bylo tou dobou 82 tisíc) v 50 krajích z celkového počtu 81 krajů. Nejvíce *cemevi* nacházelo v okrese Tokat (172), Çorum (90), Sivas (71), Kahramanmaraş (63), İstanbul (64), Amasya (49), Ankara (40) a Yozgat (36).⁸⁷

Ze zprávy o počtu *cemevi* v zemi z roku 2013 se dozvídáme, že v 31 krajích z celkového počtu 81 nebyl žádný *cemevi*, jsou to tyto: Afyonkarahisar, Ağrı, Artvin, Bilecik, Bitlis, Bolu, Erzurum, Giresun, Hakkari, Hatay, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Mardin, Muğla, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Trabzon, Van, Aksaray, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Iğdir, Karabük, Kilis, Düzce.⁸⁸ Z této informace lze vyrozumět, že jsou tyto oblasti převážně sunnitské.

Když se dostala v roce 2002 AKP k moci bylo v zemi pouze 106 *cemevi*, nejvíce *cemevi* tedy bylo, z dnešního pohledu vcelku paradoxně, postaveno v období vlády AKP.⁸⁹ Jaký bude trend v následujících letech, když se již AKP nebude snažit zavděčit EU vstřícnou politikou vůči menšinám, se lze jen domnívat, od roku 2015 jsou zde však rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva a tureckého nejvyššího soudu, jenž potvrzují legiti-

86 81 ilin 31'inde cemevi yok. 16.3.2013 <<http://www.radikal.com.tr/turkiye/81-ilin-31inde-cemevi-yok-1125396/>> (3.7.2017).

87 Tamtéž.

88 Tamtéž.

89 AK Parti döneminde Cem evi sayısı azaldı mı arttı mı?, 25.5.2014 <<http://www.timeturk.com/tr/2014/05/25/ak-parti-doneminde-cem-evi-sayisi-azaldi-mi-artti-mi.html>> (3.7.2017).

mitu alevitského svatostánku – *cemevi*. Podíváme se nyní blíže na cestu, která k takovým rozhodnutím vedla.

4.2. Boj za zrovnoprávnění – boj o *cemevi*

Symbolem boje za zrovnoprávnění alevitské menšiny se sunnitskou většinou se stal boj za uznání *cemevi* svatostánkem. Problém uznání jeho rovnoprávnosti s mešitami, kostely a synagogami spočívá v tom, že se tím nepřímou přiznává alevitům status náboženské menšiny a potvrzuje se jejich nezávislost na islámu.

Boj o zrovnoprávnění *cemevi* probíhal nejen na papíře a v médiích, ale i v ulicích. Exemplárním příkladem takového boje o *cemevi* se stal *cemevi* Karacaahmet Sultan v Istanbulu na Üsküdaru. Zde se dříve nacházel bektášijský konvent nesoucí jméno Karacaahmet Sultana, jenž byl vedle Şahkulu Sultana a dalších tzv. chorásánských světců jedním ze soupeřících Hadži Bektáše. Již od počátku šedesátých let se alevité scházeli u jeho hrobky, vařili zde a rozdávali obětní jídlo (*kurban*) a konali své rituály *cem*. Prostory přilehlé k hrobce však brzo přestaly účastníkům stačit a tak se začalo uvažovat o stavbě *cemevi* a vývařovny (*aşevi*), a proto byl založen v roce 1969 spolek pro opravu hrobky (*Karaca Ahmet Sultan Kültürünü Tanıtma Dayanışma Ve Türbesini Onartma Derneği*). Jedná se tedy o jeden z nejstarších tureckých alevitských spolků. Mezi zakladateli tohoto alevitského spolku byl i jeden sunnita⁹⁰ a dodnes služeb spolku a *cemevi* využívají jak alevité tak i sunnité. Spolek nejprve získal od radnice povolení zastřešit část přilehlého hřbitova a následovně zadal projekt na stavbu *cemevi*. Architektonický projekt na výstavbu *cemevi* vznikl v souladu s „tradiční alevitskou architekturou konventů“ a získal v roce 1992 druhou cenu v architektonické soutěži, kterou vypsal Istanbulská komora architektů.⁹¹ Tehdejší starosta Nurettin Sözen se prý vyjádřil, že radnice nemá se stavbou problém, pokud bude souhlasit památkový úřad. Během administrativních příprav se však uskutečnily roku 1994 volby a do čela Istanbulu se dostal Recep Tayyip Erdoğan za islamistickou stranu Refah, tedy současný turecký prezident. Spolku bylo jasné, že s praviceovou stranou v čele jim radnice postavit *cemevi* v žádném případě oficiálně nepovolí, a tak

90 <<http://karacaahmet.org.tr/karacaahmet.asp>> (12. 7. 2017).

91 *Erdoğan çok çektirdi*, 7. 8. 2012, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/362466/Erdogan_cok_çektirdi.html#> (17. 7. 2017).

se narychlo začalo v Karacaahmetu se stavbou. Starosta Üsküdaru Yılmaz Bayak ze strany Refah přišel osobně do Karacaahmet cemevi a žádal zastavení jeho stavby. Týden na to najely ve 3 hodiny ráno na místo buldozery, což vyvolalo velký nesouhlas i místních sunnitských obyvatel, kteří prý: „Vyšli na balkony a začali házet na bourací četu nádobí, skleničky a talíře. Vyběhli v pyžamech do ulic a snažili se s košťaty a holemi v rukách zabránit buldozerům v práci.“⁹² Tisíce alevitů, kteří se o tom dozvěděli, vytvořili zeď z vlastních těl, aby zabránili zboření stavby. Celé dny drželi ve dne v noci stráž před *cemevi*. Do věci se vložila tehdejší premiérka Tansu Çilerová a *cemevi* byl uchráněn zboření. *Cemevi* však ležel v žaludku Receptu Tayyip Erdoğanovi, který jako starosta hlavní istanbulské radnice zažaloval předsedu spolku a 6 zakládajících členů za devastaci hřbitova v Karacaahmetu a požadoval pro ně 15 let vězení. Spor skončil zproštěním viny.

Deník Cumhuriyet v roce 2012 případ *Karacaahmet cemevi* komentoval vcelku trefně:

„Takto (neúspěšně, pozn. K. V.) tedy proběhl první pokus o plánovanou výstavbu *cemevi*. Zatímco se v celém Turecku dává dodatečné stavební povolení mešitám, které si staví kdejaký spolek o pěti lidech, kde se mu zlíbí, pro *cemevi* toto pravidlo neplatí, protože nejsou považovány za svatostánek. *Cemevi* jsou také příkladem černých staveb (*gecekond*), rostou na černo a nemají podobu, která by byla v souladu s alevitskou architekturou konventů. Zodpovědný (tím, že brání jejich oficiální výstavbě, pozn. K. V.) za tyto příšerné (*ucube*) domy je premiér Recep Tayyip Erdoğan.“⁹³

Deník se tak nepřímou odvolává na Erdoğanovo prohlášení, které učinil v roce 2012 již jako premiér. Erdoğan se totiž v rozhovoru pro televizi vyjádřil na adresu Karacaahmet *Cemevi* takto:

„Ten *cemevi* tu byl postaven jako příšera (*ucube*). Stále je to černá stavba. Není zkolaudována. Stojí vedle Karacaahmetu (hrobky, pozn. K. V.) jako příšera (*ucube*).“⁹⁴

92 <<http://www.aleviweb.com/forum/showthread.php?t=5569>> (12. 7. 2017).

93 Erdoğan çok çektirdi 7. 8. 2012 <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/362466/Erdogan_cok_cek-tirdi.html#> (17. 7. 2017).

94 Erdoğan: 'Karacaahmet Cemevi bir ucubedir', 6. 8. 2012 <<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-karacaahmet-cemevi-bir-ucubedir-haberi-58026>> (cit. 12. 7. 2017).

Dále pak hovořil na téma *Cemevi* ve smyslu, že jej nepovažuje za svatostánek:

„Pokud jsme muslimové, je třeba, aby modlitebna muslimů-alevitů byla jen jedna. Říkám, že musí být jen jedna modlitebna. V opačném případě jde o separatismus, o oddělování se. [...] Říkají-li ‚alevismus je náboženstvím‘, tak ať vystoupí, ať udělají společné prohlášení. Ale to nedokážou.“⁹⁵

Erdoğanův televizní projev vyvolal reakci generálního předsedy HBVAKV Erca-na Geçmeze, který prý prohlásil:

„Neopustíme své *cemevi* a nepůjdeme do mešit. [...] Konečně vyjádřil otevřeně svou nenávist k alevitům. Tento problém již nebudou řešit alevité, ale uvědomnělí sunnitští spoluobčané. My už od vlády nic nečekáme, je třeba aby sunnité vystoupili a řekli dost, řekli: co to tu povídáš.“⁹⁶

Na Erdoğanův televizní projev reagoval i *dede* Hüseyin Özgöz z Karacaahmetu:

„Premiér nedokázal náš *cemevi* zbourat, když byl starostou Istanbulu, tak se jej teď snaží zbořit slovy.“⁹⁷

Nejostřeji se však vyjádřil generální předseda PSAKD Kemal Bülbül:

„Premiér, který celou dobu uplatňuje politiku popírání a nenávisti, je sám v Turecku příšera (*ucube*) číslo jedna. Není ani možné vypovědět význam tohoto výrazu. Dělalí s alevitskými představiteli setkání (*Alevi Çalıřtayları*) a otevřeli alevitskou otázku (*Alevi Açılışı*). Neuspěli. Teď se snaží vláda společně s Diyanetem a vrchním soudem asimilovat alevismus ve svém společném konceptu.“⁹⁸

Alevité se tou dobou již několik let zasazovali o přiznání statusu *cemevi* oficiální cestou. V roce 2005 se nadace CEM Vakfi obrátila na kancelář premiéra se stížností, že *Diyanet* (Úřad pro náboženské záležitosti) neměří všem náboženstvím stejně a že alevité nemají z jeho příspěvků žádný prospěch. CEM Vakfi žádal, aby byl alevitům přiznán ofi-

---

95 Tamtéž.

96 Erdoğan: ‚Karacaahmet Cemevi bir ucubedir‘, 6. 8. 2012 <<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-karacaahmet-cemevi-bir-ucubedir-haberi-58026>> (cit. 12. 7. 2017).

97 Tamtéž.

98 Tamtéž.

ciální status náboženské menšiny, aby byly *cemevi* uznány za alevitský svatostánek, aby byla podporována jejich výstavba a byla vytvořena náležitá struktura pro jejich provoz a správu. Nadace mimo jiné požadovala, aby byli alevitští *dede* jako duchovní placeni státem. Všechny její požadavky byly ve stejném roce odmítnuty. Argumenty proti ze strany turecké vlády byly mimo jiné takové, že alevité nejsou jako skupina homogenní, a že nevidí alevismus přímo jako náboženství ani směr islámu.⁹⁹

Proto se předseda nadace Izzetin Doğan obrátil v roce 2010 k Evropskému soudu pro lidská práva a spolu s 202 dalšími alevity podal žalobu ve věci omezování základních lidských práv. Podkladem pro rozhodnutí soudu byly závěrečné zprávy, které vznikly jako výsledek setkání představitelů státu a alevitských organizací (*Alevi Çalıştayları*) v letech 2009–2010. Strassburský soud po několika letech rozhodl a shledal, že Turecký stát nepřístupuje ke všem náboženským menšinám stejně, že jsou alevité v Turecku diskriminováni a jejich požadavky jsou oprávněné. Stát nesmí určovat co je či není náboženská skupina, to určují duchovní vůdci samotných náboženských skupin.¹⁰⁰

Jméno *CEM Vakfı* je spojeno i se žalobou, jež byla podána ve spojitosti se stavbou *cemevi* v Ankaře-Çankaya, na níž se měl finančně podílet. Vznikl spor o to, zda může být *cemevi* vůbec postaven, když stále platí zákon z roku 1925, tzv. *Tekke ve Zaviyeler Yasası*, jež zakazuje stavbu a provozování konventů mystických bratrstev. V této věci bylo rozhodnuto nejvyšším soudem tak, že přesto, že stavba *cemevi* je v rozporu s tímto zákonem, je v souladu s Všeobecnou deklarací lidských práv, tedy i práva na svobodu vyznání, a proto je možné zakládat spolky za účelem stavby *cemevi*. Soud se však explicitně nevyjádřil k věci, zda *cemevi* je či není svatostánek.¹⁰¹

Historické vyjádření nejvyššího soudu padlo až ve věci jiné žaloby, kterou podala opět nadace CEM Vakfı. Soudila se kvůli nezaplaceným fakturám za elektřinu s dodavatelem energií (BEDAŞ), které neuhradila proto, že má dle ní faktury za energie podle zákona platit modlitebnám a chrámům *Diyanet*, tedy stát. Nejvyšší soud v Turecku nakonec v roce 2015 tento nárok uznal a potvrdil, že *Cemevi* je alevitským svatostánkem a má proto nárok na stejné výhody jako mešity, kostely a synagogy.¹⁰²

99 *AİHM'den Aleviler için tarihi karar*, 26. 04. 2016 <<http://www.dw.com/tr/aihmden-aleviler-i%C3%A7in-tarihi-karar/a-19215641>> (cit. 10.7.2017).

100 *AİHM'den Aleviler için tarihi karar*, 26. 04. 2016 <<http://www.dw.com/tr/aihmden-aleviler-i%C3%A7in-tarihi-karar/a-19215641>> (cit. 10.7.2017).

101 *Yargıtay'dan cemevi kararı*, 17. 8. 2015 <<http://www.hurriyet.com.tr/yargitaydan-cemevi-karari-29834823>> (3. 2. 2016).

102 *Yargıtay'dan cemevi kararı*, 17. 8. 2015, <<http://www.hurriyet.com.tr/yargitaydan-cemevi-karari-29834823>> (3. 2. 2016).

Oficiálně by tak měly mít i *cemevi* od roku 2015 právo čerpat finanční podporu na výdaje za energie ze státního rozpočtu, ale chybí odpovídající legislativa a uvedení do praxe. Již dříve před tímto rozhodnutím některé lokální úřady právo na úhradu energií *cemevi* uznaly, např. v letech 2008–2009 radnice měst Kuşadası, Didim, Tunceli a Antalya.¹⁰³ Radnice městské části Istanbulu Esenyurt dokonce přiznala v roce 2010 čtyřem *cemevi* na svém území statut modlitebny, což bylo považováno doslova za revoluční rozhodnutí.¹⁰⁴ Jednalo se však o lokální politická rozhodnutí, která neměla obecnou platnost. Jak řekl generální předseda PSAKD Gani Kaplan v rozhovoru pro deník Hürriyet:

„Evropský soud pro lidská práva také vydal rozhodnutí o povinné výuce náboženství ve školách, ale rozhodnutí soudu se neuplatňují, anebo se uplatňují jinak. Nyní je třeba politických kroků, stát musí učinit zákonodárná opatření ve věci povinné výuky náboženství a statusu *cemevi*. Pokud nebude vše podepřeno legislativou, trápení nebude mít konce. Ať jsou tato témata uzákoněna a ať existuje jejich exekutiva.“¹⁰⁵

Sema Aslan připomíná ve svém článku s názvem *Ti, kteří obnovili svou víru na cestě cemevi* na webu časopisu Birikim vývoj po posledních volbách v Turecku v listopadu 2015:

„[...] bez rozpaků se činí jeden krok kupředu a jeden vzad a co se s *cemevi* děje / bude dít, není vůbec jasné. Před volbami 1. listopadu tvrdil Ahmet Davutoğlu, že vytvořil ‚3 měsíční plán akutních kroků‘, které povedou k uspokojení potřeb alevitů a dokonce vyšla v deníku Sabah zpráva s titulkem ‚AKP odstartovala řešení problémů alevitů‘. Podle této zprávy budou *cemevi* zahrnuty do územních plánů; *dede* budou uznáni za náboženské vůdce a bude jim přidělen plat. V předvolebním prohlášení vlády byl i tento detailní popis: ‚V zákoně o výstavbě, bude za text o modlitebnách (*ibadethane*) připojena formulace ‚dům vědy a kultury a *cemevi*‘ (*irfan evi ve cemevi*). Tím bude zajištěno v územním plánu místo i pro *cemevi*. ‘ [...]‘¹⁰⁶

103 Bardakci, M. – Freyberg-Inan, A. – Giesel, Ch. – Leisse, O.: *Religious Minorities in Turkey*, London 2017, s. 103.

104 Aslan, S.: *Cemevi Yolunda İman Tazeleyenler*, 29. 4. 2017 <<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8290/cemevi-yolunda-iman-tazeleyenler#.WXn3vIFpxaQ>> (2. 8. 2017).

105 *Yargıtay'dan cemevi kararı*, 17. 8. 2015, <<http://www.hurriyet.com.tr/yargitaydan-cemevi-karari-29834823>> (3. 2. 2016).

106 Aslan, S.: *Cemevi Yolunda İman Tazeleyenler*, 29. 4. 2017. <<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8290/cemevi-yolunda-iman-tazeleyenler#.WXn3vIFpxaQ>> (26. 8. 2018).

Od 15. července 2016 v zemi trvá výjimečný stav a proto není vůbec jisté, kam se bude legislativa týkající se *cemevi* dále ubírat. Další vývoj bude možné sledovat až po nových volbách, které se uskuteční v roce 2019.

4.3. Projekt *Cami-Cemevi* aneb snahy ekumenické či asimilační?

Zrovnoprávnění *cemevi* s mešitami se pokusil vyřešit po svém ekumenický projekt, který spatřil světlo světa v roce 2013. Koncept *Cami-Cemevi*, měl být pilotním projektem, který by na jednom místě a v jednom komplexu spojil *cemevi* s mešitou (*cami*). Měl se realizovat v ankarské čtvrti Mamak, kde žije hodně alevitů, ale narozdíl od jiných ankarských čtvrtí s početným alevitským osídlením, v ní žije i hodně sunnitů. Duchovním otcem projektu byl dnes v Turecku démonizovaný duchovní Fetulláh Gülen¹⁰⁷ obviněný z červencového puče 2016. Gülen stál údajně i za založením nadace *Hacı Bektaş Veli Kültür Eđitim Sađlık ve Arařtırma Vakfı*, která měla projekt realizovat ve spolupráci s *CEM Vakfı*, tedy s Izzetinem Dođanem.

Fetulláh Gülen se navenek snaží o mezináboženský dialog, za nímž je však ve skutečnosti snaha o asimilaci, naprosto neuznává alevismus jako samostatné náboženství. Gülen se v rozhovoru pro BBC vyjádřil, že o projektu *Cami-Cemevi* uvažuje již od roku 1995.¹⁰⁸ V článku, který byl publikován u příležitosti položení základního kamene stavby na webu jeho dnes již zrušeného deníku *Aksiyon*, byly bez udání zdroje zveřejněny domnělé reakce alevitů na tento projekt, které mají demonstrovat, že si projekt *Cami-Cemevi* přejí:

„Mezi námi (alevity a sunnity, poz. K. V.) nebyl žádný problém. Doteď jsme žádný problém nezažili. Můj otec je ateista, Bůh mu buď milostiv. Já jsem alevita, moje žena je sunnitka, její otec je teolog... Moje žena neodmítá alevismus a můj tchán ho díky mě poznal. Dříve mi říkal, ‚Ach synku, neříkej mi, že jsi alevita‘. Naše děti vytváří nový model, vyrůstá nová generace. Muž alevita, žena sunnitka; muž sunnita, žena alevitka... Jakmile se vezmou, rodiny s tím přestávají mít problém. Moje dítě bude vědět, že je dítětem alevitského otce; ale bude vykonávat (sunnitské, poz. K. V.) modlitby. Tento projekt nasměruje naše děti na *cem* i do mešity.”¹⁰⁹

107 Více o jeho doktríně a způsobech jejího prosazování viz: Pirický, G.: *Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia*, Trnava 2004.

108 Yıldız, G.: *Fethullah Gülen BBC'ye konuştu*, 27. 1. 2014 http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140126_fethullah_gulen_roportaj_guney 26. 8. 2017.

109 *Cami-Cemevi kardeşliđin canevi*, 16. 9. 2013 <<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-36538-173-cami-cemevi-kardesligin-canevi.html>> (23. 2. 2015).

Jako druhou „spontánní“ reakci deník *Aksiyon* uvádí:

„U nás doma se o alevismu či sunně nediskutuje. Věřím, že v důsledku života ve městech mají alevité jen dvě možnosti. Buď se alevité zmodernizují a v rámci sunny budou uskutečňovat své rituály a nebo se stanou ateisty! Protože, když se dnes podíváte na mládež, které se to týká, tak je z ní 80% ateistů! Mladí zároveň říkají, jsem alevita a jsem ateista. Pro lásku Boží, může být snad alevita ateista!“¹¹⁰

Vzhledem k událostem 15. července 2016, kdy proběhl pokus o státní převrat, jenž byl připsán právě Fetulláhu Gülenovi, byl pochopitelně projekt zastaven. Pět osob, které se angažovaly v projektu bylo obviněno z napomáhání ozbrojené teroristické organizaci a bylo shledáno, že projekt *Cami-Cemevi* neměl spojit dvě odlišné náboženské skupiny, ale naopak, měl je znesvářit a uvrhnout je v chaos.¹¹¹

Stavba komplexu, který měl vzniknout na 3264 m² byla zastavena a později se uvažovalo i o jejím zbourání. Mezi investory byli i někteří gülenovští politici, kteří byli v souvislosti se stavbou *Cami-Cemevi* obviněni ze střetu zájmů. Navíc byla stavba shledána stavebním úřadem městské části Mamak v rozporu s projektem a bylo rozhodnuto o zbourání některých jejích částí. Deník *Milliyet* intepretoval vyjádření člena CHP v Mamaku takto:

„Tehdy byla vláda jedna ruka s *cemaatem* (s náboženskou obcí okolo Fetulláha Gülena, pozn. K. V.), tak i přes protesty místních udělali tento projekt. Teď, když jsou s *cemaatem* na nože, začali budovu bourat.“¹¹²

Pozemek, na kterém stavba stojí patří městskému katastru a tak se začalo uvažovat o alternativním využití. Nakonec bylo rozhodnuto na základě petice místních obyvatel, kteří sesbírali 4000 podpisů, že se zde zřídí zdravotnické středisko.¹¹³ Takto tedy skončil „ekumenický“ projekt, o jehož skutečném úmyslu existovaly již od počátku pochybnosti.

---

110 Tamtéž.

111 *Cami-Cemevi'ne dava*, 27. 2. 2017 <<http://www.hurriyet.com.tr/cami-cemevine-dava-40379633>> (10. 7. 2017).

112 *Mamak'taki ,cami-cemevi' projesi için yıkım kararı*, 13. 05. 2015 <<http://www.milliyet.com.tr/mamak-taki-cami-cemevi-projesi-gundem-2058514/>> (2. 8. 2017).

113 *FETÖ Projesi Cami-Cemevi, sağlık merkezine dönüşüyor*, 4. 4. 2017 <<http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/feto-projesi-cami-cemevi-saglik-merkezine-donusuyor-1773774/>> (2. 8. 2017).

V roce 2017 byla ve vesnici Oymağaç (Merzifon/Amasya) slavnostně otevřena stavba *Cami-Cemevi*, která nemá přímou návaznost na Gülenův projekt. Projekt s názvem „Jedny dveře, dvě modlitebny” realizoval Spolek pro rozvoj a zvelebení vesnice Oymağaç (*Oymağaç Köyü Kalkınma ve Güzelleştirme Derneği*) ve spolupráci s místním zastupitelem za CHP. To však vzbudilo odpor velkých alevitských organizací v čele s předsedou ABF Muhittinem Yıldızem, který se snažil intervenovat do otevření stavby a vysvětlit místním alevitům, že dělají špatnou věc, která povede k asimilaci. Z jejich pohledu však jde o místní tradici, která není v rozporu s alevismem.¹¹⁴ Je zřejmé, že alevitská obec není ve věci názoru na spojení dvou modliteben jednotná.

Tato realizace není evidentně ojedinělá. Özcan Güngör se ve své sociologické studii na téma *cemevi* vyjadřuje v tom smyslu, že *cemevi* není alternativou mešity, že pokud jsou alevité muslimy, tak je *cemevi* pouze specifickým typem rituálního prostoru, který mešity jen doplňuje, stejně jako tomu bylo u mystických islámských bratrstev. Vidí *cemevi* jako moderní obdobu konventů bektášiji, která měla své místo v rámci islámu. Obě stavby se podle něj mohou doplňovat. Hovoří v této souvislosti o některých příkladech ze současné praxe, kde:

„Dokonce na některých místech je dolní patro vyhrazeno *cemevi* a horní mešitě, nebo jsou obě stavby vedle sebe. Tyto dvě stavby s odlišnou identitou se nemusí vylučovat. [...] Je možné nahlížet islám a jeho chrám (mešitu, pozn. K. V.) jako zastřešující identitu a alevismus-bektášizmus se svými *cemevi* jako subidentitu.”¹¹⁵

Toto je tedy jeden z možných pohledů na věc, který však vylučuje pojetí alevismu jako samostatného nábožentství.

---

114 *Alevi köyünde cami-cemevi CHP'li vekillerin katılımıyla açıldı: Aleviler tepkili*, 26. 6. 2017 <<https://www.alevinet.com/2017/06/26/alevi-koyunde-cami-cemevi-chpli-vekillerin-katilimiyla-acildi-aleviler-tepkili/>> (26. 8. 2017).

115 Güngör, Ö.: *Cemevi Konusunda Sosyolojik Bakış Denemesi*, *Toplum Bilimleri/Journal of Social Sciences* 4/7 2010, s. 123–136, s. 134.

4. 4. Bektášíjské konventy dříve a dnes

V souvislosti s moderními *cemevi* je třeba podívat se podrobněji na jejich „předchůdce“, tedy řádové domy (*dergâh, tekke*) bektášíjského bratrstva. *Cemevi* plní v současnosti mnoho obdobných funkcí, ač s některými rozdíly. Bektášíjské konventy v minulosti nesloužily jen zasvěceným dervišům, kteří v nich bydleli, ale sloužily i tzv. *tálíbúm* (žákům), což byli sympatizanti z řad běžné populace, kteří do nich docházeli. Funkce, které konventy vůči veřejnosti plnily byly v zásadě dvě: uspokojit potřebu potravy hmotné a duchovní. Vždy se tedy jednalo o komplex budov, v jehož rámci existovaly vedle prostor vyhrazených bratrstvu i prostory přístupné veřejnosti.

Tradici poskytování jídla potřebným se snaží udržovat některé obnovené bektášíjské konventy, jež provozují alevitské spolky. Například v konventu Şahkulu Sultan Tekkesi v istanbulské čtvrti Merdivenköy se dvakrát v týdnu vaří a rozdává jídlo chudým. Komplex slouží i jako vzdělávací centrum, probíhají zde například kurzy hry na strunný nástroj *bağlama*. Nadace *Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma – Eğitim ve Kültür Vakfı*¹¹⁶ uděluje každý rok stipendium stovce úspěšných studentů. Toto všechno jsou aktivity, které korespondují s posláním konventů v minulosti.

Co je však nové, je konání rituálů *cem* pro veřejnost. V konventu Şahkulu jsem měla příležitost zúčastnit se *cemu*, který se konal na *Hidrellez*¹¹⁷ 6. května 2012, jemuž byli účastny i některé zjevně sunnitské ženy. Dnes se *cemu* může zúčastnit opravdu každý, již není potřeba žádného stupně zasvěcení. Dříve se do rituálů mohli zapojit jen členové bektášíjského bratrstva, kteří prošli iniciací a zasvěcením. Obdobně se na vesnicích rituálů mohli zúčastnit jen zasvěcení členové alevitské obce, kteří měli svého pobratima. Dětem byla účast na rituálech zcela zakázána, v současnosti některé alevitské spolky jejich účast povolují, jiné ji do určitého věku zakazují.

116 <<http://sahkulu.org/dergahimiz/>> (10.7. 2017).

117 *Hidrellez* či též *Hidrellez* je svátkem, který se slaví 6. května dle gregoriánského kalendáře a odkazuje k mytickému setkání světce Hızira (arabsky al-Chidr) s prorokem Eliášem na zemi. V Koránu se hovoří v súde Jeskyně o setkání Mojžíše s mladíkem, jenž je ztotožňován s al-Chidrem a místo jejich setkání je „tam, kde se stýkají dva oceány“. O al-Chidrovi (*Hızır*) se zmiňují i některé hadíthy, jenž jej dávají do vztahu i s tzv. *Zülkarnaynem* (dzú al-karnajn), tedy s dvourohým (odkaz k přílbici) Alexandrem Makedonským. V juliánském kalendáři tomuto svátku odpovídal svátek svatého Jiří na 23. dubna. *Hızır* je někdy ztotožňován se svatým Jiřím. Svátek *Hidrellez* slavili v Osmanské říši jak křesťané tak muslimové. Dodnes se slaví ve stejný květnový čas na Balkáně tzv. *Đurđevdan* (Đžurdževdan – den svatého Jiří). V Turecku je dnes tento svátek vnímán především jako svátek jara, při němž v noci z 5. na 6. 5. *Hızır* přichází, aby plnil přání. V případě nouze je alevity *Hızır* volán na pomoc (*Yetiş ya Hızır!*). Ke způsobu slavení tohoto svátku v Turecku viz: <<http://www.kulturturizm.gov.tr/EN,98599/hidirellez.html>> (2. 8. 2017).

Jak již bylo řečeno, vztah mezi vesnickými alevity (dříve *Kızılbaşı*) a mystickým bratrstvem – bektášijou existoval na úrovni společných duchovních představ. Struktura jejich duchovenstva byla jiná, u alevitů byli *dede* (pokrevní potomci) u bektášijů *baba* (následovníci cesty). Pro všechny bektášije (dnes mimo území Turecka) a alevity je hlavním bektášijským konventem *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* v městečku Hacibektaş v centrální Antolii výjimečný, protože se zde nachází hrobka zakladatele řádu Hadži Bektáše Velího ze 14. století. Jeho hrob byl pro alevity-bektášije po staletí významným poutním místem vedle Kerbelá, Kúfy a Bagdádu.¹¹⁸ Tento komplex, byl od středověku až do roku 1826, tedy do zákazu řádu, sídlem *postnišina* – velmistra řádu.

Roku 1826 sultán Mahmúd II. zlikvidoval janičářské sbory – tato událost se nazývá *Vakka-i Hayriye*. Impulzem k likvidaci sboru se stalo povstání janičářů v Istanbulu téhož roku. Janičáři byli zmasakrováni v kasárnách *Yeni odalar* (nové cely), druhá jejich kasárna se nazývala *Eski odalar* (staré cely) a byla po této události zbořena. V obou se nacházelo po pěti bektášijských tekke.¹¹⁹ V *Yeni odalar* působilo na konci 16. století osm bektášijských představených (*baba*) a jejich počet postupem času vzrostl.¹²⁰ Za povšimnutí stojí i informace, že do 99 janičářského pluku byli zapojeni bektášijové, jejichž *baba* měl vysokou vojenskou hodnost. Sbory janičářů byly úzce spjaty s bektášijským bratrstvem, každý janičář byl zároveň členem řádu. Když byl do čela hlavního bektášijského konventu jmenován nový představený, musel se nejdříve vydat do Istanbulu, kde byl janičáři slavnostně přivítán a velitel sboru (*yeniçeri ağası*) mu na hlavu slavnostně posadil *tâc* [tádž] – korunu, tedy dvanáctidílnou plstěnou čepici.¹²¹ A naopak, když skládali janičáři nově přijatí do sboru přísahu, slibovali v ní, že půjdou duchovní cestou Hadži Bektáše Velího. Bektášijský *baba* byl též přítomen obřadu opásání šavlí u 66. pluku a pronášel u něj modlitbu, „*Bismi Şâh, Allah, Allah, Hü, yolum yolunuz, kolum kolunuz, dinim dininiz...*”¹²² V překladu: Ve jménu Šáha (myšlen Alí, pozn. K. V.), Bože, Bože, On, moje cesta je vaše cesta, moje paže je vaše paže, moje víra je vaše víra...). Vzorem nepřemožitelného bojovníka byl pro vojáky Alí, jenž je nejen dokonalým člověkem z hlediska duchovních

118 Gezik, E.: *Alevi Kürtler, Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında*. İletişim, İstanbul 2014, s. 198.

119 Soyzer, Y.: *19. yüzyılda Bektâşilik*, İstanbul 2012, s. 73.

120 Soyzer 2012, s. 79.

121 Soyzer 2012, s. 72.

122 Soyzer 2012, s. 72.

kvalit, ale zároveň bojovníkem – lvem božím, jenž vládne mečem s dvojitým ostrím (*zül-fikar*). Právě tento meč měli na vlajkách svého sboru janičáři¹²³ a dnes je součástí alevitské ikonografie.

Vzhledem k propojení janičárských sborů s bektášijou bylo pro jejich společenskou diskvalifikaci nutné zlikvidovat i bektášiju. Záminkou pro zrušení řádu se stala jeho neortodoxnost. V roce 1826 vydal nejvyšší duchovní říše şeyhülislâm Tahir Efendi prohlášení, že Hacı Bektâş Velî a jiní významní stařešinové byli ortodoxními muslimy a proti nim, že nemá žádných námitek, avšak jejich učení bylo zneužito kacíři, kteří se pod pláštěm bektášizmu protiví šarí‘e, berou na lehkou váhu modlitbu, nedrží půst, co je harám, považují za helál (zakázané považují za dovolené pozn. K. V.), dokonce pochybují o pravověrnosti prvních chalífů.¹²⁴ Někteří janičářští velitelé a bektášijští babové byli popraveni, ti, kteří přežili, byli posláni do vyhnanství (*sürgün*) nebo do míst, kde měli kořeny. Zároveň bylo vydáno nařízení, že každý, kdo nemá v Istanbulu bydliště, musí opustit město (tehdy odešlo z Istanbulu na 20 000 lidí).¹²⁵ V tomto bodě historie je možno hledat kořeny některých vesnických a maloměstských komunit v centrální a východní Anatolii, které se ve dvacátém století začaly označovat jako alevité.

Řádové domy bektášije, které nebyly starší šedesáti let byly zbourány a přitom bylo rozbořeno i mnoho hrobek.¹²⁶ Srovnáno se zemí bylo i velké množství bektášijských/janičárských hřbitovů; to málo, co se do dnešních dnů dochovalo pochází většinou z druhé půlky 19. a počátku 20. století.¹²⁷

Období zákazu bektášijského řádu, které trvalo celkem 99 let (1826–1925) bylo pro bektášiju velmi důležitým. Kromě vlády Mahmuda II. (vládl do roku 1839), byla bektášija sic zakázaná, ale aktivně činná, protože byla podporována mnoha významnými osobnostmi osmanského dvora. Po zákazu řádu byli do vedení bektášijských konventů dosazeni nakšbandijští (sunnitští) šejchové. V roce 1840 byl pod záštitou Bezmialem Sul-

---

123 Godfrey, G.: *Yeniçeriler*. İstanbul 2011, s. 74.

124 Zpochybňovali prý legitimitu prvních tří volených chalífů, kteří nebyli z prorokova rodu, tedy Abú Bakra, Umar al-Chattába a Uthmána bin Affán. (Daşcıođlu, K.: *Yeniçeri Ocađı ve Bektaşı Zaviyelerinin Kapılması. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 2005/34*, s. 307–314.)

125 Veselá Z.: *Novověké dějiny Turecka I. díl Dějiny osmanské říše od reformy Nizami Ceditu do rozkladu imperia (1918)*. Praha 1966., s. 22.

126 Faroqhi, S.: *Anadolu'da Bektaşilik*, İstanbul 2003 s. 174–175.

127 Hřbitov z tohoto období najdeme v Şahkulu Sultan Tekkesi v Istanbulu a ve vesnici Yörük u Safranbolu v západním černomoří, jenž byla s tímto konventem propojena. Studie o náhrobcích v Yörüku viz. Biçici, K.: *Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Sosyal bilimler dergisi 20 (2008)*, s. 297–324.

tan (druhá manželka Mahmuda II., matka sultána Abdulmedžida), znovu otevřen bektášíjský konvent Şahkulu Sultan Tekkesi v istanbulsém Merdivenköy.¹²⁸ Po roce 1848 se bektášíjští babové vrátili neoficiálně i na svá místa v hlavním konventu. Jedním z posledních představitelů bektášíje v linii *babagân*, byl 23. velmistr řádu a správce Bektášovy hrobky (*türbedâr*) Ali Hilmi *dedebaba*, s jehož jménem je úzce spjat zmíněný konvent Şahkulu Sultan Tekkesi v Istanbulu.¹²⁹

Po mladoturecké revoluci, tedy po roce 1908 nastal vnitřní boj o budoucí směřování řádu. V období II. zákonnosti (1908–1923) začalo být v ovzduší všeobecné euforie aktuální i jeho oficiální znovuzlegalizování. V tomto období došlo k vygradování sporu o nástupnictví ve funkci velmistra řádu mezi frakcemi *babagân* a *çelebîyân*. Čelebijové jsou pokrevními potomky (*bel evladi*) Hadži Bektáše narozdíl od *babû*, kteří žijí v celibátu (*mücerret*) a jsou dětmi Bektášovy cesty (*yol evladi*).

O nástupnictví v čele řádu se přely dvě skupiny, přívrženci Feyzulláha Baby (Albánc) a Cemaleddina Çelebiho (çelebî). Cemaleddin Efendi obviňoval Feyzullaha z albánského nacionalismu, z nedodržování šarií a pravidel řádu a označil ho za představitele Výboru pro jednotu a pokrok (*İttihat ve Terakkî Cemiyeti*), tedy mladoturka¹³⁰. Feyzulláh zas sesbíral stovky podpisů anatolských a balkánských *babû* pod petici, ve které se prohlášovalo, že Cemaleddin je samozvaný, není členem žádného řádu a nikdo o jeho vedení nestojí. Spor o nástupnictví měl rozhodnout stát, který se paradoxně odvolal na zákon z r. 1826 a dosadil do čela bektášíje nakšbandíjského šejcha Hamzu Efendiho. Dervíšové z konventu *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* mu vzkázali, že jestli do jejich konventu jen vkročí, zařínou ho jako ovci. Hamza Efendi zemřel r. 1912 a stát přes trvající spory o nástupnictví dosadil dalšího nakšbandíjského šejcha Ahmeda Şakir Efendiho.¹³¹

K znovulegalizaci řádu již nedošlo, v roce 1923 vznikla Turecká republika a všechny řády a jejich konventy byly v roce 1925 uzavřeny. V zákoně byl však dovětek, že: „Hrobky tureckých velikánů, které jsou předmětem velké umělecké hodnoty, mohou být

128 Soyyer, Y.: *19. yüzyılda Bektâşîlik*, Istanbul 2012, s. 77.

129 Erdem, C.: Muhammet Ali Hilmi Dede Baba Erkân-Nâmesi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 2011/57, s. 245–258.

130 Pojem „mladoturci“ vznikl v polovině 19. století na západě a byli jím označováni přívrženci Společnosti Nových Osmanců (*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*), tedy „mladoosmanů“, jejichž ideou byl panosmanismus. Představitelé Výboru pro jednotu a pokrok, kteří na ně navázali, byli již skutečně průkopníky tureckého nacionalismu a mohou tak být právem označováni za mladoturky.

131 Soyyer, Y.: *19. yüzyılda Bektâşîlik*, Istanbul 2012, s. 110–111.

ministerstvem kultury zpřístupněny veřejnosti.”¹³² Předměty, které se v konventu *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* nacházely, byly odvezeny do etnografického muzea v Ankaře a konvent byl později v roce 1964 otevřen jako muzeum pod patronátem ministerstva kultury a turizmu.

Alevité se v současnosti v rámci svých emancipačních snah zasazují o to, aby jim byl konvent navrácen. V roce 2015 se se svolením ministerstva podařilo po 188 letech uskutečnit v konventu společný obřad *cem*.¹³³ Pod vedením Veliyettina Ulusoye, který pochází z Bektášova rodu (*çelebiyân*), se ho zúčastnili alevité a představitelé alevitských organizací jak z Turecka, tak z Evropy. Alevitští předáci se dali slyšet, že budou usilovat o navrácení nejen tohoto konventu, ale všech ostatních.¹³⁴

---

132 *Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, <<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf>> (2. 8. 2017).

133 *Hacı Bektaş Veli Dergâhi'nda 188 Yıl Sonra Bir İlk* 5. 7. 2015 <<https://www.haberler.com/haci-bektas-veli-dergahi-nda-cem-toreni-yapildi-7479151-haberi/>>. (10.7.2017)

134 *Aleviler, Hacı Bektaş Veli Dergâhinin Kendilerine Devredilmesini istiyor* 4. 7. 2015 <<http://www.milliyet.com.tr/aleviler-haci-bektas-veli-dergahinin-nevsehir-yerelhaber-868871/>> (10. 7. 2017)

5. SYMBOLIKA PROSTORU A ARCHITEKTONICKÉ VZORY

V této kapitole se zaměřím na symboliku v rituálním prostoru a architektonické vzory, z nichž čerpají současné *cemevi* své názvosloví. Pro pochopení původu některých architektonických forem, které se dnes objevují v moderních *cemevi*, se musíme blíže podívat na architekturu hlavního bektášíjského konventu a v souvislosti s ním je třeba přihlídnout i k architektuře vesnických domů v oblastech obývaných alevity. Pozornost bude věnována vztahu mezi domem a chrámem v obecné rovině.

5.1 Symbolika rituálního prostoru u bektášíjů

Vzhledem k tomu, že nauka bektášíji byla ezoterická, přisuzovala skryté významy slovům i věcem. Nic nebylo náhodilé, vše mělo svůj skrytý význam. Proto měla i řádová architektura a její forma své skryté významy, což se dá nejlépe sledovat v konventu *Hacı Bektaş Veli Dergâhi*, protože byl již dříve zkoumán a popsán. Některé skryté významy, které tato stavba má, jsou odborné veřejnosti díky starším pracem o bektášíje známé. Konvent je velkým vzorem a zdrojem inspirace pro většinu alevitů, kteří se zajímají o mystiku.

Hlavní bektášíjský konvent *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* stojí v centrální Anatolii u Nevşehiru v městečku Hacibektaş. Jedná se o areál ohrazený zdí, v němž se nachází soubor budov z nichž některé sloužily veřejnosti a jiné byly užívány jen členy řádu. Součástí komplexu jsou i hrobky Hadži Bektáše Velího a Balım Sultana. Původní vstupní brána areálu se nazývala Vidlicová brána (*Çatal kapısı*) a vedla na první nádvoří, budovy jenž se na něm nacházely se nedochovaly.¹³⁵ Na druhé nádvoří vede tzv. Brána trojice (*Üçler kapısı*), uprostřed nádvoří je velká kašna s vodní nádrží a jsou zde soustředěny nejvýznamnější budovy. Po pravé straně se nacházela kuchyň (*aş evi*), kde se připravovaly rituální pokrmy. Zasněcování mystiků probíhalo právě zde, symbolem proměny byl velký kotel (*kara kazan*). Vedle ní stojí zleva mešita, která byla přistavěna v 19. století v období správy konventu nakšbandíjskými šejchy. Naproti po levé straně v celé délce nádvoří stojí budova, která se nazývá *meydan evi* [mejdán evi]. V rámci této budovy se nachází rituální prostor – *meydan*, jenž má podobu čtvercové stavby, zastřešené stupňovitým překláda-

135 Detailní popis komplexu včetně plánů viz Akok, M.: *Hacı Bektaş Veli Manzûmesi, Türk Etnografya dergisi X/1967*, s. 27–58.

ným trámovým stropem. Tato místnost evokuje samostatný dům, jak jej známe z anatolských vesnic (viz dále kapitolu *Cem evi* jako typ vesnického domu).

Slovo *meydan* má svůj původ v arabském *majdán*, které má tyto významy: náměstí, otevřená plocha, (bitevní) pole, zóna, doména, sféra¹³⁶, turecké slovo *ev* znamená dům. *Meydan evi* lze proto přeložit volně jako „dům (rituálního) prostoru“. Za povšimnutí v této souvislosti jistě stojí i význam slova *mejdan* v českém jazyce, jehož původ v arabském *majdán* je jazykovědcům obecně znám, dokonce se ví, že se k nám dostal ze srbochorvatštiny, ale v jaké souvislosti se tak stalo, většinou neuvádí.¹³⁷ Vzhledem k tomu, že bektášijá byla činná v 19. a 20. století především na Balkáně (vzpomeňme zde Rakousko-Uherskou anexi Bosny), mohl tento výraz přejít do češtiny právě v souvislosti s jejími rituály, neb co se dělo na bektášijském *meydanu* ? – tančilo se a pil se alkohol (rituálně).

Rituální prostor – *meydan* v bektášijských řádových domech (*tekke*) a konventech (*dergâh*), byl přímo nabitý skrytými významy. Symbolika začíná již u vstupu do tohoto prostoru. Dveře symbolizovaly přechod ze zjevného (*zâhur*) světa do světa esoterického (*bâtın*).¹³⁸ Tyto dveře reprezentují Alího, dle jednoho hadíthu prý Muhammad řekl: „Já jsem městem poznání a Alí je bránou do něj“¹³⁹. Práh dveří je posvátný a nesmí se na něj stoupat, vstupující jej překračuje v pokorném předklonu (*niyaz*) s pravou rukou na srdci a levou rukou na břicho.

Známý religionista Mircea Eliade se k prahu vyjadřuje takto:

„Práh oddělující oba prostory znamená zároveň rozestup mezi dvěma způsoby bytí, profánním a náboženským. Práh je jednak mezí, hranicí, která odlišuje a staví proti sobě dva světy, ale zároveň také paradoxním místem, kde se tyto dva světy setkávají, kde se může uskutečnit přechod ze světa profánního do světa posvátného.“¹⁴⁰

V Karacaahmet *cemevi*, který stojí na místě bývalého bektášijského řádového domu u hrobky Karacaahmet Sultana v Istanbulu, jsem byla svědkem líbání prahu a ostě-

136 Zemánek, P. a kol.: *Arabsko-český slovník*. Heslo *majdán* s. 704. Praha 2006.

137 Slovo *mejdan* prý přešlo do češtiny ze srbochorvatštiny (Hazbunová, K.: *Arabské výpůjčky v češtině*, diplomová práce, Srovnávací jazykověda FF UK 2006, s. 107.)

138 Doğan, A. I.: *Osmanlı Mimarisinde Tarikât yapıları. Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikli Fütüvvet Yapıları*, doktorská práce, Istanbulská technická univerzita (ITÜ) 1977, s. 119.

139 Aná madínat al-'Ilm wa 'Alí bábuha.

140 Eliade, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 2006, s. 21.

ní dveří při vstupu do rituálního prostoru. Dle alevitů symbolizuje práh Fátimu (Prorokovu dceru a manželku Alího), levé ostění dveří symbolizuje Alího syna Husajna, pravé Hasana a překlad nad dveřmi Proroka Muhammada.¹⁴¹ Před dveřmi je třeba zanechat všechny přívlastky (svoji personu), do rituálního prostoru člověk vstupuje jen jako člověk.¹⁴²

V pomyslném středu rituálního prostoru bektášijských řádových domů i alevitských domů shromáždění se nacházel tzv. *dâr* či *dâr-ı Mansûr* nebo též *Mansûr dari*. Toto místo je známé jako „šibenice Halládže Mansúra“ (*Hallac-ı Mansur'un Darağacı*). Mansúr al-Halládž (zemřel 922 v Bagdádu), byl mystikem a prvním mučedníkem súfismu, který významně čerpal z učení Ježíše Krista. Byl popraven za výrok „Já jsem Pravda“, v arabštině Aná al-Haqq. Tento výrok, který pronesl jako výraz splynutí s Bohem, byl vyložen doslovně, tedy tak, že se Halládž považuje za Boha (Haqq – jedno z 99 krásných jmen Božích), což ho stálo život. Halládž zemřel pro pravdu a jeho osoba má pro alevity podobný význam jako Mistr Jan Hus pro České bratry. Místo ve středu rituálního prostoru, které je s Halládžem ztotožňováno, je tedy místem, kde dochází ke splynutí s Bohem.

Dle Eliadeho se ve středu obydlí či chrámu nachází tzv. *axis mundi*, tj. osa světa.¹⁴³ Otvor ve střeše (pod kterým musel v případě zastřešení rituálního prostoru překládaným trámovým stropem u bektášijů a alevitů adept stát) má dle Eliadeho mysticko-rituální funkci a zajišťuje spojení se světem bohů.

„Nejstarší svatyně byly stavěny bez střechy anebo měly ve střeše otvor: to bylo ‚oko chrámu‘, které symbolizovalo přelom úrovní, spojení s transcendentnem.“¹⁴⁴

„Osa světa bývá připodobněna v některých kulturách středovému kůlu obydlí, oběti k počtě nejvyšší nebeské bytosti se konají u paty tohoto středového kůlu. Podobně jako kůl (= *axis mundi*) je také strom s větvemi, jehož vršek vyčnívá z jurty, pojmán jako shodiště vedoucí do nebe. Mysticko-rituální funkce středového pilíře u některých typů obydlí přechází na střešní otvor, jímž vychází kouř. Každé obydlí se nachází v *axis mundi*, neboť náboženský člověk touží po životě ve ‚středu světa‘, jinými slovy: ve skutečnosti.“¹⁴⁵

141 dede I. M. (rozhovor Bursa srpen 2015), tato informace zaznívala opakovaně i v jiných *cemevi*.

142 dede I. M.

143 Eliade, s. 38.

144 Eliade, s. 42.

145 Eliade, s. 39.

Za povšimnutí stojí v této souvislosti původní rituální prostor v istanbulském konventu *Şahkulu Sultan Tekkesi* (v Merdivenköy), v jehož středu stojí pilíř připomínající strom, který se v kopuli rozvětňuje do 12 dílů. Toto pojetí rituálního prostoru je však spíše ojedinělé. V druhém, novodobém rituálním prostoru konventu *Şahkulu* se nachází napodobenina překládaného trámového stropu známého z *meydanu* v *Hacı Bektaş Veli Dergâhi*. Tento rituální prostor dnes zvaný *cemevi* se nachází na místě domu stařešiny.¹⁴⁶ Při návštěvě v roce 2012 mi místní *dede* sdělil, že kopie stropu vznikla na základě historické fotodokumentace, kterou získali od Památkového úřadu (Anıtlar Kurulu) v Istanbulu.

Strop *meydanu* v *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* je tvořen přes sebe překládanými o 45 stupňů otočenými trámy, které tvoří jakousi kupoli s otvorem uprostřed (dnes již zaslepeným). Trámy z pohledu zevnitř tvoří trojúhelníkové výseče, které symbolizují sedm světů. Nejnižší úroveň představuje materiální svět a nazývá se *âlem-el şehadet*. Druhý stupeň stropu představuje přechod z materiálního světa do světa duchovního, jmenuje se *âlem-el berzah*. Třetí stupeň je světem duší *âlem-el ervah*, čtvrtý stupeň je světem pravdy *âlem-el hakika*. Pátý stupeň je světem pravidel *âlem-el erkân* a šestý je skrytým světem *âlem-el gayb*. Sedmý stupeň, který je symbolizován otvorem ve stropě se nazývá *âlem kasrete ve vahdete*, tedy svět mnohosti a jednosti. Tento stupeň tvoří osu s místem ve středu rituálního prostoru zvaným *Mansûr dari*.¹⁴⁷

V rituálním prostoru bektášijského *meydanu* se nachází krb, tzv. *ocak*. Krb je posvátný a u bektášijů jeho místo náleží Alímu, Fátimě a jejich synům Hasanovi a Husajnovi.¹⁴⁸ Proto se zapaluje před krbem svíce za Alího (Çerağ Ali). U bektášijů se nachází v rituálním prostoru některé prvky, které u alevitů nenajdeme. Je to tzv. *Taht-ı Muhammed* (Muhammadův trůn), což je třístupňový dřevěný sokl na kterém se během ceremonie zapaluje 12 svící symbolizujících 12 imámů. Před ním má své místo svícen zavaný *Kanun Çerağı* (Svíce zákona), který se rozsvěcí jako vůbec první při obřadech a má představovat světlo, které emanuje od Boha k Muhammedovi a Alímu. U alevitů je praxe se zapalováním (probouzením) svíce (*Çerağ uyandırmak*) při obřadech obdobná.

146 Podrobnější popis konventu viz Lifchez, R. ed.: *Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, Lifchez, R.: *The Lodges of Istanbul*, s. 73–129. California 1992.

147 Terminologie pojmenování sedmi stupňů pochází z osmanštiny a jsou převzata z: Doğan, s. 133.

148 Doğan, s. 123.

Dalším v rituálním prostoru uplatňovaným principem je symbolika čtyř světových stran. U bektášijů byl prostor *meydanu* symbolicky rozdělen na čtyři světové strany - pomyslné čtyři brány (*dört kapı*). První se nacházela na východě, druhá na západě, třetí na severu a čtvrtá na jihu.¹⁴⁹ Novic se musel poklonit těmto čtyřem směrům v daném pořadí. Projít čtyřmi branami znamenalo být na duchovní cestě Pravdy (viz cestu Čtyř bran a čtyřiceti stupňů v kapitole Věrouka).

Ve všech bektášijských konventech byl *meydan* ústředním rituálním prostorem. V konventu *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* se však nachází ještě jeden rituální prostor zvaný *Kırklar meydanı*, což je dáno výjimečností tohoto místa.

Z druhého nádvoří se vstupuje Bránou šestice (*Altılar kapısı*) do rozlehlého prostoru zvaného Nádvoří pokoje (*Huzur avlusu*), kde stojí budova, jejíž součástí je hrobka Hadži Bektáše a jsou zde pohřbeni i někteří jeho následovníci. Rituální prostor zvaný *Kırklar meydanı* (Doména Čtyřiceti) je součástí hrobky. Abychom pochopili proč probíhaly některé rituály právě u hrobky, musíme udělat malou odbočku k rituální praxi bektášijů.

Každý rok se v hrobce o nejdelší zimní noci 21. prosince, tedy o zimním slunovratu konal *Ayin-i Cem* (obřad cem) jenž byl posledním a největším z dvanácti bektášijských obřadů, které se dělí do dvou skupin po šesti. První skupina se nazývá *bahçeden gül koklamak* (přivonět k růži v zahradě) a druhá *bahçeden gül koparmak* (utrhnout růži v zahradě). Při obřadu se symbolicky konalo Shromáždění čtyřiceti (srv. kap. Věrouka) a zapaloval se čtyřicetiramenný svícen. Světlo ze čtyřiceti svící představovalo světlo stejného počtu světců, které ozářilo kosmos (odkazuje ke shromáždění Čtyřiceti). *Ayin-i cem* měl symbolizovat sjednocení všech lidí, kteří vstali z mrtvých, zbavili se svého hmotného já a začali „Skutečný život“ ve světě Jednoty s Bohem (*Vahdet*). Při tomto sjednocení se Bůh manifestoval v člověku, tehdy se Absolutní bytí (*Tek varlık*) stalo zjevným a všichni lidé tak představovali jedno jsoucno (*Bir varlık*). Z tohoto pohledu byli účastní obřadu nejen všichni přítomní, ale i nepřítomní a mrtví a z mrtvých vstali a všichni dohromady byli vnímáni jako představitelé lidského kosmu.¹⁵⁰

---

149 Doğan, s. 127.

150 Doğan, s. 147.

Na Nádvoří pokoje stojí ještě jedna hrobka, je to hrobka Balim Sultana, který zemřel v roce 1517. O jeho osobě toho víme také málo – údajně byl synem bulharské křesťanky a představeným bektášíjského koventu poblíž thrákijského Didymoteicha (Dimetoky) nedaleko Edirne (dnes leží ve severovýchodním Řecku). Za jeho působení v čele bektášíjského řádu dostala bektášíja jasná pravidla, podle nichž se řídí dodnes. U Balim Sultanovy hrobky probíhal slib celibátu bektášíjských duchovních, kterým zde byla vetknuta na důkaz jejich rozhodnutí do ucha náušnice zvaná *mengüş* (ve tvaru podkovy Muhammadova koně Buráqa). Poblíž hrobky se dnes nachází malý bektášíjský hřbitov s náhrobky převážně z 19. století.

Konvent *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* je nejstarším bektášíjským řádovým domem vůbec a dochoval se v něm velmi archaický rituální prostor (*meydan*), který dnes nenajdeme v žádném jiném stojícím řádovém domě. Starší řádové domy bektášíje, se až na výjimky nedochovaly a valná většina dochovaných pochází z druhé poloviny 19. století.

5.2. *Cem evi* jako typ vesnického domu

Někteří turečtí autoři se zmiňují o tom, že se na venkově dříve konávaly rituály v domě stařešiny (*dedeho*). Rituální prostor v *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* má stejnou dispozici jako určitý typ vesnických domů, jenž se nachází ve venkovských oblastech osídlených alevity. Lze se domnívat, že mohlo jít původně o samostatnou stavbu, dům, jenž byl později doplněn o přilehlé stavby. V případě *meydanu* v *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* se mohlo původně jednat o dům *dedeho* (Hadži Bektáše?), okolo nějž později vyrostl celý komplex budov.

Dům čtvercového půdrysů s překládaným stupňovitým trémovým stropem s otvorem uprostřed se vyskytuje v Turecku především ve venkovských oblastech s alevitickým osídlením. Tento typ domu nemá žádný ustálený název, vesničané v okolí Sivasu jej nazývají *çatma ev*.¹⁵¹ Turecký architekt Günkut Akın, který tyto domy zkoumal, je nazval „*tüteklikli ev*“ – „dům s průduchem.“¹⁵² Překládaný trémový strop je v turecké literatuře

151 Návratový výzkum 2012–2014.

152 Akın, G.: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İstanbul 1985.

znám také jako „*kırlangiç örtüsü*“¹⁵³ (vlaštovčí zastřešení), snad podle vlaštovčích hnízd, která k němu bývají často zevnitř přilepena. V této práci používám termín „dům s překládaným trámovým stropem“, protože se mi jeví jako výstižný.

V Turecku tato architektura nenávratně podléhá zkáze, částečně je dochována především v oblasti Sivasu a Erzurumu.¹⁵⁴ Akın prováděl ve východní Anatolii terénní výzkum v osmdesátých letech dvacátého století a tou dobou prý domy s průduchem zabíraly přibližně 1/5 její rozlohy. Vyskytovaly se především ve venkovském prostředí, nejhojněji v oblastech Van, Bitlis, Muş, Bingöl, Ağrı, Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas. Četné byly ale i v městských aglomeracích jako Erzurum, Tercan, Pasinler, Şarkışla.¹⁵⁵ Ne všechny jím zkoumané domy však měly trámy kladené stejným způsobem.

Překládaný trámový strop je typický především pro oblasti mezi Sivasem a Erzurumem. Strop je konstruován následovně: trámy se nejdříve položí přes sousední zdi, tedy přes rohy čtvercové místnosti a potom se pokládají další, vždy o 45 stupňů otočené, čímž se docílí kupolovitého stropu, uprostřed něhož zůstane čtvercová díra. Dírou ve stropě uniká dým a je jediným zdrojem osvětlení, je to jakási dymná jizba. Jedná se o velmi archaický typ obydlí, který byl v některých oblastech inovován krbem s dymníkem přistavěným ke zdi (většinou naproti vchodu), pod ním se nacházela zemní pec (*tandır*). Nadstřešní část dymníku byla vypletena z proutí a omazána hlínou. Těžký trámový strop byl v interiéru po stranách podepřen dvěma či více dřevěnými sloupy s hlavicemi, u prestižních obydlí zdobenými dřevorezbu. V Turecku to byly často sloupy z kmene jalovce, které rostly ve východní Anatolii a dnes jsou již zcela vymáceny.

Tento typ domů s překládaným trámovým stropem existuje v několika variantách, jako polozemnice, jako samostatně stojící stavba a jako dům v městské zástavbě. Základním typem je jednoprostorové obydlí, větší vesnické domy mají přistavěné boční místnosti (*oda*) a někdy navazují stáje, půdorys domu je pak dosti amorfní. Centrální obytná místnost, tedy kuchyň s topeništěm a překládaným trámovým stropem je vždy jen jedna a nazývá se *ev* (dům). Četný je vzhledem k hornatému terénu typ polozemnice

153 Koşay, H. – Kılıç, S.: Güzelova (Erzurum) Etnografya ve Folkloruna dair Notlar, *Türk Etnografya Dergisi*, VI/1963, s. 66–89; Yıldırım, K. – Hidayetoğlu, M. L.: Geleneksel Türk Evi Ahşap Tavan Süsleme Özelliklerinin ve Yapım Tekniklerinin Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme “*The Investigation of Wooden Ceilings Belonging to Traditional Türk Houses*”, *9th International Symposium of Traditional Arts*, İzmir, 16–18 November, 2006. <<http://w3.gazi.edu.tr/~kemaly/Calismalar/Tavanlar-DEU.pdf>> (27.8.2017).

154 Ve zmíněných oblastech jsem v letech 2012–2015 provedla několik výzkumů venkovské architektury.

155 Akın, G.: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İstanbul 1985, s. 26.

částečně zapuštěné do svahu kopce tak, že střecha jednoho domu bývá terasou domu stojícího nad ním. Dřevěný strop je ze shora překryt slámou a hlínou a dobře udusán. V městském prostředí (Erzurum) mají domy překládaný strop v přízemní kuchyni, která se nazývá „dům pece“ (*tandır evi*) a pokoje (*oda*) bývají přistavěny v patře mimo půdorys kuchyně podobně jak to známe u klasických osmanských/tureckých domů.

V roce 2013 jsem podnikla vlastní výzkum vesnické architektury domů s překládaným trémovým stropem ve vesnicích okresu Sivas-Şarkışla (Ortaköy, Sivrialan, Höyük). Kladla jsem si otázku, zda je architektura domů s překládaným trémovým stropem charakteristická pouze pro alevitské obyvatelstvo, nebo jestli v ní bydlela i jiná etnika. Sivasský venkov je z velké části alevitský, jsou zde však i sunnitské vesnice, v nichž žijí především přesídlení obyvatelé (*mubadil*), kteří sem přišli po první světové válce z Balkánu a Kavkazu a usídlili se v domech po Arménech. Mnoho alevitských respondentů uvedlo, že i staviteli domů byli Arméni. Navštívila jsem město Erzurum, které je vyhlášené architekturou domů s překládaným trémovým stropem v městském prostředí. Měla jsem s sebou několik plánek ze starých tureckých publikací o místní architektuře, na kterých byly zakresleny domy, jenž jsem hodlala navštívit. Na místě se ukázalo, že jádro staré zástavby podlehl již téměř zkáze a co nezvládl zub času dokonaly buldozery. Přesto se mi podařilo do několika polorozpadlých domů proniknout a posléze navštívit zbytek historické zástavby, který byl uchráněn a proměněn na muzeální areál. Město Erzurum je většinou sunnitské, alevity zde nenajdeme, zato tu prý žije část Arménů, kteří přestoupili na islám (tzv. *dönme*). Erzurumská architektura domů s překládaným trémovým stropem se tak jeví jako pozůstatek arménského osídlení.

Oblasti, v nichž se na území Turecka architektura domů s překládaným trémovým stropem vyskytuje, byly dříve součástí tzv. Velké Arménie a není tudíž překvapivé, že ve stejných domech bydlelo i arménské křesťanské obyvatelstvo, což potvrdilo i množství alevitských respondentů v terénu. Současné hranice států jsou umělé, stejná architektura domů s překládaným trémovým stropem se vyskytuje v sousední Arménii, kde se tento typ domu nazývá „tun“ nebo „glchatun“ a je považován za jeden z tradičních typů arménského venkovského obydlí.¹⁵⁶ V Ázerbajdžánu se stejné domy nazývaly *karadam*

---

156 Ter-Sarkisjanc, A. E.: *Istorija a kul'tura armjanskovo naroda s drevnějšich vremjon do načala XIX veka*, Moskva 2005, s. 499; Chalpachč'jan, O. CH.: *Graždanskoje zodčestvo Armenii*. Moskva 1971. s. 49–76.

a nacházely se zde ještě na konci 19. stol. (JV od Šuшы).¹⁵⁷ V Gruzii se podobné domy s překládaným trámovým stropem jmenují *darbazi*, tento typ však dosahuje větší výšky kopule díky většímu počtu pater. Všechny zmíněné oblasti spolu geograficky sousedí, nedá se však říci, že by tento typ obydlí byl vázán jen na jedno etnikum či konfesi.

V Turecku byla tato vesnická architektura obývaná především alevity, až na výjimky, mimo jakýkoli vědecký zájem. Jediný komplexnější text na téma vesnické architektury ve východní Anatolii pochází z pera již zmíněného Günkuta Akına, který si je vědom i její souvislosti s alevity a *cem evi*.¹⁵⁸

O architektuře domů s překládaným trámovým stropem v městském prostředí existují starší etnografické studie pouze v případě města Erzurum.¹⁵⁹ Zdá se, že byly tyto domy jako předmět zkoumání dlouhodobě opomíjeny právě proto, že v nich žili příslušníci menšin. Především v západním Turecku a na Balkáně se vyskytující tzv. Osmanský dům¹⁶⁰ je oproti tomu doslova národním symbolem a bylo o něm napsáno mnoho desítek textů. Přístup tureckých badatelů k fenoménu „tradičního obydlí“ by si jistě zasloužil samostatnou studii, která je však tematicky nad rámec tohoto textu.

5.3. Symbolika u vesnických domů shromáždění

Pokud jde o vesnické *cemevi*, jejich architektonickou podobu a její případné skryté významy, tak nemáme téměř žádné informace. Existují dva názory na to, v jaké formě *cemevi* na venkově existovaly. Jedním je předpoklad, že *cemevi* vždy existovaly jako samostatné sakrální stavby. Tento názor zastává Günkut Akın a jeho žáci. Akın zdokumentoval v osmdesátých letech dva takové *cemevi*:

157 Akın, G.: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İstanbul 1985, s. 24.

158 Akın, G.: Mimarlık Tarihinde Pozitivizmi Aşma Sorunu ve Osmanlı Merkezi Mekan İkonolojisi Bağlamında Edirne Selimiye Camisi'ndeki Müezzin Mahfili, In: *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari*, İstanbul 1993, s. 1–35.

159 K tradičním Erzurumským domům existuje řada etnografické literatury viz např.: Koşay, H. Z. – Kılıç, S.: *Türk Etnografya Dergisi* 1963/VI Ankara, s. 66–89. Hotan, H.: Erzurum Evleri, *Arkitekt* 1947/01,02, s. 27–30. [online] <<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/17/84.pdf>> 13. 4. 2014. Gündoğdu, H.: *Genel Özelliikle Erzurum Evleri*. [online] <<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/GSED/article/viewFile/2312/2319>> 1. 12. 2012.

160 O „tureckém domě“, jak je osmanský dům v Turecku nazýván, existuje nepřehledné množství odborných prací. V češtině k tématu viz Vytejková, K.: Specifika osmanského domu. *Nový Orient* 65/3, Praha 2010, s. 46–49; Vytejková, K.: Osmanské domy v historických pramenech, *Orientalia Antiqua Nova XII*. Plzeň 2012, s. 88–95.

„Přesto, že jsou pro nějaké zevšeobecnění dva v osmdesátých letech zdokumentované *cemevi* málo, mají jak půdorysně, tak i způsobem zastřešení formu, odkazující ke zcela zřejmé a rozšířené tradici. Prvním je *cemevi* ve vesnici Yahyalı poblíž Şarkışly (Sivas). Měl půdorys 10x11m, čtyři sloupy nesly překládaný trémový strop s otvorem uprostřed. Sloupy měly velmi honosně zdobené hlavice. Druhým zdokumentovaným byl *cemevi* ve vesnici Bilaluşağı u Baskilu (okres Elazığ) o rozměrech přibližně 9x9 metrů. Tady též čtyři sloupy podpíraly stejný trémový strop. V prvním případě měly okolní domy ve vesnici stejné architektonické řešení trémového stropu, v druhém případě krom zkoumaného *cemevi* ve vesnici nebyly další domy s tímto zastřešením. To poukazuje na skutečnost, že zastřešení mělo svůj symbolický význam. [...] Stejný typ zastřešení se vyskytuje na mnoha místech Asie a v historii byly takto zastřešeny jak sakrální, tak i prestižní stavby v Asii.¹⁶¹

Druhým a obecně více rozšířeným názorem na *cemevi* na venkově je, že se *cemevi* mohl stát jakýkoli dostatečně velký dům ve vsi a často to byl dům *dedeho* nebo někoho významného. Při terénním výzkumu ve vesnici Ortaköy v okrese Sivas vyplynulo, že se domem shromáždění mohl stát jakýkoli vhodně velký dům ve vesnici a že jich mohlo být i několik (v každém *mahalle*-čtvrti jeden). Architektura *cem evi* této oblasti je tedy totožná s lokální vesnickou architekturou s překládaným trémovým stropem. O stavbách stavěných čistě k rituálnímu užití zde respondenti nevěděli, natož o nějakých skrytých významech v architektuře *cem evi*. V této vesnici se však nenacházel dům *dedeho*, ten do vsi přicházel jen v určitém období v roce a navíc zde nebyl ani žádný hrob světce, při kterém by mohl být vystavěn speciální rituální prostor.

Akın bohužel nezmiňuje, zda ve vesnicích Yahyalı a Bilaluşağı, v nichž *cem evi* zdokumentoval, byly i nějaké hroby či hrobky významných osob. To by mohlo být důvodem, proč zde byly vystavěny samostatné rituální domy. Příkladem dnes ještě stojícího vesnického *cem evi*, jenž nebyl určen primárně k bydlení ale k rituálnímu využití je *cem evi* ve vesnici Onar köy (Arapgir/Malatya) při hrobce Šejcha Hasana Onara, jenž měl přijít do Anatólie na počátku 13. století. Tvrdí se o něm, že je až 787 let starý,¹⁶² což je však sporné.

To, že se z obyčejných domů stávaly na dobu konání rituálu domy shromáždění a že existovaly i domy shromáždění stavěné jako sakrální stavby jsou skutečnosti, které jsou doloženy. Oba názory proto považuji za platné.

161 Akın, G.: *Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar* 30. 12. 1996 <<http://www.arkitera.com/gorus/618/cemevi-mimarisi-uzerine-notlar>> (25. 7. 2017).

162 <<http://haberciniz.biz/arapgirde-787-yillik-cem-evi-1140091h.htm>> (7. 8. 2017).

Je možné, že i architektura, obzvláště pak překládané trámové stropy vesnických *cem evi* měly pro alevity skryté významy, stejně jako tomu bylo u bektášijů, ale vzhledem k tomu, že je alevismus vázán na ústní tradici, mohli by relevantní informace o významech zprostředkovat pouze pamětníci, nejlépe zasvěcení duchovní. Výzkumník však v tomto ohledu naráží na problém najít správné informátory, běžný alevita, ač je mu 80 a více let, o skrytých významech nic neví, často klade důraz na zcela jiné, většinou sociální aspekty alevismu. Navíc mohly tyto informace podléhat tajemství, které znali jen někteří vyvolení v určitém stupni zasvěcení.

V okrese Sivas se ve vesnicích nachází domy s překládaným trámovým stropem jenž má různý počet stupňů (někde čtyři stupně, jinde pět stupňů). Musíme ovšem vzít v úvahu fakt, že jde o určitý způsob zastřešení, který vždy nenese skrytý význam, a proto mohl být počet stupňů překládaných trámů důležitý jen u některých staveb. Ve vesnici Kazanpinar v okrese Sivas jsem měla možnost navštívit stáj, která měla obdélný půdorys a v řadě za sebou několik čtvercových polí s překládaným trámovým zastřešením. Na nákresu Akinova *cem evi* z Yahyali má strop pět stupňů trámů respektive 6 úrovní (5 trámů + otvor). Důvod, proč se domnívám, že i počet pater stropu vesnických *cem evi* v Turecku mohl mít skryté významy, leží ve vzdáleném Pamíru.

Stejný typ domů s překládaným trámovým stropem, jaké si stavěli alevité, se vyskytuje i v oblasti Pamíru, tedy na pomezí Afghánistánu, Tádžikistánu¹⁶³ a Pákistánu. Tato shoda nemůže být zdůvodnitelná pouze podobnými přírodními podmínkami, ve všech případech se sice jedná o horské oblasti, ale důležitější je fakt, že byly po mnoho staletí součástí perského kulturního okruhu, respektive historické oblasti tzv. Chorásánu a jsou domovem skupin hovořících íránskými jazyky. Tádžický badatel A. Šochomurov¹⁶⁴ pojednává o náboženských představách a zvycích Pamírců. Současný šíitský ismáílismus, jenž Pamírci vyznávají, vycházejí podle něj z árijských zvyků a ze zoroastrismu. Oba směry (alevismus a ismáílitský islám) jsou si ve své teorii i praxi podobné.

V Pamíru jsou skryté významy prisuzovány nejen překládanému stropu obyčejných vesnických domů, ale i některým dalším prvkům jejich interiéru. Domy, které si staví Pamírci, jsou svou dispozicí s překládaným trámovým stropem velmi podobné

---

163 Mamadnazarov, M.: Drevnije ictoki zodčestva Gornogo Badachšana. *Architektura, strojitěl'stvo, dizajn No. 01 (42)* 2006. s. 28–33.

164 Šochomurov, A.: *Pamir – Strana Arijev*. Dušanbe 1997, s. 116–152.

domům oblastí tureckého Sivasu a Erzurumu. Významy skryté v interiéru ismáilitických domů v Pamíru (Tádžikistán, Afghánistán, Pákistán), zkoumal v terénu etnolog Libor Dušek.¹⁶⁵

Překládaný trámový strop, jenž je u Pamírců nazýván *čorchona*¹⁶⁶ nese skryté významy. Tento strop má čtyři patra trámů kladených přes sebe otočených o 45 stupňů, otvor ve stropě je považován za pátý stupeň. Čtyři stupně trámů mají symbolizovat čtyři živly (odspoda): země, voda, vzduch a oheň. Tento počet byl při stavbě domu v oblasti Pamíru dodržován striktně.¹⁶⁷ I další prvky interiéru ismáilitických domů nesou skryté významy, které se vztahují nejen k zoroastrismu, ale především k islámské tradici.¹⁶⁸ Ismáilitický islám je esoterický směr šíitského islámu, ostatně podobně jako alevismus.¹⁶⁹ Vzájemné podobnosti jdou ještě dále, ismáilité, stejně jako alevité, provádějí veškeré rituály ve svých domech:

„Říká se, že Ismáilité nemají mešity. U nás je každý dům modlitebnou, každý dům je domem božím.“¹⁷⁰

Mimo to si i ismáilité staví speciální domy shromáždění zvané džamátchána (džamát=společnost, chána=dům, tedy „společenský dům“), v nichž se scházejí ke společným modlitbám a rituálům. Džamátchány se dnes staví především ve městech, ale najdeme je i na venkově. Je otázkou, stejně jako u *cem evi* v Turecku, v jakých souvislostech na venkově vznikaly či vznikají, když veškeré rituály a modlitby mohou probíhat v obyčejném domě. Srovnání funkcí džamátchány a *cemevi* by si do budoucna zasloužilo podrobnější studii.

165 Dušek, L.: *Trojí tvář Váchánu. Proměny tradičního způsobu života horalů žijících na území Afghánistánu, Tádžikistánu a Pákistánu*. Práce FF UK, Varia, Praha 2016.

166 Dušek, 2016, s. 156–157.

167 Dušek, 2016, s.157.

168 Tamtéž.

169 Pokud jde o historické kontakty alevitů s ismáility, jedná se o téma na samostatnou studii. Jisté je, že mezi oběma ezoterickými směry jistý vztah existoval. V Bektášově životopise – *Velájetnáme*, jsou dokonce zmínky o působení Hadži Bektáše Velího v Badachšánu (Ocak, A. Y.: *Hacı Bektaş-i Veli Tasavvufi kimliğine yeniden bakış, Yesevi, Haydari, Vefai, Babai yahut ,Şeyhlikten Müritlikten Farig bir Meczip?’*, in: Ecevitoğlu, P. – İrat, A. M. –Yalçınkaya, A. (eds.): *Uluslararası Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri; Hacı Bektaş Velî; Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden*, Ankara 2010, str. 52–53).

170 Tayfun, K.: Tacikistan Pamirleri, İsmaililer. *Atlas Dergisi* 249/2013 © 2014 atlasdergisi.com <<https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/5433.html>> (3. 8. 2017).

Oblast se stejnou architekturou a podobnou rituální praxí sahá však ještě dále na východ. U káfirů (pohanů) v Núristáně najdeme rituální domy zvané *džaštak chan*.

O Káfirech se zmiňuje i Günkut Akın:

„V posvátném prostoru Džaštak-Han, který patří skupinám Káfirů žijících v oblasti Núristáně se uplatňuje stejné schéma jako v obytných domech. Zajímavé je, že se se stejným typem sakrálního prostoru, který má stejný půdorys a je postaven ze stejného materiálu včetně stejné konstrukce stropu, setkáváme u alevitských *cem evi*. Ostatně tato podobnost dosahuje u hlavic sloupů a formy rituálů až zarážející shody. Mohlo by se zdát, že jde částečně o podobnost z důvodu srovnatelných hmotných podmínek, ale vzhledem k velké geografické vzdálenosti je třeba ještě jiných vysvětlení.“

Akın toto své tvrzení dokládá nákresy alevitského a káfirského rituálního domu a dále ve svém textu píše:

„Synkretický bektášismus, jako městská verze venkovského alevismu, nese vedle islámských prvků znatelné stopy náboženství majících kořeny v Indii a Číně. V sakrálním prostoru tohoto řádu zvaném ‚*meydan*‘ se konají rituály, které se orientují podle fiktivních směrů...“¹⁷¹

Tímto se kruh uzavírá a my se dostáváme od domů zpět k bektášijskému rituálnímu prostoru. Architektonická podoba *meydanu* v konventu *Hacı Bektaş Veli Dergâhi* vychází zcela nepochybně z architektury obytných domů, které mají velmi archaickou strukturu. Dům je z religionistického pohledu vlastně předchůdcem svatostánku, jak píše Mircea Eliade: „Sakrální architektura tedy pouze přejímá a rozvíjí kosmologický symbolismus, který je přítomen již ve struktuře primitivních obydlí.“¹⁷²

---

171 Akın, G.: *Asya Merkezi Mekan Geleneği*, Ankara 1990, s. 188.

172 Eliade, s. 42.

6. CEMEVI DNES

Vzhledem k tomu, že alevité neměli až do devadesátých let 20. století potřebu akcentovat svoji identitu a jejich rituály buď probíhaly tajně, nebo nebyly praktikovány vůbec, neexistuje žádná obecná představa o tom, jak by měl moderní *cemevi* vypadat. Od konce devadesátých let se architekti snaží najít vhodné architektonické řešení pro *cemevi* a nějak definovat jeho ideální podobu, dispozici a dimenzi. V následujícím textu se seznámíme s názory předních tureckých architektů, kteří se k fenoménu *cemevi* vyjadřují a budeme sledovat několik klíčových soutěží a vítězných návrhů na stavbu *cemevi*.

6.1. Hledání ideální podoby *cemevi*

Na architektonickém portálu *Arkitera* byl publikován rozhovor se třemi tureckými architekty (Günkut Akin, Hülya Turgut, Nevzat Sayın) na téma, jak by měl moderní *cemevi* vypadat, s výstižným názvem „*Typologie rozvíjená na papíře: architektura cemevi*“.¹⁷³

Text vznikl v době, kdy ještě nebyl *cemevi* uznán za alevitský svatostánek a k jeho napsání autora Ayazoğlu motivovala návštěva několika *cemevi* v Istanbulu, jenž podle něj nemají rozvinutou architektonickou formu:

„Diskuse zda je či není *cemevi* svatostánkem se čas od času znovu vynořuje a proto jsme se rozhodli připravit na toto téma článek. V Istanbulu jsme se setkali mnohem více s *cemevi*, které byly různým způsobem slátané než že by měly nějaký architektonický styl a typ. Jsou i takové, co jim teče do střechy, nemají topení, vodu a elektriku a některé jsou montované z prefabrikovaných dílů. Největší podíl na tom, že se u *cemevi* nerozvinula žádná typologie mají dle odborníků politické tahanice a tlak vůči alevitům. Díky tomuto tlaku zůstává mnoho projektů jen na papíře a v praxi se nepoužijí. V předvolebním období leckterá zastupitelstva voličům naslibují projekty, které se poté nerealizují. [...]“¹⁷⁴

Günkut Akin se vyjádřil na portálu *Arkitera* k tématu *cemevi* takto:

„*Cemevi* je posvátný prostor, v němž alevité provádějí své rituály a je to zároveň stavba, která tento prostor obsahuje. Říká se, že tato skupina, která byla v minulosti často ostrakizovaná si

173 Ayazoğlu, S.: *Kağıt Üzerinde Gelişen Tipoloji: Cemevi Mimarisi* 27. 12. 2013 <<http://www.arkitera.com/haber/19044/kagit-uzerinde-gelisen-tipoloji--cemevi-mimarisi->> (26. 7. 2017).

174 Tamtéž.

nevytvořila žádnou speciální sakrální stavbu a její rituály se mohly uskutečňovat v jakémkoli větším domě, který byl očištěn. Pro kulturu, která je velice stará a ve své věrouce zahrnuje mnoho symboliky prostoru, je těžké toto tvrzení přijmout. Na téma *cemevi*, stejně jako na téma alevitů a jejich kultury vůbec, bylo dosud uděláno jen velmi málo výzkumů. [...]¹⁷⁵

Současný všeobecný zájem o alevitskou kulturu je příležitostí doplnit chybějící článek v kulturní historii Turecka, aby se stala skutečně komplexní. Je třeba vzít v potaz, že navrhovat *cemevi* na profesionální úrovni daleko od autentického prostředí může alevity ještě více vzdálit od hodnot vlastní kultury a vlastní osobité identity. Avšak *cemevi* navrhnutý zodpovědně je bude motivovat rozvzpomenout si a přispěje ke kulturnímu bohatství této velmi specifické náboženské skupiny. [...]¹⁷⁶

Co dělat dnes, kdy jsou alevité nuceni své *cemevi* přenést do městského prostředí? Je možné venkovské *cemevi*, u nichž nějaký vývoj formy nebyl myslitelný, protože se nevzdálily svému prostředí, přemístit do soutěžního projektu, který vzniká dnes? [...] Je snad třeba opakovat jeho venkovskou formu? [...] Sakrální stavba musí být především uzpůsobená liturgii. Proto je třeba poznat veškeré obřady, které u alevitů existovaly, přesto že netrvaly dodnes, a nedívat se na ně jen z jejich zjevné stránky, ale sledovat jejich skryté významy. [...] Koncepce liturgického prostoru by měla mít dvě základní vlastnosti, které přímo souvisí s identitou náboženského systému:

1. *Cemevi* je zmenšeným modelem světa (mikrokosmu). Čtyři fiktivní směry na čtyřech zdech, osm směrů ukazující strop, fiktivní vertikální osa, to jsou prvky, které uvádějí *cemevi* do souladu se světem. Tento typ mikrokosmického prostoru je umístěn v centru světa. Centrum *cemevi* je, jak potvrzuje i liturgie, obzvláště posvátné.¹⁷⁷

2. Vztah alevismu k ‚posvátnu‘ (Bohu), je přímý. Tento typ vztahu vyžaduje prožívání posvátného prostoru, který je vhodný pro meditaci a vytržení. To přibližuje alevity k súfijským bratrstvům, která pojmají islám mysticky. [...] Ale vztah alevitů k Bohu je jiný než u ortodoxního islámu a islámských mystických bratrstev, [...].¹⁷⁸

„Alevitům se říkalo: ‚Vy jste vlastně muslimové, jste jedním ze směrů islámu‘ a někteří v důsledku tohoto tlaku, jiní aby se zalíbili státu, pokračovali v tomto nesmyslném tvrzení. Oni nejsou ani sunnité ani šíité jako v Íránu. Je to velmi osobitá náboženská skupina, v jejíž víře je mnoho archaických symbolických prvků. Nemají nic společného s islámem. Toto překrucování skutečnosti ovlivňuje i *cemevi*. *Cemevi* je také překroucený. [...] Tak jak se alevité nedokázali sami vyjádřit, tak se nedokáže vyjádřit ani *cemevi*. Jejich rituály byly až do nedávna tajné. Není zde žádný *cemevi*, který by měl monumentální charakter. *Cemevi* jsou v hrozném stavu. Je též třeba od sebe příliš neoddělovat alevity a bektášíje. Nedomnívám se, že by v Istanbulu byl nějaký osobitý příklad *cemevi*. V Anatolii se nachází zajímavější příklady. Hodně používají překládaný trámový strop. Tento strop je i v konventu *Hacı Bektaş*

175 Akın, G.: *Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar* 30. 12. 1996 <<http://www.arkitera.com/gorus/618/cemevi-mimarisi-uzerine-notlar>> (25. 7. 2017).

176 Tamtéž.

177 Akın, G.: *Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar* 30. 12. 1996 <<http://www.arkitera.com/gorus/618/cemevi-mimarisi-uzerine-notlar>> (25. 7. 2017).

178 Akın, G.: *Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar* 30. 12. 1996 <<http://www.arkitera.com/gorus/618/cemevi-mimarisi-uzerine-notlar>> (25. 7. 2017).

Veli Dergâhi, výšece točící se kolem středu jsou velmi vděčným symbolickým námětem. Vezmu-li v úvahu istanbulské příklady, je těžko cokoli říci. Když se podíváte na mešity, za nimi je sunnitský kapitál. Díky němu vznikají nákladné stavby. Ale jsou i sláтанé mešity. To také souvisí s materiálními možnostmi. Alevité jsou ještě stále pod tlakem. Vesnice Yahyalı (kde Akın v minulosti zkoumal *cemevi*, pozn. K. V.), byla alevitská vesnice a stát tam postavil mešitu. Poté můj krásný *cemevi* zbourali.“¹⁷⁹

Dalším architektem, který se vyjádřil k tématu *cemevi* byla Hülya Turgut. Dle ní má problém nerozvinuté architektonické formy u *cemevi* více rozměrů, respektive jsou to sociální, kulturní, ekonomické a politické problémy v Turecku. Dle profesorky Turgut:

„Než se bude diskutovat o architektuře Džem kulturního domu (*Cem Kültür Evi*), je nejdříve třeba dobře znát a pochopit alevismus. Alevismus je zastřešující kulturou, která obsahuje mnoho komponentů. Nejdůležitějšími prvky této kultury jsou náboženská víra, pohled na svět, způsob života, sociální vazby, tradice, zvyky a obyčej. Proto Džem kulturní domy nejsou jen posvátným/náboženským prostorem; je to zároveň sociální prostor, je to důležitá instituce, díky níž se víra a kultura dochovala dodnes. Přesto nejsou stavby, které by odpovídaly alevitským náboženským a kulturním potřebám. Džem kulturní domy by měly odpovídat jak potřebám alevitů, tak by měly přispívat současné architektuře. Problém nejsou jen kulturní potřeby a funkčnost, ale i to, že s tím, jak se po staletí neustálila žádná podoba *cemevi*, je zde snaha o rychlé řešení. Místo toho, aby se vytvářel nějaký typus mající striktní formy, je nám spíše třeba architektonických řešení, kterým by byl dopřán čas vyvíjet se a proměňovat. [...] Pokud bych měla uvést nějaký Džem kulturní dům v Turecku, který by používal moderní formy, nemůžu uvést žádný. [...] Jsou architektonické projekty jak moje, tak i mých kolegů, které byly vypracovány pro různé investory. Byly navrženy pro parcely, které jim před volbami vyhradili různí starostové, ale přes veškeré úsilí se nerealizovaly. Poté, co jsme své projekty vyhotovili a odeslali na zastupitelstva jsme zažili tragikomickou situaci.“¹⁸⁰

Jako poslední se k tématu architektury *cemevi* vyjádřil Nevzat Sayın. Podle nějž jsou dva hlavní důvody, proč se nerozvinula typologie *cemevi*:

„Prvním a nejdůležitějším důvodem je to, že *cemevi*, tak jak ho chápeme dnes, nebo se ho snažíme pochopit, v minulosti neexistoval. Alevitské obřady a rituály probíhaly v alevitských vesnicích v jednom z velkých domů, které se nazývaly ‚velká střecha‘ (*büyük dam*). *Dede* přicházel v určitém období v roce a obřady se konaly několikrát v roce. Později, kdy alevité začali jasně definovat svojí identitu, otázka *cemevi* vyvstala v trochu jiné podobě. *Cemevi* začal být prezentován jako zvláštní stavba. [...] *Cemevi* vlastně nemá společnou tra-

179 Tamtéž.

180 Tamtéž.

dici a proto nemá ani společnou formu. Existují řádové domy. [...] Jak není žádná stavba, která by měla ustálenou podobu, je těžko diskutovat o jejím zasazení do nějakého kontextu. Důvodem této absence je to, že alevismus je v zásadě venkovský náboženský systém. Proto se přesně neví, jak má pokračovat ve městech. [...] ¹⁸¹

Druhým důvodem je přístup státu k *cemevi*. Stát nemá v úmyslu jej podporovat. Vemte si Ředitelství náboženských záležitostí (*Diyanet*), má pouze sunnitský islámský charakter. V této věci není konstruktivní. Proto je toto téma bezprizorní a vychází na prázdno. Sunnitský tlak je tak velký, že tato témata se neprobírají ani na jednáních s alevity. My pracujeme už nějakou dobu na projektu *cemevi* ve Fethiyi. Snažíme se najít řešení spolu s duchovními a lidmi, kteří to považují za důležité poslání. Pouze když se sejdou s nadšením výborný architekt, výborný představitel náboženské obce a vedení spolku, tak může vzniknout něco dobrého.“ ¹⁸²

Z názorů architektů na současnou podobu *cemevi* vyplývá, že se u *cemevi* zatím nerozvinula typologie a že většinou nemají žádný architektonický styl. Dle Günkuta Akina není opodstatněné tvrzení, že by *cemevi* v minulosti neexistovaly jako samostatné sakrální stavby, jen se u nich nerozvinula architektonická forma. Není prý nezbytně nutné *cemevi* v jeho vesnické podobě přenášet do moderních měst, za důležitější považuje jejich správné uzpůsobení liturgii. Při projektování současných *cemevi* je dle něj potřeba znát alevitské rituály, přesto že netrvají dodnes, a klást důraz na jejich skryté významy. Důležitá je symbolika čísel a přímý vztah alevitů k Bohu, *cemevi* by měl být jakýmsi mikrokosmem. Přirozeně ke svému umělecko-historickému zaměření si Akin všímá použití trojúhelníkových výsečí stopních trámů u některých architektonických návrhů *cemevi* v Anatolii a dává tuto formu zastřešení do souvislosti s hlavním bektášijským konventem. Současný stav *cemevi* hodnotí Akin jako neuspokojivý, což přikládá mj. tomu, že jsou alevité v turecké společnosti stále pod tlakem a nemají možnost se plně vyjádřit. Jako nezanedbatelný vidí i faktor materiální, tedy nedostatek finanční podpory pro *cemevi*.

Hülya Turgut se domnívá, že spíše než snaze o vytvoření nějakého typu *cemevi* by se měl dát prostor a čas architektonickému vývoji. O *cemevi* uvažuje jako o kulturním domě, který nemá plnit jen funkci posvátného prostoru, ale je i prostorem sociálním. Dle Turgut je nezbytné znát a chápat alevismus, aby bylo možné zodpovědně projektovat *cemevi*. *Cemevi* by měly odpovídat potřebám alevitů a měly by přispívat i současné

---

181 Tamtéž.

182 Tamtéž.

architektuře svou formou. Klade tak stejný důraz na obsah i formu. Kvalitní projekty se prý nerealizují, protože nemají politickou podporu, respektive ji mají, ale účelově před volbami, po volbách se již projekty nerealizují.

Nevzat Sayın se domnívá, že *cemevi* jako samostatné sakrální stavby v minulosti neexistovaly a otázka jeho podoby vyvstala až v období, kdy začali alevité definovat svoji identitu. *Cemevi* jako samostatná stavba dle něj nemá společnou tradici a tudíž nemá jednotnou formu. Stavbu bez ustálené podoby lze jen těžko zasadit do nějakého kontextu. Na současnou podobu *cemevi* by měli architekti spolupracovat s alevitskými duchovními a alevitskými spolky. Sayın též reflektuje přístup státu k *cemevi*, respektive jeho neochotu financovat stavbu *cemevi* narozdíl od stavby mešit.

Podíváme se nyní na čtyři konkrétní projekty *cemevi*. První projekt vznikl na základě snahy o typizaci *cemevi*, jenž by byl s jistou variabilitou použitelný kdekoli. Iniciovala ho nadace CEM Vakfi. Druhým je architektonický návrh, který v sobě spojuje tradiční a moderní názvosloví v pojetí alevitského-tahtadžyjského architekta. Tento návrh vznikl na politickou objednávku radnice Narlıdere v İzmiru, ale nerealizoval se. Třetí projekt, byl vybrán na základě architektonické soutěže pro istanbulskou městskou část Maltepe a je ve fázi výstavby. Byl navržen s ohledem na urbanismus alevitských venkovských aglomerací. Poslední projekt byl realizován na politickou objednávku radnice městské části Çankaya v Ankaře a navrhla jej alevitská architektka. Její *cemevi* má stejné zastřešení jako *meydan* v hlavním bektášíjském konventu.

6.2. Architektonická soutěž *Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması* 1996

První architektonickou soutěž, jejímž cílem bylo navrhnout jakýsi prototyp *cemevi*, který by si pak mohly různé alevitské komunity samy realizovat dle vlastních možností, iniciovala nadace CEM Vakfi v roce 1996. Soutěž se jmenovala *Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması*¹⁸³ (Architektonická soutěž na Džem kulturní dům) a vyhrál ji projekt Selima Velioglu a Özlem Berk. O projektu podrobně referoval Özüm İtez na portálu *Arkitera*:

---

183 *Cem Vakfi Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması* <<http://www.arkitera.com/etiket/21730/cem-vakfi-cem-kultur-evi-mimari-proje-yarismasi>> 20. 7. 2017.

„Protože byla alevitská víra po staletí potlačována a potýkala se s mnoha těžkostmi, probíhaly rituály většinou tajně, nevytvořil se žádný typ objektu, který by měl nějakou konkrétní vnější podobu. V průběhu dob se u *cemevi* setkáváme se dvěma základními architektonickými prvky interiéru, se „zastřešením s průduchem“ (*tüteklikli örtü*) a se „stromem světa“ (*dünya ağacı*). Toto koresponduje, možná právě díky vnějšímu tlaku, s alevitskými pojmy jako jsou pokora, lidskost, tolerance a úcta k jinému, „měj na mysli podstatu nikoli formu“, což jsou základy alevitské víry. [...] Mnohem více než „kulturní dům“ je dnešnímu člověku třeba především prostředí, v němž by mohl komunikovat. Prototyp *cemevi* musí být navržen ideálně s ohledem na různou geografii, různý terén stavebních parcel, přístupové cesty, polohu vůči světovým stranám, klima. [...] Řešení prostoru je založeno na principu dvanácti prvků. Jsou to: *Cem salonu* (rituální prostor, pozn. K. V.), foayé, místo pro přípravu jídla, otevřená jídelna, vstupní prostor, vnitřní koridor, knihovna, prostor pro dedeho, technické zázemí, místnost pro hosty, zádveří a ohradní zeď zahrady. Těchto dvanáct prvků se bude spojovat dle různých lokálních podmínek a společně budou tvořit *Cem Kültür Evi* (Džem kulturní dům). [...] Nepůjde o předimenzovaný monumentální celek, ale soubor staveb, které budou organizovány na principu „mnohosti“. Soubor bude odrážet historický vývoj a v současném pojetí bude připomínat alevitskou čtvrť (*mahalle*), jejíž součástí je *cem evi*. [...] Kulturní dům bude mít vhodné lidské měřítko, bude prostorově bohatý, bude mít v rovnováze plochy uzavřené a otevřené a bude uživatele vtahovat do stavby ze všech stran propojenými sekcemi. [...]“¹⁸⁴

V rámci projektu Džem kulturního domu se na základě vybraných návrhů nakonec nerealizovala žádná stavba. Tento projekt vycházel z předpokladu, že se v minulosti nekonstituoval žádný typ stavby, který by měl konkrétní vnější podobu, reflektoval však existenci překládaného trámového stropu u starších *cemevi*. Zadání pro architektonické návrhy bylo koncipováno na základě symbolických dvanácti prvků, které měly být variabilně spojovány s ohledem na konkrétní vnější podmínky. Počítalo se s vytvořením souboru budov, který by evokoval alevitskou čtvrť, jejíž součástí je i *cemevi*.

6.3. Architektonický návrh *Cem Kültürevi* v Narlıdere (Izmir) 2000

Architekt Bircan Coşkun, jenž pochází z rodu muršídů (duchovních vůdců) z tahtadžyského odžaku Yanyatır v okrese Izmir, navrhl v roce 2000 *cemevi* pro radnici v Narlıdere, kde žije mnoho tahtadžijských alevitů. V roce 2002 publikoval informace o svém projektu a názor na to, jak má *cemevi* vypadat v textu s názvem *Cem Kültürevi* (Džem kulturní dům) v periodiku *Folkloredebiyat* věnovaném monotematicky alevismu:

184 İtez, Ö.: 1. Eşdeğer Ödül (Selim Velioğlu, Özlem Berk), *Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması* 8. 5. 1996 <<http://www.arkitera.com/proje/4360/1-esdeger-odul--cem-kultur-evi-mimari-proje-yarismasi>> 20. 7. 2017.

„Diskuse okolo *cemevi* přenáší alevitský konstrukt na politickou půdu. Fenomén *cemevi*, o kterém nebylo před rokem 1980 téměř slyšet, vznikl z potřeby dialogu mezi alevity, potřeby vzájemné komunikace koncentrující se v nějakém centru a potřeby uchování a zajištění pokračování alevitské kultury (obzvláště náboženství). Koncentrace alevitů ve velkých aglomeracích tlačí *cemevi* až v nebezpečné míře do funkce náboženských center. [...] Alevitská kultura měla, a do dnešních dnů jej neztratila, charakter uzavřené společnosti a malých skupin, které si žily samy pro sebe, z kultury s níž vstupovaly do kontaktu, přejímaly a docházelo k syntéze. Proto je pro tuto kulturu, která pokračuje v malých skupinách obyvatel, nebezpečí, že v městském způsobu života zanikne. Prostě pokračování obřadů a kultury v dnešních sídelních a životních podmínkách není možné. Na druhé straně po staletí trvající potřeba se sdružovat má svůj vliv na stvoření *cemevi*. Proto je třeba přemýšlet obzvláště u *cemevi* o spojení alevitské životní filozofie se současnou strukturou světa a společnosti a vytvořit z nich centra se socio-kulturní identitou.

Během historie nevytvořili alevité podrobení časté diskriminaci vlastní sakrální stavby a provozovaly své rituály v jakékoli dostatečně velké budově. [...] Vesnické domy shromáždění lze nyní spatřovat v aktualizované formě v *cemevi*. [...] Svou formou podléhaly domy shromáždění lokální stavební tradici, co se však u nich nevyskytuje je vnitřní členitost, kterou mají tzv. turecké domy, které mají oddělené prostory pro rodinu (*haremlik*) a pro návštěvy (*selamlık*). V interiéru nemají dané vnitřní hranice. Tyto stavby z hlíny a kamenů jsou v přímém kontaktu s dvorem. Dům je v přímém kontaktu s ulicí a nenese žádné známky skrytosti, je tomu tak proto, že se lokální komunita skládala z příbuzných, tálíbů, musáhibů, muršidů. Do dnešních dnů se dochovala v Erzurumu technika překládaného trámového stropu, jež je známá od Číny po západní Anadolii. [...] Tato technika posazení stropu na zdi čtvercového půdorysu je dokladem vývoje v důsledku přechodu z přenosného obydlí na stabilní stavbu. Tento způsob zastřešení pomocí překládaných trámů vytváří 12 výsečí, které odkazují k dvanácti imámům. To je zřejmě důvod, proč je dnes tento strop znám jako bektášíjské zastřešení.

Tato technika zastřešení, kterou nám ze Střední Asie přinesli Turkmenci byla použita v projektu ‚*Cem Kültürevi*‘ jako silný prostorotvorný prvek. Skrze mezeru mezi trámy, jež tvoří tzv. bektášíjské zastřešení se zračí obloha. Stíny, které vrhá denní světlo projikují kulturu 12 imámů do prostoru. Přilehlá foayé tvoří s rituálním prostorem (*cem salonu*) při rituálech s hojnou účastí jeden celek. Alevity osídlené lokality se vyznačovaly svou obráceností do prostoru, absencí potřeby skrytý se, otevřeností a vzájemností. Vstup je tedy velkoryse pojatý a vstupuje se přímo do volného nádvoří. Snahou bylo vytvořit v duchu alevitské politiky otevřenosti a mírumilovnosti prostor, který do sebe zve a pojímá nejen alevity, ale všechny society. Je zde knihovna, salon pro výuku lidových tanců, zahrada a jídelna, v níž se bude podávat obětní jídlo a v běžných dnech bude sloužit jako kavárna.

Tradiční kultuře tahtadžijských alevitů, kteří se usadili v Narlıdere u Izmiru, hrozí díky městskému způsobu života zánik. Ale vlna migrace z východu do této oblasti byla důvodem k usazování alevitů v oblasti Narlıdere. Kulturní vazby těch, kdož přišli s migrační vlnou byly silné a to zavdalo příčinu tomuto projektu. [...]¹⁸⁵

185 Coşkun, Bircan: *Cem Kültürevi*, *Folkloredebiyat* VIII/30, 2002/2 Ankara, s. 315–320.

Architekt Coşkun vychází z předpokladu, že si alevité nevytvořili vlastní sakrální stavby a tím pádem, že jim k rituálním účelům stačily obytné domy. Moderní *cemevi* jsou jejich obdobou, avšak měly by v sobě spojovat alevitskou životní filozofii a současnou strukturu světa a společnosti. Proto by to měla být centra se socio-kulturní identitou. Coşkun si všímá lokálních stavebních tradic s překládaným trámovým stropem a považuje tento typ domů za doklad přechodu z přenosného na stabilní obydlí. Vliv na tuto představu má evidentně mj. jeho tahtadžyjský původ. Alevitští tahtadžyové se považují za potomky kočovných Turkmenů. Coşkunův návrh v sobě spojil architekturu domů s překládaným trámovým stropem a nomádský stan. Bohužel se ale nerealizoval a místo něj vznikla zcela fádňi budova administrativního typu.

6.4. Projekt na výstavbu *Gülsuyu Cemevi ve Kültür Merkezi Istanbul/Maltepe 2015*

Projekt *cemevi* v istanbulské městské části Maltepe ve čtvrti Gülsuyu vznikl těsně před tím, než byl *cemevi* uznán vrchním soudem za svatostánek. Byla vypsána architektonická soutěž na projekt, který by do sebe začlenil již existující stavbu. První cenu vyhrál projekt Ibrahima Eyüpa. Realizace projektu započala, ale ještě nebyla dokončena. Na portálu *Arkitera* jej komentovala Bahar Bayhan takto:

„To, co nejvýrazněji definuje společenskou historii alevitů je možná to, že nikdy nemohli svobodně prožívat svou víru. Tato skupina téměř vždy žila v limitujících politických podmínkách a vypěstovala si reflex skrývat se a platila těžkou cenu za to, aby své kulturní tradice mohla předávat dál. Věříme, že v současnosti je třeba *cemevi* prezentovat jako mnohaúčelové stavby se širším sociálním kontextem. [...] Čtvrť Gülsuyu má charakter revolučně-socialistický. Ve čtvrti Gülsuyu se vše uskutečnilo bez očekávání pomoci od státu. Tato stavba, která se dnes nachází na této parcele je výsledkem kolektivní práce. Musíme si uvědomit, že *cemevi* byly v historii též stávajícími budovami, které byly uzpůsobeny jako *cem evi*. My věříme, že začlenění stávající budovy do nového projektu budeme v této tradici pokračovat.“¹⁸⁶

Projekt je zajímavý tím, že je koncipován jako soustava budov, jenž tvoří jakousi čtvrť (*mahalle*), jejíž součástí je *cemevi*. Komplex je projektován ve svahu a střechy dílčích

186 Bayhan, Bahar: *1.Ödül -Maltepe Belediyesi Gülsuyu Cemevi ve Kültür Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması* 29. 7. 2015 <http://www.arkitera.com/proje/4706/1-odul-gulsuyu-cemevi-ulusal-mimari-proje-yarismasi-> (27. 7. 2017)

objektů jsou terasami objektů výše položených. Podobné urbanistické schéma můžeme pozorovat u vesnic v okrese Sivas. Důraz je tedy kladen na tradiční místo *cemevi* v rámci alevitské aglomerace, kde byl jen jedním z mnoha domů.

6.5. Rozhovor s architektkou o realizaci *cemevi* v Ankaře Çankaya

V Ankaře jsem se sešla s architektkou Sevilay Miser, která mi poskytla rozhovor o svém projektu a realizaci *cemevi*, který provozuje městská část Çankaya. Podle architektky je její *cemevi* jiný než ostatní, protože ona, jako dcera alevitského *dedeho* alevismu rozumí a projektovala ho v souladu s ním. Vybídla jsem ji, aby mi něco o svém projektu a pohnutkách řekla:

„U alevitů je vždy v centru pozornosti člověk. *Cemevi* jsem projektovala na principu čtyř bran a čtyřiceti pozic a čtyř živlů, tedy vody, vzduchu, země a ohně, protože každý v nich má svůj ekvivalent v člověku a člověk představuje 18 tisíc světů. Těchto 18 tisíc světů je řízeno dvanácti imámy. Alevismus je víra, která staví na bohaté symbolice. Mnoho alevitů o podstatě alevismu nic neví, prezentují se jako sekulární republikáni nebo bůhvíco ještě. Alevismus je náboženství, které má svou duchovní cestu. Snažila jsem se ji v této budově symbolicky zobrazit.

V alevismu existuje rčení „sedm stupňů nebes a sedm stupňů země“. Tak je to i u člověka od pasu nahoru a od pasu dolů. Do *cemevi* se proto vstupuje z ulice z úrovně země po sedmi schodech. Vstupní portál podepírají dva pilíře, z nichž jeden představuje Muhammada a druhý Alího, nad nimi je timpanon, jenož rohy představují trojici Bůh-Muhammad-Alí. Po stranách jsou dvě věže, které jsou překryty pláštěm, jenž je perforován v nekonečně se opakujícím vzoru jménem Alí v kufickém písmu, na každé věži je jich symbolicky 72 (symbolický počet, označující všechny národy=celé lidstvo, pozn. K. V.).

V rituálním prostoru zvaném *Kırklar Meydanı* jsem použila dvanáct pilířů a jeho rozměr je 18x18 metrů. V alevismu je Alí bránou do města, které představuje Muhammad. To je tedy symbolika dveří do rituálního prostoru. V každém rituálním prostoru musí být krb (*ocak*), který představuje kontinuitu posvátných rodů. Nad krbem jsem nechala vytvořit nástěnnou malbu, která je první svého druhu vůbec a je nejdůležitějším obrazem, který byl dosud v *cemevi* vytvořen. Na malbě je Fátima jak stojí ve středu v kruhu čtyřiceti svící, výjev představuje Shromáždění čtyřiceti. Fátima byla prvotnímu *cemu* přítomna ve své lidské podobě. Reprezentuje jednak všechny ženy, ale především představuje pouto, které ji pojí s Muhammadem jako dceru, s Alím jako manželku a s dvanácti imámy jako jejich pramáti. Proto je vyobrazena právě nad krbem. Nad tímto výjevem je vyobrazena ruka, která symbolizuje Boží sílu. Ta ruka vkládá kuličku hroznového vína do stříbrné dervíšské misky na milodary. Vpravo je pak holubice, která představuje Hadži Bektáše Velího, jenž přišel do Rúmu (do Anatólie, pozn. K. V.) v podobě holubice.

Velmi důležité je zastřešení rituálního prostoru, které představuje sedm stupňů nebes a osmým stupněm je *kubbe-i rahman*, místo, kde sídlí Bůh. Naši duchovní *dede* tomuto typu zastřešení říkali ‚*Yedi iklim çar köşe*‘, (sedm nebes a čtyři strany, pozn. K. V.)¹⁸⁷

S architektkou Sevilay Miser jsem se sešla několikrát během let 2013–2016. Byla jsem přítomna při zadávání malby fresky malíři i při rozhovorech o podobě *cemevi* s ne-alevitskými architektkami, které si k ní přišly pro radu. Přesto, že je sama alevitkou a její otec byl *dedem*, informace, které o alevismu má, jsou do značné míry poznamenány četbou odborné literatury k tématu. Sama mě upozornila na Coşkunův text o projektu *cemevi* v Narlıdere, kde prý viděla překládaný trámový strop poprvé použitý v moderním projektu. Její vlastní interpretace překládaného trámového stropu je v podstatě kopií stropu v hlavním bektášijském konventu, akorát jeho dimenze jsou mnohonásobné. Celkově se snažila promítnout jak skryté významy, tak symboliku čísel do prostoru *cemevi*, výsledkem je však poněkud předimenzovaná stavba.

6. 6. Obdoba *cemevi* – Džamátchána

V kapitole *Cem evi jako typ vesnického domu* jsem se zmínila o džamátchánách, jako o ismáílitské obdobě *cemevi*. Většina moderních džamátchán vzniká v ismáílitské diaspoře v Indii, Kanadě, USA a Velké Británii.¹⁸⁸ Novodobé džamátchány jsou svou dimenzí srovnatelné s velkými moderními *cemevi*. Je velmi zajímavé vidět, jak jejich architekti interpretují stejný překládaný trámový strop například v džamátchánách v Illinois a Torontu.¹⁸⁹ Je škoda, že neexistuje v této věci dialog mezi architekty, jenž by mohl být přínosný i pro architektonická řešení moderních *cemevi*.

---

187 Rozhovor s architektkou S. M. (1. 3. 2016 Ankara).

188 Dušek, 2016, s. 111–112.

189 *Ismaili Jamatkhana House of Worship Glenview* <http://www.baileyedward.com/portfolio/26> (28. 7. 2017)

The Jamatkhana in Toronto — “A Seed of Faith Planted...” by Shariffa Keshavjee <<http://simerg.com/2014/09/22/the-jamatkhana-in-toronto-a-seed-of-faith-planted-by-shariffa-keshavjee/>> (28. 7. 2017)

6.7. Jak má vypadat ideální *cemevi*?

Na stránkách radnice městské části Beylikdüzü v Istanbulu se píše: „Projekt ‚Cemevi a kulturního centra Beylikdüzü‘ si klade za cíl vyjádřit v architektuře hodnoty alevitско-bektášijské víry a vytvořit tak příklad nejen pro Beylikdüzü, ale pro celé Turecko.“¹⁹⁰ Těžko však lze vytvořit univerzální typ *cemevi*, který by se stal prototypem pro všechny ostatní.

Architektonických soutěží na stavbu *cemevi* se zúčastnili jak alevitští, tak i sunnitští architekti, nedělal se mezi nimi rozdíl. To, jestli je architekt alevitou, však může mít vliv na pojetí stavby, obzvláště v případě, že se snaží prosadit své vlastní chápání alevismu do architektury. Architekti ne-alevitští mají při projektování *cemevi* v zásadě dvě možnosti, obrátit se o radu na alevity či na odbornou literaturu. Existuje ještě třetí možnost, a tou je ignorace jakýchkoli skrytých významů a tradičních forem, a ta se, jak uvidíme v kapitole *Terénní výzkum cemevi*, uplatňuje v praxi nejvíce. V porotách, které hodnotily některé architektonické projekty *cemevi* zasedal jako porotce student dějin umění Mahir Polat, jenž je sám alevitou bádajícím nad architekturou *cemevi*. Podle něj soutěže uspokojivé výsledky nepřinesly:

„Většina současných *cemevi* nerespektuje intimitu obřadů, jsou předimenzované. Dříve nebyly hromadné bohoslužby, nebylo potřeba takových dimenzí stavby. Alevité jsou odtrženi od svých tradic, období modernity v jejich historii zcela chybí a tak se zde vytváří něco nového, co nenavazuje na tradici. Ani duchovní (*dede*) sami přesně neví, jak by měl *cemevi* vypadat. Typ arménského zastřešení (má na mysli překládaný trámový strop, pozn. K. V.) byl vhodný pro projekci představ o mikrokosmu, ale není samospasitelný. Dnes je to forma bez obsahu. V dnešní době získává *cemevi* na důležitosti vzhledem k tomu, že v něm probíhají pohřby. Dříve byli alevité diskriminováni a ponižováni u pohřbů sunnitského ritu. Některé současné *cemevi* nemají místo pro *kurban* (zvířecí oběť), obětní zvíře musí moci vstoupit do prostoru.“¹⁹¹

Vznikají i zajímavé architektonické projekty, ale bohužel často zůstávají jen na papíře. Z rozhovorů se dozvídáme, že se v Istanbulu do roku 2015 nenacházel žádný *cemevi*, který by stál z hlediska architektonické podoby za zmínku. V Anatolii je tomu prý jinak. Všechny zasvěcené debaty o *cemevi* probíhají v akademické sféře a ve virtuálním prostředí. Jaká je ale realita anatolských *cemevi*, co se o nich dá říci?

190 *Cemevi Projesi* <<http://www.beylikduzu.bel.tr/proje/38/cemevi-projesi>> (3. 8. 2017).

191 Rozhovor s Mahirem Polatem (květen 2016 Ankara).

7. TERÉNNÍ VÝZKUM *CEMEVI*

Abych poznala realitu stavu *cemevi* v Anatolii, uskutečnila jsem v letech 2013–2016 návratový terénní výzkum do Turecka za účelem sběru orálních a vizuálních dat. Mým cílem bylo navštívit co možná nejvíce *cemevi* v různých lokalitách a sledovat, co je poji nebo v čem jsou jiné. Můj výzkum sledoval v duchu alevitského vidění světa na dvě hlavní hlediska – stránku skrytou a zjevnou. V prvním případě jsem si všímala administrativně-politických okolností vzniku daných *cemevi*, tedy toho, co bylo za tím, než mohl daný *cemevi* vůbec vzniknout a v druhém případě jsem se zaměřila na stránku vizuální. Na vizuální stránce staveb mě zajímalo, jak četně je rozšířený překládaný trámový strop, jakou symboliku v architektuře a výzdobě *cemevi* jednotliví stavebníci a stavitelé používají, a jak koresponduje s jejich chápáním alevismu. Otázkou bylo, zda vůbec existuje něco, co je pro moderní *cemevi* charakteristické, ať už jde o funkční využití či vzhled.

V následujícím textu se budu věnovat několika příkladům moderních *cemevi*, které provozují různé alevitské nadace a spolky s různým názorem na alevismus. Celkem jsem navštívila během let 2013–2016 dvanáct *cemevi* v Ankaře, Burse, Elâziğu a Istanbulu. V Istanbulu jsem navštívila též bývalý bektášíjský konvent Şahkulu, o němž pojednávám v jiných souvislostech v kapitole *Bývalé bektášíjské konventy*. Výběr lokalit a konkrétních *cemevi* se odvíjel především od osobních kontaktů, k výzkumu byly vybrány *cemevi*, které byly v něčem první, či jsou něčím ojedinělé, ale i *cemevi* takříkajíc zcela průměrné. Vzorek navštívených *cemevi* považuji za reprezentativní, tedy představující širší škálu možného.

7.1. *Cemevi* v Ankaře

V hlavním městě Turecka Ankaře bylo v roce 2013, kdy jsem s výzkumy začala, 40 *cemevi*, navštívila jsem pět z nich. Ankara je rozdělena na 25 správních okrsků, v několika z nichž převládá alevitské obyvatelstvo, jsou to především okrsky: Çankaya, Yenimahalle, Mamak a Keçiören. Ankara má jako hlavní město Atatürkovy republiky pro alevity velký symbolický význam.

7.1.1. *Çankaya Belediyesi Pir Sultan Abdal Kültür Merkezi ve Cemevi – Oran, Ankara*

V okrsku Çankaya ve čtvrti zvané Oran dnes stojí *Cemevi*, jenž se v době svého otevření pyšnil přívlastkem „největší v Turecku“.¹⁹² Impulz ke stavbě *Cemevi* dala sama radnice městské části Çankaya, protože její politické vedení je dlouhodobě v rukou CHP, jenž má silnou voličskou základnu právě v alevitském obyvatelstvu. S myšlenkou stavby přišlo vedení radnice již v roce 2004, vyčlenilo k tomuto účelu pozemek a stavbu samotnou se zavázala spolufinancovat nadace CEM Vakfi, která má se svým pojetím alevismu jako odnože islámu paradoxně mezi obyvateli této oblasti nejméně přívrženců. Většina tamního alevitského obyvatelstva pochází z vnitřní Anatolie a hlásí se buď k PSAKD nebo HBVAKV.¹⁹³ Byly položeny základy, vybrány finanční příspěvky od alevitů, ale prý se někam poděly. Stavba se zastavila, protože stavební investor zemřel při autonehodě a věc stavby *cemevi* se dostala navíc k soudu. V roce 2011 byl předložen nový projekt, nové vedení radnice se ideově rozešlo s CEM Vakfi a začalo se znovu stavět. Stavba však v průběhu stavebních prací sjela ze základů a bylo ji nutno odstranit. Nový projekt předložila architektka-alevitka Sevilay Miser, která je zaměstnancem radnice a podle něj se nakonec stavba realizovala. Ve výsledku tak není tento *Cemevi* ideologicky spojen s žádnou alevitskou organizací. Intervenovat do interpretace alevismu se snaží pouze zmíněná architektka, jenž se k tomu jako dcera *dedeho* cítí povolána. Centrum bylo slavnostně otevřeno v roce 2014 za účasti politických zástupců radnice a strany CHP.

Kulturní mnohaúčelové centrum má užitnou plochu 4800 metrů a slouží nejen jako *Cemevi*, ale má i konferenční sál, výukové místnosti, knihovnu, márnici a místnost pro smuteční obřady, samozřejmě je kuchyně, jídelna, učebny a další prostory. Architektonicky jde o poněkud předdimenzovanou stavbu, která má však některé zajímavé detaily. Nad vchodem má na tympanonu umístěn název *Pir Sultan Abdal Kültür Merkezi ve Cemevi* a nad ním je motiv se symboly měsíce, slunce a *çarkifelek* (věčně se otáčející kolo existence) a pod nimi dvanácticípý *teslim taşı*¹⁹⁴. Stejný motiv se nachází na hrobce Hadži Bektáše Velího v areálu hlavního bektášijského konventu. Jméno *Pir Sultan Abda-*

192 *Türkiye'nin En Büyük Cemevi Çankaya'da Açıldı*, 10. 5. 2014 <<http://zonguldak.habermonitor.com/tr/haber/detay/turkiye-nin-en-buyuk-cemevi-cankaya-da-acildi/311197/>> (cit. 30.06.2015).

193 Rozhovor s architektkou S. M. (Ankara 1. 3. 2016).

194 Plochý kámen ve tvaru dvanácticípé hvězdy, který nosili členové bektášijského řádu na šňůrce na krku, symbolizoval odevzdání se.

la se v názvu prý objevilo až po změně investora projektu, původně prý mělo kulturní centrum nést jméno středověkého tureckého básníka Yunuse Emreho, který však nebyl alevita. Vlevo a vpravo od vchodu jsou boční trakty překryty kovovým opláštěním, které má v nekonečně se opakujícím vzoru vyseknuté nápisy Alí v kufickém písmu. Celá budova je opláštěna světlým kamenem pocházejícím z lokality Hacibektaş. Ve vstupní hale se nachází obrovský kamenný reliéf zpodobňující strom života, pod nímž leží lev a jelínek. Nad vchody do rituálního rituálního prostoru (zde nazývaný *Kırklar meydanı*) a konferenčního sálu je namalováno několik citátů alevitských velikánů, jinak je budova vcelku strohá. Hned za hlavním vstupem do objektu visí obraz Atatürka, ptala jsem se architektky, proč není umístěn v rituálním prostoru, prý je třeba oddělovat světské a náboženské záležitosti a proto do něj nepatří.¹⁹⁵

Nejzajímavějším prvkem je zastřešení, které je zpracováno tak, aby připomínalo překládaný stupňovitý trámový strop, jak jej známe z hlavního bektášíjského konventu. Stejný motiv překládaného stropu se objevuje ve stylizované formě na kovovém zábradlí před vstupem do rituálního prostoru. Při zdi naproti vchodu je v rituálním prostoru umístěna atrapa krbu, nad ní je kaligrafický lev (Alí), kaligrafický holub (Hadži Bektáš) a nad ním je vymalována na zdi symbolicky Fátima, jak stojí ve středu (*dar*) kruhu ze čtyřiceti světél, jenž mají evokovat Shromáždění čtyřiceti. Nad nástěnnou malbou je umístěn nápis *Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali*.

7.1.2. *Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Merkezi – Dikmen, Ankara*

Centrum HBVAKV v Ankaře bylo vůbec prvním velkým kulturním centrem s *cemevi* svého druhu. V roce 1994 byla založena Anatolská kulturní nadace Hadži Bektáše Velího (*Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı*, HBVAKV) a hned započala v ankarské čtvrti Dikmen (městská část Çankaya), se stavbou kulturního centra. Do té doby provozovaly různé alevitské spolky *cem evi*, které byly místy shromáždění, ale nešlo o koncepčně pojaté multifunkční stavby.

V *Průvodci nadací* jsou zveřejněny stanovy nadace, v nichž se dočítáme o jejich cílech toto:

---

195 Rozhovor s architektkou S. M. (Ankara 12. 4. 2014).

„Anatolie, která byla po tisíciletí kolébkou různých civilizací, nese stopy těchto civilizací dodnes a je velmi významným poloostrovem, který spojuje východ se západem. Cílem nadace je rozvíjet odkaz Hadži Bektáše Velího, který je součástí této kulturní mozaiky. Chceme představit a propagovat:

a) jeho filozofii a život

b) jeho životní styl a systém hodnot

c) chceme v naší zemi propagovat jeho kulturu, myšlenky a rituály a obecně tak přispívat ku prospěchu a jednotě Velkého tureckého národa, k nedělitelnosti turecké vlasti a národa, k touze národa žít v míru a klidu, přispívat k životu v sekulární republice, kterou založil velký vůdce Mustafa Kemal Atatürk.“¹⁹⁶

Z výše uvedeného vyplývá, že nadace HBAKV patří k té části alevitů, kteří vidí alevismus spíše jako kulturu. Různé směry v alevismu jsem popsala v kapitole *Alevismus a současná identita alevitů*. V úvodu *Průvodce nadací* se vedení nadace obrací ke čtenáři s tím, že:

„Uvádíme do praxe principy duchovního vůdce anatólského lidu Hadži Bektáše Velího a zakladatele naší Republiky Mustafy Kemala Atatürka. [...] V roce 1994 jsme založili tento spolek z potřeby konání rituálů, z důvodu ekonomicko-kulturního a sociálního sjednocení a začali jsme stavět kulturní a naučná centra v celé naší zemi. [...] Naše nadace shledává nedostatečnou činnost některých alevitsko-bektášíjských spolků v naší zemi, které provozují pouze *cem evi*.“¹⁹⁷

Nadace byla založena 27 zakládajícími členy a není náhodou, že mezi nimi bylo osm stavebních investorů. Mimo jiného dva *dede* a dva *bardi* (básníci-zpěváci), jedním byl sám Âşik Mahzuni Şerif, o němž byla řeč v kapitole Ústní tradice. Většina z členů zakládajícího výboru pocházela z okresu Sivas, ostatní z Çorumu, Erzincanu, Malatyi a Kahraman Maraş, všichni byli alevité.

Nadace získala stavební parcelu a z vlastních prostředků započala stavba budovy kulturního centra HBAKV. Architektem stavby byl čestný člen nadace architekt Kemal Soyer, který pracuje na Ministerstvu kultury. Soyer pochází z Muşe, vedle profese architekta se považuje za badatele na poli starých mezopotámských asijských a anatólských civilizací, jako jsou sumerská, akadská a chetitská civilizace a tvrdí, že jsou alevité-bektášíjové jejich pokračovateli a že alevitská kultura je tisíce let stará – razí tezi „anatólského alevitství“. Soyer má své webové stránky, na nichž publikuje vlastní články jako napří-

196 *Vakıf rehberi*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı yayınları no. 1, Ankara 1996, s. 11.

197 *Vakıf rehberi*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı yayınları no. 1, Ankara 1996, s. 2.

klad *Chrám v Anatolii – architektura cemevi*¹⁹⁸, přičemž staví *cemevi* do přímé evoluční linie s chrámy starých anatolských kultur jako je například neolitická kultovní stavba v Göbeklitepe. Tento pseudovědecký přístup k historii alevismu není nijak ojedinělý. Soyer v jednom ze svých textů píše:

„Základy mého projektu kulturního centra Hadži Bektáše Velího v Ankaře v Dikmenu byly v roce 1994 položeny za účasti 50 tisíc účastníků a prezidenta Demirela. Po Demirelovi jsem vystoupil já a představil alevismus jako ‚Souhrn desetitisícileté anatolské kultury a civilizace‘. [...] Se souhlasem slavnostního výboru bylo učiněno prohlášení, že alevismus není směrem islámu a je prost jakéhokoli tureckého či kurdského nacionalismu, že alevité jsou lidé, který je pokračovatelem Sumerů, Chatijců, Chetitů a Churitů, jimž patřilo území Anatolie.“¹⁹⁹

Za povšimnutí zde jistě stojí, jak z řady anatolských kultur vypadli Arméni, Asyřané a Řekové.

Stavba je pojata skutečně velkoryse, rozkládá se na 790 metrech čtverečních, má čtyři nadzemní a dvě podzemní patra. Ač se o jejích architektonických kvalitách dá pochybovat, je přímo nabitá symbolikou. Budova má v průčelí čtvercovou vitráž, která má napodobovat překládaný trámový strop z hlavního bektášijského konventu. Pod ním je nápis: „*Bütün evren semah döner*“ (Celý kosmos se točí ve vířivém tanci). Vlevo i vpravo od vchodu jsou dva lvi (lev je symbolem Alího), o něco dále od vchodu jsou zleva a zprava sochy. Nalevo je socha Atatürka, napravo Hadži Bektáše s jelínkem a lvem (smíření protikladů). Obě sochy propojuje oblouk duhy z kovového profilu, který do svého rámce pojímá i vitráž s překládaným stropem. Duha má poukázat na kontinuitu mezi oběma mysliteli. Dle původního návrhu měl být, podle sdělení zástupce pobočky, Hadži Bektáš vlevo a vpravo anatolská bohyně Kybelé, to však bylo přehodnoceno, protože by mohla tato bohyně s bujnými ženskými tvary pobuřovat veřejnost. Ze středu střechy ční kovová špice, která je obepnuta kruhem jenž má po obvodu opět v barvách duhy jakýsi lem ze symbolických *semazenů* (tanečníků vířivého tance).

Nad vstupními dveřmi v přízemí je citát Hadži Bektáše Velího: „Jak šťastni jsou ti, kteří osvětlují temnotu myšlenek“. V přízemí se nachází kanceláře ředitele, učitelů, účetní, učebny pro veřejnost a mládež, jeden sál pro semináře a výstavní prostor. V budově sídlí

198 *Anadolu'da Tapınak-Cem Evi Mimarisi* 22. 12. 2012 <http://www.yolunezeli.com/?p=567> (26. 7. 2017).

199 Tamtéž.

Institut pro výzkum alevismu, který byl založen v roce 2008. Pravý trakt budovy se dnes pronajímá mateřské škole. Objekt má v suterénu hostinské pokoje se sociálním zázemím, v prvním patře je společenský a koncertní sál pro 300 osob, nahrávací studio a několik badatelen. Ve druhém patře se nachází kanceláře vedení nadace a knihovna. Třetí patro je vyhrazeno *cemevi*, nachází se zde rituální prostor o ploše 50 metrů čtverečních, který je dimenzován pro 250 účastníků. Soyer jej nazývá *semah meydanı* – plocha pro vířivý tanec a je dle jeho projektu vyhrazen výuce rituálů *cem* a rituálního tance *semah* na vědeckém základě.²⁰⁰ Interiér *meydanu* je strohý, je vyzdoben pouze několika zarámovanými citáty výroků Hadži Bektáše, Alího, Pír Sultana Abdala a jiných alevitských velikánů. Na stěně visí jen obrazy Alího a Hadži Bektáše, což je vzhledem k deklarovanému přihlášení se k odkazu Atatürka zvláštní, protože v jiných *cemevi* obraz Atatürka většinou nesmí chybět. Zeptala jsem se proč tomu tak je místního zaměstnance, který mě v kulturním centru přijal. Odpověď byla následující:

„K nám chodí vykonávat své rituály různé skupiny alevitů původem z různých oblastí Turecka. Někteří alevité, kteří pocházejí z Tunceli (Dersim) si nepřejí, aby tu visel jeho obraz, jiní si zas nedovedou *cem* bez přítomnosti Atatürkova obrazu představit, a proto si ho na dobu konání obřadu nosí s sebou. Měl jsem s nimi trochu problém, říkal jsem jim, ať mi tu hlavně netlučou nic do zdí. Proto si vždy sundají támhleten obraz Alího, který nám věnoval jeden člen a místo něj si na dobu konání rituálu pověsí Atatürka.“²⁰¹

Hlavní náplní nadace HBVAKV je však především osvětová činnost a její vydavatelství je stále aktivní. Při své návštěvě v roce 2015 jsem obdržela několik aktuálně vydaných publikací a brožur.

7.1.3. *Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri* – Batıkent/Yenimahalle, Ankara

Navštívila jsem pobočku Spolků Pir Sultan Abdala v ankarské městské části Yenimahalle, čtvrti Batıkent. Mezi činnosti spolku patří i stavění a otevírání domů shromáždění a kulturních domů a kulturních center.²⁰² Spolky si dle svých stanov kladou za cíl:

200 *Vakıf rehberi*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı yayınları no. 1, Ankara 1996, s. 29.

201 Rozhovor se zástupcem pobočky v Dikmenu (20. 9. 2015).

202 Tamtéž.

„Provozovat sociální a kulturní aktivity v souladu s životem a filozofií Pir Sultana Abdala, především oživit a rozvíjet a šířit anatolskou alevitskou kulturu a všechny ostatní kultury a vedle toho se hlásit k hodnotám jako jsou demokracie, laicismus, právní stát a lidská práva.“²⁰³

Po letech marných snah získat od města pozemek na stavbu *cemevi* legální cestou se v roce 2011 rozhodli alevité z PSAKD pod heslem „Nedáte-li vezmeme si ho sami“ obsadit bývalou kavárnu v Yenimahalle, v níž si udělali zázemí a přes noc v přilehlém parku postavili montovanou stavbu *cemevi*.²⁰⁴ Potom nastal boj o legalizaci stavby, který v roce 2015 vyhráli. Objekt, který si alevité z PSAKD vydobyli vlastním úsilím, je na rozdíl od předimenzovaného *cemevi* v Çankayе, jenž je spojen s úřednickým aparátem, živým prostorem, v jehož parku se lidé schází, posedávají, pijí čaj a klábosí.

V roce 2015 jsem se zde měla možnost zúčastnit zádušního jídla, které se koná 40 dní od smrti nebožtíka a při níž je rodinou pozůstalých věnováno jídlo ke společné tabuli. Jídlo se rozdávalo v jídelně, jakési samostatně stojící hale. Ani v takovýchto prostorách nechybí výzdoba s alevitskou tematikou. Nejzajímavějším artefaktem byly hodiny s dvanácti imámy, Alí byl pod číslem 12, na jedenáctce byl skrytý imám.

Místní *cemevi* má kruhový půdorys, jde o jednoduchou montovanou stavbu, která má jen vedle vchodu dvě nasprejované postavy, Hadži Bektáše a Alího. Uvnitř pak visí na stěnách obrazy 12 imámů. Objekt působí z venčí jako pouťová atrakce, ale to vadí jen některým architektům, běžný občan je spokojen, že má svůj *cemevi*. Jak řekl člen spolku Mustafa Özarlan: „*Sice tam nechodíme, ale máme ho!*“²⁰⁵

Za povšimnutí jistě stojí i objekt bývalé kavárny, kde je zázemí spolku. Stěny jsou vyzdobeny vyobrazeními pestré směsice osob: Alí, Atatürk, Che Guevara, Deniz Gezmiş a další socialističtí soudruzi. Zaměření spolku odpovídá i vpravdě anarchistický způsob obsazení pozemku. Jak již bylo nastíněno v kapitole o alevitských spolcích, PSAKD je levicově orientovaný a mnoho jeho členů se angažuje v levicové politice. Při našem rozhovoru na téma pobočky PSAKD v Ankaře prohlásil kolega historik Mehmet Erdoğan: „Jedná se v podstatě o civilní organizaci, v jejím vedení jsou jak alevité, tak i sunnité“.

203 <<http://www.yenimahallepirsultan.org.tr/tuzuk/>> (3. 8. 2017).

204 Rozhovor s M. Ö. (nar. 1970) členem spolku PSAKD a členem CHP (Ankara 12. 8. 2015).

205 Rozhovor březen 2016 Ankara.

7.1.4. *Serçeşme Cemevi Yenimahalle* – Batıkent, Ankara

V ankarském Batikentu se nachází další *cemevi*, který narozdíl od předchozího již neměl problémy se získáním pozemku, byl otevřen v roce 2013 a provozuje ho městská část Batıkent, resp.nadace *Hünkâr Hacı Bektaş Vakfı*, jejímž předsedou je Hürrem Ulusoy pocházející z Bektášova rodu, tedy z linie *çelebiyân*. Ze stanov spolku se dozvídáme o jeho cílech toto:

„Naším cílem je především, být společně s ostatními odžaky (rody) nápomocni alevitům-bektášijům při řešení jejich problémů, stát při nich, posílit naši Cestu a pokračovat v ní. Činit potřebné kroky a úkony k tomu, aby historická nadace (*vakıf*²⁰⁶) Hadži Bektáše Velího byla předána skutečným vlastníkům.“²⁰⁷

Budova v níž se *Serçeşme Cemevi* (*Serçeşme* je titul připisovaný Hadži Bektáši Velímu) nachází, nese název *Batıkent Kültür Merkezi*. Její rituální prostor je dimenzován pro 300 věřících, je zde i jídelna, kuchyně a místo pro porážku obětních zvířat. Dále tu najdeme 12 kanceláří vyhrazených alevitským organizacím. Jedná se o několikapatrovou rohovou budovu, která byla slavnostně otevřena za podpory radnice. Starosta radnice Yenimahalle ze strany CHP promluvil při otevření:

„Batıkent je oblastí, ve které žijí převážně alevitští spoluobčané a my jsme jim slíbili *cemevi*, aby mohli v klidu konat svoje obřady. Překonali jsme byrokratické a jiné překážky a dnes otvíráme *Serçeşme Cemevi*. V sekulární republice se musí stát chovat ke všem náboženstvím stejně. Radnice a lokální správa musí být nápomocna v tom, aby mohl každý konat svou bohoslužbu kde uzná za vhodné, ať v mešitě, v *cemevi*, v kostele nebo v synagoze. Jsme hrdí na to, že jsme toto mohli v Yenimahalle uskutečnit.“²⁰⁸

Na tomto *cemevi* je zajímavá jeho až prvoplánovitá symbolika, v níž jednoznačně převládá odkaz k hlavnímu bektášijskému konventu, ale jsou zde i další prvky, jako například napodobeniny stél z neolitické lokality Göbekli tepe (9500–9000 př. n. l.), která leží u města Şanlı Urfa v jihovýchodní Anatolii. Ty jsou umístěny po obou stranách vstupu do rituálního prostoru, který se nachází ve třetím patře objektu. Mezi stélami je stejně

206 Vakfy byly náboženské nadace, které spravovaly majetek patřící řádu, v tomto případě bektášije.

207 <<http://www.hunkarvakfi.org/Menu/Hakkimizda>> (3. 8. 2017).

208 *Serçeşme Cemevi hizmete girdi* 9. 12. 2013. <http://www.hurriyet.com.tr/sercesme-cemevi-hizmete-girdi-25307380>. (cit. 30. 6. 2017).

jako u *cemevi* v Çankaya výseč tympanonu s měsícem, sluncem a *çarkıfelekem*, pod nimiž je dvanácticípý *teslim taşı*, stejně jako v areálu hlavního konventu. Vstupní dveře jsou napodobeninou dřevěných vyřezávaných dvoukřídlých dveří, jaké známe ze středověkých anatolských monumentálních staveb a hrobek.

Interiér rituálního prostoru je orientován dle uhlopříčky, místa pro *dedeho* a *zâkira* jsou umístěny v pravém rohu místnosti naproti dveřím. Místa k jejich sezení se nachází před napodobeninou vstupního portálu hrobky Hadži Bektáše Velího z hlavního bektášíjského konventu a jsou na ní stejně jako ve skutečnosti symboly měsíce, slunce, *çarkıfeleku* a dvanácticípý *teslim taşı*. V prostředním výklenku falešného portálu je umístěn falešný krb. Rituální prostor má na stropě uhlopříčně umístěné několikametrové obdélné pole, na kterém je podsvícená fotografická tapeta vesmírné oblohy. Není to ledajaká fotografie, alevité si ji nechali poslat přímo z NASA. Jedná se o snímek kosmické mlhoviny z Hubbleova teleskopu s názvem *Heart and Soul*, tedy Srdce a duše. Tento obraz hvězdné oblohy v alevitském rituálním prostoru nabývá nových dimenzí, má symbolizovat vystoupení na nebesa a tím dosažení Boha.²⁰⁹

V *Serçeşme Cemevi* jsem se zúčastnila tzv. *muhabbet cemi*, což je obřad při němž *dede* po krátkém kázání uzavřeném hudební produkcí *zâkira*, jenž zpívá oblíbené alevitské kusy, diskutuje s táliby (přívrženci) o různých teoretických i praktických věcech.

7.1.5. *Hüseyin Gazi Cem Evi* – Mamak, Ankara

Hrobka Hüseyina Gaziho a *Cemevi* se nachází na kopci v nadmořské výšce 1450 m n. m. v oblasti Mamak v Ankaře. Jedná se o staré poutní místo, kde je pohřben světec Hüseyin Gazi. Komplex dnes provozuje nadace *Hüseyin Gazi Vakfı ve Derneği Külliyesi*, která byla založena v roce 1997. Část pozemků spolek vlastní a u větší části usiluje o pronájem od města na dobu 49 let. Na stránkách spolku se dozvídáme, že:

„Sunnitští badatelé se snaží prezentovat Hüseyina Gaziho jako umajovského velitele, který žil v osmém století. My ale dle vlastních seriózních výzkumů víme, že pocházel z Prorokova rodu, že to byl sajjíd, který přišel do Anatólie ve dvanáctém století.“²¹⁰

209 *NASA'dan Alevilere kubbe!* 5.1.2014 http://www.cafesiyaset.com.tr/nasa-dan-alevilere-kubbe-_396638.html (18. 7. 2017).

210 *Hüseyin Gazi Derneği* 18. 5. 2017 <http://www.huseyingazi.org.tr/kurum-1-huseyin-gazi-dernegi.html> cit 4. 7. 2017.

Nadace se na svých stránkách prezentuje jako sekulární a demokratický spolek, jehož cílem je rozvíjet odkaz Seyyida Hüseyina Gaziho, anatolského světce. Ze stanov se dozvídáme, že si klade za cíl mj. provádět výzkumy, vydávat brožury a publikace, natáčet filmy atd. Předsednictvo spolku tvoří „badatelé-spisovatelé“, kteří píšou jednu publikaci za druhou na různá historická i současná alevitská témata. Měla jsem možnost se s nimi osobně setkat a získat některé jejich publikace. Součástí komplexu je i prodejna, kde je lze zakoupit.

Přímo naproti vchodu do hrobky se nachází *cemevi*. Je to novodobá přízemní stavba z klasického kvádríkového zdiva se sedlovou střechou, vedle hlavního vchodu má název *Cem evi* a pod ním symbol *teslim taşı*. Vstupuje se přes předsíň, v níž je umístěn nápis „*Cemevleri ibadethanemizdir*“ (Domy shromáždění jsou naše modlitebny). Strop je rozdělen krokvemi na tři za sebou jdoucí pole. Na krovkách, které plasticky vyčnívají ze stropu jsou z obou stran napsány výroky Alího, Hadži Bektáše Velího, Yunuse Emreho, Pír Sultana Abdala a Atatürka, které se všechny týkají potřeby vzdělání a vědění. Při delší straně rituálního prostoru se nachází v prostředku krb, nad nímž je obraz Hadži Bektáše s jelínkem a lvem. Nalevo od krbu visí skutečná jelení hlava s parohy. V levé sekci je obraz Mustafy Kemala Atatürka, v pravé pak obraz Alího s atrapou *zülfikaru* a ještě jedněmi parohy, všechny tři obrazy jsou stejně velké. Na zbylých stěnách jsou další obrazy s alevitskou tematikou.

7.2. *Cemevi* v Burse

Bursa je moderním velkoměstem západního Turecka a měla v roce 2013 celkem 12 *cemevi*, což není na její rozlohu mnoho. V Burse jsem navštívila jeden moderní *cemevi* v městském obvodu Nilüfer a jeden vesnický *cem evi*, který se nachází ve vesnici Şehitler v okrese Inegöl. Tento kraj nepatří k oblastem, které by byly tradičně alevitské, většina alevitů sem přišla až v postmoderní době za prací. To však neplatí tak úplně pro vesnici Şehitler, o níž se traduje, že její obyvatelé přišli již ve středověku, což může a nemusí být pravda. Panuje totiž obecná tendence hledat kořeny svého původu v co nejdávnějších dobách. Faktem je, že v 19. století, kdy byl zakázán řád bektášíja došlo k četnému přesídlení (*sürgün*) a rozptýlení bektášíjského obyvatelstva do mnoha oblastí.

7.2.1. *Alevi Kültür Dernekleri Bursa Şubesi Cem ve Kültür evi – Nilüfer, Bursa*

Cemevi v městské části Nilüfer provozuje organizace *Alevi Kültür Dernekleri*, respektive patří její pobočce v Bursu. Vzhledem k tomu, že vedení radnice je v rukou CHP, město poskytlo pro stavbu *cemevi* pozemek, byl vypracován projekt a uděleno stavební povolení. Radnice městské části Nilüfer se k *cemevi* hrdě hlásí, na svých stránkách prezentuje fotografie z jeho slavnostního otevření v roce 2003.²¹¹

Jedná se opět o komplex staveb, které celkově zabírají 4684.95 m². Projekt *cemevi* pochází od architekta Recai Coşkuna, který dlouhodobě pracuje pro město Bursu. Najde zde čtyři budovy, v hlavní budově je konferenční salon, jídelna, učebna Humanistické Akademie, v patře se nachází rituální prostor. V *cemevi* probíhají zkoušky *Orchestra turecké lidové a umělecké hudby*, vyučuje se zde vířivý tanec *semah*, konají se zde semináře a probíhá tu výuka islámské mystiky a alevitské filozofie a samozřejmě i obřady *cem*. Provoz *cemevi* je financován z členských příspěvků spolku AKD a z pronájmu prostor třetím stranám.

Hned u příchodu do areálu *cemevi* vítají návštěvníka dvě sochy, Atatürk a Hadži Bektáš. Pod sochou Atatürka je jeho výrok: „*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*” (V životě je jediným skutečným duchovním vůdcem věda) pod sochou Hadži Bektáše „*İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır*” (Cesta, která nevede skrze vědu, končí v temnotách). O zaměření AKD se dozvídáme ze stanov toto:

„Naším cílem je pokračovat v alevitsko-bektášské nauce a kultuře, šířit ji, vyučovat filozofii, kulturu a obřady, které ustanovili vůdci na alevitské cestě v čele s Hadži Bektášem Velím a v té souvislosti provádět výzkumy a sociálně kulturní aktivity.”²¹²

Na užší straně dlouhého nádvoří s fontánou se tyčí stavba *cemevi* s portikem a kopulí. V přízemí má konferenční sál, v suterénu je márnice a salon pro vypravování pohřbů, který je vyzdoben dosti odvážnými nástěnnými malbami, které zpodobňují pohřební rituály včetně pohřbu samotného Proroka, který však nemá vymalovanou tvář. Celý *cemevi* je velmi bohatě zdoben různými reliéfy, nástěnnými malbami a obrazy. Informace o symbolice reliéfu mi zprostředkoval místní *dede* Ismail Mermer, který pochází z Tunceli a dle jehož instrukcí malby v prostoru *cemevi* vznikly.

211 *Cemevi* 26. 4. 2003. <http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-113-cemevi> (cit. 4. 7. 2017)

212 <http://www.alevikulturdernekleribursa.com/?page_id=365> (3. 8. 2017).

Rituální prostor se nachází v prvním patře *cemevi*. Cestou do schodů je umístěn reliéf, jakási mandala, která je přímo nabitá skrytými významy. Kruhový reliéf je rozdělen na čtyři pole, která symbolizují čtyři živly, jež tvoří svět, tedy zemi, vodu, vzduch a oheň. Všechny živly jsou naturalisticky vyobrazeny vně mandaly. Zprava k mandale směřuje tančící mužská postava a zleva tančící ženská postava, to značí rovnost mužů a žen. Na krajích kříže, kterým je mandala rozdělena, jsou jakési malé šipky, které prý znamenají „*Otoč se kamkoli a najdeš tam Boží tvář*“. Každá ze čtyř výsečí kruhu je po obvodu rozdělena na deset dílků a symbolizuje tak duchovní cestu Čtyř bran a čtyřiceti stupňů. Uvnitř kruhu se čtyřiceti dílky se nachází kruh s portréty dvanácti imámů. O kruh blíže ke středu je osmnáct dílků, jako „18 tisíc světů“, které byly dle islámské mystiky stvořeny a náš svět je jen jedním z nich. Ve středu mandaly se nachází kruhové pole s tzv. Fátiminou rukou, která představuje Prorokovu rodinu (5 prstů=pět členů) a uprostřed ní je Boží oko. Boží oko se dívá na všech 72 národů stejně. 72 je symbolický počet, který znamená „všechny“ národy.

Naproti schodišti v prvním patře je na zdi malba znázorňující Boží ruku, která dává prsten do tlamy lvovi (Alímu). Do rituálního prostoru se vchází dvoukřídlymi dřevěnými dveřmi s mramorovým prahem, na němž je vyobrazena růže. Práh značí přechod mezi dvěma světy a růže jako významný symbol islámské mystiky představuje též dualitu. Uprostřed rituálního prostoru je na zemi obrovský *çarkıfelek* (kolo štěstí/osudu), které je tvořeno duhovými paprsky a po jeho obvodu je 40 růží jako čtyřicet duší, které se účastnily prvotního *cemu*. Kruh na zemi je průmětem kopule stavby, která je v ose nad ním. Po obvodu kupole je řada sdružených oken a pod nimi je namalováno 40 svící opět odkazujících ke 40 účastníkům prvotního *cemu*. Nad dveřmi zevnitř je namalovaný *zülfikâr* a nad ním hurúfíjský symbol lidské postavy vytvořené z kaligrafie, je to *insân-i kâmil*, tedy dokonalý člověk a na protější straně je lidská tvář tvořená písmeny arabské abecedy, někdy zvaný Fátimina tvář, která má u Bektášijů symbolizovat Prorokovu rodinu. Z jednoho okna v pásu pod kopulí, jakoby stékala kapka krve. To má symbolizovat krev Salmána al-Fárisího, jež byl čtyřicátým a přišel jako poslední k *cemu* a přinesl hrozen vína z Persie. Když se, dle mýtu, Muhammad řízl do ruky a všem ostatním vytryskla krev, nebyl ještě Salmán přítomen a tak krev symbolicky vtéká oknem. Strop kopule je rozdělen mělkými žebry na 12 dílů a je na něm plošně vymalována nebeská obloha, podobně, jak to známe z kostelů.

V interiéru rituálního prostoru je naproti vchodu umístěno vyvýšené pódium, na němž sedí *dede* a *zâkir*, za nimi je namalován na zdi falešný krb s ohněm a nad ním je vyobrazeno 12 imámů. Za povšimnutí stojí, že Alí není první v řadě imámů, ale je umístěn centrálně nad krbem. V krbu je namalován nad ohněm zavěšený kotel a dle místního *dedeho*: „Jsme to my, kdo se v něm vaří“.

Vedle pódia na bočních zdech jsou vyobrazeny postavy muže a ženy v různých postojích při obřadu *cem*. Celý prostor místnosti je vymalován mnoha výjevů s alevitskými osobnostmi: Hadži Bektášem Velím, Alím, Pír Sultanem Abdalem, Mansúrem al-Halládžem a dalšími. Interiérem *cemevi* mě provedl místní *dede*, výzdoba prý byla provedena dle jeho instrukcí.

7.2.2. *Hasan Dede Kültür Derneği cem evi – Şehitler köyü, Inegöl, Bursa*

Při svém výzkumu v Bursě jsem měla možnost navštívit i vesnický *cem evi*, který se nachází ve vesnici Şehitler v okrese Inegöl. Nejedná se o oblast, která by byla z historického hlediska plošně osídlena alevity, spíše naopak. Kdy se přesně alevité (či bektášijové) do této oblasti dostali nelze s jistotou říci, každá vesnice má své legendy. Obyvatelé této vesnice prý kdysi přišli z oblasti Çankırı (leží mezi Çorumem a Ankarou). Ve vesnici se nachází hrobka světce Hasana dedeho a místní alevité zde proto založili kulturní spolek *Hasan Dede Kültür Derneği* na její obnovu a podporu aktivit s ní spojených.²¹³

Vesnice Şehitler má smíšené obyvatelstvo, žijí zde i sunnitě a mají tu pochopitelně mešitu. Zdejší alevité se spolu s nimi účastní pátečních modliteb v mešitě. Alevité s místními sunnity nemají konflikty, dokonce, jak mi sdělil místní *dede*, o nich sunnitě říkají:

„Vy jste moc dobří lidé, jen kdybyste nebyli alevité... Nevědí, že je to právě tím...“²¹⁴

Již v padesátých letech si zde postavili *cem evi*, který slouží jejich obřadům dodnes. Jejich *cem evi* je vcelku obyčejný dům, který stojí v uliční zástavbě mezi ostatními domy. Vzhledem k tomu, že byl přeci jen stavěn za účelem shromažďování a ne bydlení, je jeho dispozice následovná: má vstupní předsíň, vedle ní kuchyň a komoru a za nimi v celé šíři a po zbytek délky stavby se táhne rituální prostor.

213 <<http://www.hasanedekulturdernegi.com/>> (5. 7. 2017).

214 Haydar dede 9. 9. 2015 (Şehitler/Inegöl).

Nad vstupem do rituálního prostoru vítá příchozího nápis „*Vítejte*” a vlevo od něj je citát Pír Sultana Abdala, „*Pojďte duše budme jedním*”. V rituálním prostoru je uprostřed zdi naproti dveřím krb a v něm jsou zasunutá plynová kamna s umělým ohněm. Nad krbem visí hned tři velké makety *zülfikaru*, vpravo od krbu je obraz Alího s nápisem *Ya Ali*, vlevo obraz Alího, Hasana a Husajna s nápisem *Ya Allah* a Atatürkovým výrokiem o nejlepším duchovním vůdci – vědě. Nalevo od nich je velký plakát Atatürka. Okolní stěny jsou kompletně pokryty různými obrazy s alevitskou tematikou a fotografiemi z místních *cemů*. Tento *cem evi* reprezentuje tedy určitý typ venkovského domu shromáždění, kde se stále schází lokální komunita k obřadům.

7.3. *Cemevi* v Çorumu

Çorum leží na východ od Ankary v centrální Anatolii. Je to oblast, která se dá z historického hlediska označit jako tradičně alevitská. Dle statistiky z roku 2013 byl tento okres po Tokatu druhým v řadě co do počtu *cemevi*, kterých tu bylo tou dobou 90. Çorum je místem, kde v roce 1980 proběhl tzv. çorumský masakr, tedy velký pogrom na alevity, při němž zemřelo 57 lidí. Tato událost přispěla k vojenskému převratu v roce 1980. Před masakrem žilo obyvatelstvo města smíšeně, po něm se rozdělilo ve dvě na část obývanou alevity a část sunnitskou.

Navštívila jsem zde dvě zcela odlišné alevitské modlitebny. Jednou z nich byl *cemevi* pobočky nadace *Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı* a druhým byla mešita alevitského spolku *Çorum Ehlibeyt Vakfı*.

7.3.1. *Çorum Alevi Kültür Merkezi ve Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı* – Çorum

Alevitské kulturní centrum a pobočka Anatolské kulturní nadace Hadži Bektáše Velího provozuje v Çorumu *Cemevi*. Jedná se o třípatrovou budovu administrativního typu konce devadesátých let, jejíž horní patro se pronajímá základní škole, aby tak byly zajištěny finance na provoz objektu. To sebou nese krom povinnosti zajistit pro školu odpovídající sociální zařízení také povinnost vyhradit jednu místnost jako modlitebnu pro povinnou výuku (sunnitského) náboženství. Nastává tak paradoxní situace, protože jed-

ním z požadavků alevitů, na kterém se všichni shodnou, je odstranění povinné výuky náboženství ze škol, jak pravil *dede* v Çorumu: „Ale nedá se nic dělat, z něčeho žít musíme...“.²¹⁵

Budova kulturního centra je strohá, jedinou výzdobou na fasádě je kruhový reliéf nad vchodem. Je na něm sedící Hadži Bektáš Velí se lvem a jelínkem, zleva i zprava jsou tančící muž se ženou – *semazeni*. Vzadu za Bektášem se vynořují postavy Alího a Husajna. Pod sedícím Bektášem jsou jeho často citované verše:

*Hararet nârdađır, sac'da deđildir,
Kerâmet sendedir, tâc'da deđildir.
Her ne arar isen, kendinde ara,
Kudüs'te, Mekke'de, Hâc'da deđildir.*

Ve volném překladu:

*Žár je v uhlících, ne v pánvi,
zázraky umíš ty, ne pomazání,
vše co hledáš, hledej u sebe,
v Jeruzalémě, v Mekce, na pouti to nenajdeš...*

Celý reliéf je orámovaný dvanácticípm kruhem, který má evokovat *teslim taşı*, tedy kámen odevzdání se.

V této pobočce mě přijal předseda a zároveň *dede* Nurettin Aksoy, který pochází z otcovy strany z rodu *çelebi*, tedy rodu Hadži Bektáše. V přízemí objektu je jeho kancelář, na chodbě jsou ve vstupní hale vitríny s brožurami a knihami z produkce nadace. Rituální prostor se nachází v prvním patře objektu, nad vchodem do něj je na dveřích nápis: *Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali*. Naprosti vchodovým dveřím je podium, na němž je místo pro *dedeho* a za ním visí velkoplošný obraz Hadži Bektáše. Nalevo od pódia je obraz Alího a napravo Atatürka. Na okolních zdech není mnoho výzdoby, jedna tabule s citátem výroků Hadži Bektáše, jeden obraz Pír Sultana Abdala s jeho výroky a jeden plakát s nápisem „Nezapomeneme“, na kterém jsou fotografie obětí sivaského masakru.

Za povšimnutí stojí sochy v přilehlém parku, patřícím k objektu *cemevi*. Je zde socha Atatürka v nadživotní velikosti s citátem o nejlepším duchovním vůdci v životě – vědě. Před sochou Atatürka jsou dvě menší ležící sošky lvů. O kus dále je na jakémsi vítězném oblouku socha sedícího Hadži Bektáše Velího s jelínkem a lvem a po obvodu podstavce jsou jeho citáty.

---

215 Rozhovor s dedem N. A. nar. 1963 (srpen 2015).

7.3.2. *Çorum Ehlibeyt Vakfı* – *Çorum*

Druhou organizací, kterou jsem v Çorumu navštívila byla nadace *Ehlibeyt*. Tato organizace se prezentuje jako alevitská, avšak pojem alevismus má pro ni zcela jiný obsah. Organizace byla založena již v roce 1984 jako spolek a v roce 1996 získala status nadace. Jedná se o organizaci, která pojímá alevismus jako šíitský směr islámu. Ve svém logu má dva *zülfi-kary*, dvě siluety mužských postav (Muhammad a Alí ?) a Korán. Nenajdeme zde *cemevi* ale mešitu a duchovním tu není *dede* ale imám. Z rozhovoru s místním imámem jsem se dozvěděla, že jeho otec hledal kořeny alevismu a dospěl k tomu, že alevismus je vlastně šíitský směr islámu, a proto ho poslal vystudovat do Qommu do Íránu na univerzitu al-Mustafá.

Kancelář imáma se nachází v přízemní stavbě, v níž jsou i učebny a knihovna. Výzdoba kanceláře se omezuje na obraz Alího a nápis v arabském písmu na zdi, pod nímž je turecký překlad: „Duchovní vedení (*velájet*) Alího b. Abú Tálíb je mou filozofií (*kalámem*), kdokoli ji přijme bude ušetřen mého hněvu“. V knihovně nadace najdeme knihy kategorií „alevitská historie“, „alevitská filozofie a pravidla víry“, „alevitské náboženské právo“. Alevitský zde znamená šíitský, hodně knih v knihovně je prý z Libanonské šíitské produkce.

Modlitebnou alevitů hlásí se k šie je mešita. Narozdíl od mešit sunnitských však nedostává od Diyanetu finanční podporu. Zvenčí vypadá podobně jako sunnitské mešity, rozdíl je patrný až u vchodu, kde je krabice s šíitskými modlitebními podložkami lisovanými z hlíny z Karbalá. Nad mihrábem je šíitská šaháda v arabském písmu i v latině: „*Není Boha kromě Boha, Muhammad je jeho poslem a Alí jeho zástupcem*“. Vlevo od mihrábu je tabule se jmény dvanácti imámů a vpravo tabule se jmény Čtrnácti nevinných.²¹⁶ Na malé ceduli vedle mihrábu je ve výši očí nápis s Alího výrokem: „*Modlitba je základ víry*“.

7.4. *Cemevi* v Elaziĝu

Elaziĝ leží ve východním Turecku, v oblasti osídlené především Kurdy a v minulosti i Armény. Narozdíl od sousedního Tunceli zde však alevitské obyvatelstvo netvoří vět-

²¹⁶ *On dört Masum* – Čtrnáct nevinných jsou Muhammad, jeho dcera Fátima a dvanáct imámů.

šinu. Navštívila jsem dva *cemevi*, první ve čtvrti Yıldız Bağları a druhý ve čtvrti Fevzi Çakmak v Elaziğu.

7.4.1. *El-Cem* – Yıldız Bağları, Elaziğ

Cemevi s názvem *El-Cem* ve čtvrti Yıldız Bağları (v níž převažuje obyvatelstvo původem z Tunceli) provozuje nadace *Elaziğ Cem Kültür Vakfı*, která vznikla v roce 2004 původně jako občanský spolek. Hned v roce 2005 začali usilovat o získání vlastního pozemku, s čímž měli kvůli jeho velikosti potíže, nakonec se jim ho však díky konexím (na potřebném úřadě byl jako úředník alevita), podařilo koupit. V roce 2015 spolek požádal o status nadace, což je výhodnější, protože nadace se nedá tak snadno zrušit jako spolek, ale měli s tím potíže, prý jim bylo předhazováno: „*Budete teroristickým hnízdem*“,²¹⁷ celá věc trvala osm měsíců.

Cemevi, který nadace financovala, měl být původně postaven na základě jednoho ze tří vítězných projektů, které vznikly v rámci architektonické soutěže, jíž uspořádala nadace *Cem Vakfı* v roce 1996. Realizace takového projektu podle návrhu architekta by však byla velmi nákladná, a tak se obrátili pro pomoc do svých řad. Projekt na stavbu zpracovala dcera jednoho známého architekta (alevity), přijela do Elaziğu a čtyři dny vše na místě společně s vedením spolku plánovali. Potom alevitští stavaři vše spočítali a v roce 2005 už stála hrubá stavba *cemevi*. Vše bylo financováno z příspěvků členů spolku. *Cemevi*, který vypadá zvenku jako obyčejná veřejná budova, nese nad vchodem výrazný název *El-Cem* a jediným zpestřením fádni fasády jsou dva panely vedle vchodu, na nichž jsou napsány nejoblíbenější citáty alevitských velikánů. První *cem* se konal již v roce 2005 provizorně v jídelně v přízemí. Zde se nachází i márnice a salon pro pohřby. Když jsem tento *cemevi* v roce 2016 navštívila, právě zde probíhal pohřeb.

Rituální prostor zde nazvyný *Cem salonu* je v prvním patře budovy. Jedná se velikou místnost, ohdadem kolem sta metrů čtverečních. Sezení pro *dedeho* je umístěno v rohu naproti vstupu, je za ním veliký obraz Alího s Hasanem a Husejnem a pod nimi 12 imámů. Není zde žádný krb, ani jeho napodobenina, dle místního *dedeho* není krb důležitý. Před tímto čestným místem je na stropě podsvícený kruh o průměru několika

²¹⁷ Rozhovor se zástupcem předsedy nadace C. Y. (Elaziğ 6. 9. 2016)

metrů, na němž je logo nadace s holubicí, tančícím mužem a ženou a okolo něj jsou čtyři malé kruhy, které ukazují na čtyři světové strany, v nich jsou opět vyobrazení muž se ženou – tančící tanec *semah*. Je tu mnoho dalších obrazů Alího a imámů, jeden Hadži Bektáš, ale nenajdeme zde obraz Atatürka. Atatürk je tu světskou záležitostí, jeho obraz je umístěn v kanceláři ředitele nadace.

Mimo rituální prostor jsou na stejném patře učebny, knihovna s knihami nejen o alevismu, najdeme zde encyklopedické řady a slovníky jako Larousse, Britanica a jiné, jsou zde i kanceláře vedení a další prostory. Místopředseda nadace, který mě objektem provázal a poskytl mi informace, považuje alevismus za pravý islám.

7.4.2. *Ehlibeyt Cemevi* – Fevzi Çakmak, Elazığ

Druhým *cemevi* v Elazığu, který jsem měla možnost navštívit je *Ehlibeyt Cemevi* ve čtvrti Fevzi Çakmak. *Cemevi* vznikl prý především z potřeby vypravování vlastních pohřbů a konání vlastních pohřebních rituálů. Provozovatelem je spolek s názvem *Gülmez Mezarlığı ve Güzelleştirme Derneği*, což v překladu znamená Spolek pro hřbitov Gülmez a jeho zvelebení. Zaujala mě tato pohnutka a ptala jsem se předsedy spolku (původem z Tunce-li), proč je potřeba vlastních pohřbů tak naléhavá? Předseda spolku mi to vysvětlil takto:

„Když jste někdo neznámý z lidu, tak vás sunnitský imám (= státní úředník, pozn. K. V.) na poslední cestu vyprovodí a pohřbí vás, protože netuší, že nejste sunnita, ale pokud jste někdo známý, o kom se ví, že je alevita, máte problém. Prostě vás odmítnout pohřbít. Proto se dřív vypravovaly alevitské pohřby z domu nebožtíka, což byl velký problém, kvůli kapacitě, protože pohřbů se účastní velké množství lidí. My máme tady nad námi na hřbitově koupená místa, kde pohřbíváme naše lidi. *Cemevi* tak uspokojil potřebu prostoru, v němž se vypravují pohřby.”²¹⁸

Odlišnosti pohřebních zvyklostí u alevitů by si jistě zasloužily vlastní studii, pro tento text se spokojíme s nástinem této problematiky. V praxi se alevitský pohřeb liší prý především tím, že se čte súra Fátíha v turečtině a navíc se recituje modlitba Dvanácti imámů (*Duaz İmám*).

Cemevi byl postaven v roce 2015, má více než 500 m², je to patrová budova admi-

218 Předseda spolku D. D. (nar. 1964) rozhovor 10. 6. 2017 Elazığ.

nistrativního rázu a byla vyprojektována zdarma alevitskými inženýry. Alevité z vedení spolku sami upřesnili, kde co má být. Nad vstupem je název *Ehlibeyt Cemevi ve Kültür Merkezi* a nad ním tabule s několika citáty. Hned na prvním místě je citován hadíth, který praví: „Prorokova rodina je mezi vámi jako Noemova archa; kdo nasedne do lodi bude zachráněn, kdo ne, bude zničen.” Druhým nápisem je Alího výrok: „Stanu se otrokem toho, kdo mě naučí jen jedno písmeno.” Třetí výrok je Hadži Bektášův o cestě, která nevede-liš vědou, končí v temnotách. Z výběru citátů je zřejmé, že spolek klade větší důraz na islámské tradice.

V přízemí se nachází jídelna, kancelář, salon pro pohřby, márnice a místo pro rituální porážku obětních zvířat. V patře je ještě jedna velká jídelna a rituální prostor nad jehož vchodem je velký nápis: „*Není Boha kromě Boha, Muhammad je jeho poslem a Alí jeho zástupcem*”. Což je dafacto šíitská šaháda – vyznání víry. Rituální prostor má kolem dvou set metrů čtverečních. Krb zde chybí stejně jako v prvním navštíveném v Eláziĝu. Pódium, na kterém sedává *dede* je u zdi naproti vchodu. V pozadí je velkoformátový obraz, na kterém je dvanáct imámů a v popředí uprostřed sedí Alí, jejich jména jsou napsána v arabském písmu. Výjev je orámován dvěma *zülfikary*, pod nimiž je v arabštině nápis: *Není ostřejšího meče než je zülfikar, není většího hrdiny než je Alí*. Vlevo je velký medailon s portrétem Hasana a vpravo ten samý s Husajnem. *Cemevi* byl těsně po dokončení, takže ještě nebyl zcela dovyzdoben, ptala jsem se, jestli si tam pověsí obraz Atatürka, místní *dede* odpověděl:

„My nesměšujeme politiku a náboženství, ale máme k Atatürkovi úctu. Pověsíme sem obrazy Alího, Hadži Bektáše a Pír Sultana Abdala.”²¹⁹

7.5. *Karacaahmet Cemevi* – Üsküdar/Istanbul

Karacaahmet cemevi stojí u hrobky *Karacaahmet Sultana* v Istanbulu na Üsküdaru. Dříve se zde nacházel bektášíjský konvent stejného jména. *Karacaahmet* byl jedním z tzv. Chorásánských světců, kteří přišli v době Bektášově do Anatólie a měl schopnost uzdravovat psychické choroby. K jeho hrobce lidé chodili kontinuálně, ale až v roce 1969 byl

219 Dede H. G. (nar. 1938) rozhovor 10. 6. 2017 Eláziĝ.

založen spolek pro opravu hrobky (*Karaca Ahmet Sultan Kültürünü Tanıtma Dayanışma Ve Türbesini Onartma Derneği*). Jedná se tedy o jeden z nejstarších tureckých alevitských spolků. *Cemevi* zde byl přistavěn až koncem devadesátých let 20. století, anabázi s jeho stavbou spojenou jsme mohli sledovat v kapitole *Boj za zrovnoprávnění – boj o cemevi*. Spolek se prezentuje jako alevitský ale jeho služeb využívají jak alevité tak i sunnité. Na webu spolku je zdůrazněno, že jej založil sunnita Şükrü Alptekin. V současné době má spolek 40 osob ve vedení a 6000 členů, týdně jeho prostory, které mají 2500m² navštíví na 5000 osob.²²⁰ V objektu *cemevi* se nachází rituální prostor – *Cem salonu*, dvě jídelny, místo pro rituální porážku, místo pro vypravování pohřbů, místnost *dedeho*, učebny, obsáhlá knihovna a kanceláře. Spolek provozuje kurzy hry na bağlama, organizuje poutě k alevitským hrobkám a konventům.

Velká patrová budova *cemevi* nemá žádný architektonický styl a je postavena tak, že se do ní dá vejít spojovacím koridorem z hrobky Karacaahmet Sultana. Rituální prostor je umístěn v prvním patře, dole je jídelna, salon pro pohřby, prodejna publikací atd. V rituálním prostoru, který má obdélný půdorys, je sezení pro *dedeho* a *zákira* umístěno pod okny při delší straně, na zdech mezi okny visí obrazy Alího, Husajna, Karacaahmeta, Hadži Bektáše a Atatürka. Nenajdeme zde žádná další vyobrazení ani citáty. Zúčastnila jsem se zde sobotního *cemu*, přišla jsem v kraťasech po kolena a byla jsem vyzvána, abych si u vchodu vzala sukni a oblékla si jí, to je věc v alevitském prostředí neobvyklá. Spolek v Karacaahmetu pořádá dokonce rituální porážku ovcí na sunnitský svátek oběti (*Kurban Bayramı*), což není u alevitů obecně rozšířeným zvykem.

7.6. Výsledky terénního výzkumu

Z popisu jednotlivých *cemevi* vyplývá, že jsou mezi nimi styčné body i rozdíly. Existují v zásadě dva typy provozovatelů *cemevi*, prvními jsou alevitské nadace, druhými městské části v jejichž zastupitelstvu zvítězila ve volbách Republikánská lidová strana (CHP). Parcelu, na níž chce spolek *cemevi* postavit, si buď musí koupit nebo si ji může pronajmout od města, nebo město pozemek poskytne. Pokud jde o financování provozu, náklady na provoz *cemevi* jsou hrazeny většinou ze dvou zdrojů: z členských příspěvků členů

²²⁰ Günümüze Karacaahmet Dergahi, <<http://karacaahmet.org.tr/karacaahmet.asp?id=6>> (29. 8. 2017).

nadací a spolků, které se platí ročně, a z příjmu z pronájmu komerčních prostor třetí straně, případně z kombinace obojího. Provoz *cemevi* je plně hrazen jen v případě, že patří městské části jako například *cemevi* v Ankaře Çankaye, který si na sebe nemusí sám vydělávat. Jak již bylo řečeno *cemevi* zatím oficiálně nedostávají žádnou finanční podporu od státu, respektive od Diyanetu, ač jsou od roku 2015 *de jure* uznány za svatostánek. Můj výzkum probíhal v době, kdy ještě nebyl tento nárok nijak legislativně ukotven a finanční podpora závisela i nadále na politickém rozhodnutí konkrétních městských částí.

Významnou funkcí u *cemevi* je možnost vypravovat vlastní pohřby. Tu skýtá valná většina *cemevi*, některé kvůli tomu byly dokonce postaveny. Výjimkou je však Kulturní centrum *HBVAKV* v Ankaře, které bylo založeno primárně jako kulturně vzdělávací instituce a proto potřebu pohřbů jeho stavitelé nereflektovali, není zde ani kuchyň a jídelna, které se ve všech ostatních zkoumaných *cemevi* nacházejí. V některých *cemevi* je speciální prostor pro porážku obětních zvířat (*kurban*), v některých se zjevně s vlastní porážkou nepočítá. Místo pro porážku má například *cemevi El-Cem* v Elâzığu.

V případě architektonické podoby *cemevi* hraje velkou roli fakt, zda byla budova navrhnutá architektem či vznikla na základě projektu stavebních inženýrů nebo prostě jaksi organicky svépomocně. Někdy jsou to stavby bez výrazu, podobné jakékoli běžné veřejné budově, jiné jsou doslova nabity skrytými významy. Pokud nějaké skryté významy *cemevi* či jejich prvky nesou, závisí to vždy na stupni povědomí o alevitsko-bektášíjské historii jejich stavebníků či architektů. Na koncepci výzdoby rituálního prostoru, pokud není v režii architekta, se podílí alevitští duchovní nebo ji určuje vedení spolku. Nepřehlédnutelný je v mnoha případech odkaz k hlavnímu bektášíjskému konventu, v němž se nachází hrobka Hadži Bektáše Velího, tento odkaz je nejvýraznější u *Serçeşme cemevi* v Ankaře, jenž provozuje nadace v čele s představitelem bektášova rodu. Symbolické odkazy se častěji projevují v interiérech domů shromáždění, méně v exteriérech. Ve dvou *cemevi* v Elâzığu v nejvýchodnější zkoumané oblasti však místo odkazu k Hadži Bektášovi vystupuje více do popředí Alí a Dvanáct imámů a výběr citátů poukazuje spíše na pojetí alevismu jako islámu. Krb, nebo jeho napodobenina, se nachází jen ve třech *cemevi* z dvanácti, jsou to *cemevi* v Ankaře Çankaye, v Burse Nilüfer a ve vesnici Şehitler u Inegölu. V prvních dvou případech jde pouze o symbolické atrapy, ve třetím z nich je krb funkční. Výjimečnou mezi zkoumanými stavbami je modlitebna *Ehlibeyt Vakfi*

v Çorumu, kde se rozhodli místo *cemevi* postavit šíitskou mešitu a považují alevismus za šíitský směr islámu.

Zkoumané *cemevi* lze rozdělit rámcově do pěti kategorií, podle zaměření. Některé *cemevi* by bylo možné zařadit i do určitých subkategorií nebo je zahrnout pod více než jednu z těchto pěti kategorií, ale vzhledem k relativně malému počtu zkoumaných *cemevi* se spokojím s hrubou kategorizací:

- 1) alevismus s důrazem na anatolskou tradici a vzdělávání (*HBVAKV* v Ankaře a jeho pobočka v Çorumu; *Serçeşme* v Ankaře)
- 2) alevismus jako (esoterický) směr islámu (*Cemevi AKD* Bursa; *Çankaya cemevi* v Ankaře; *El-Cem* v Elâzığu)
- 3) alevismus jako šíitský směr islámu (*Ehlibeyt* v Çorumu; *Ehlibeyt* v Elâzığu)
- 4) alevismus jako sociální hnutí (*Cemevi PSAKD* v Yenimahalle v Ankaře)
- 5) alevismus navazující na tradici konvetů a hrobek (*Karacaahmet* Istanbul; *Şahkulu* Istanbul; *Hüseyin Gazi* v Ankaře; *Cemevi* ve vesnici Şehitler u Inegölu s hrobkou Hasana dede)

Zaměření jednotlivých provozujících nadací se v naprosté většině projevuje i ve vnitřním uspořádání *cemevi* a ve výzdobě. Ať jsou ideje různých spolků jakkoli odlišné, společná je pro všechny alevity, kteří navštěvují *cemevi*, potřeba setkávat se ve vlastním prostoru s vlastní komunitou. Druhým neméně důležitým důvodem návštěvy *cemevi* často bývá možnost konání vlastních pohřbů bez intervence státního úředníka-sunnitského imáma. Edukace je též důvodem, především pro mladé lidi, proč do *cemevi* docházet, chodí sem především na kurzy hry na bağlama a kurzy rituálního tance *semah*.

8. ZÁVĚR

Na počátku této práce jsem si položila několik dílčích otázek. Jedna z nich byla, k jaké stavební tradici odkazuje překládaný trámový strop, který najdeme u některých *cemevi*? Průzkum písemných pramenů a vlastní terénní výzkum vesnické architektury ukázal, že byl překládaný trámový strop až do nedávné doby, přibližně do počátku druhé poloviny dvacátého století, nedílnou součástí vesnické i městské architektury hornatých oblastí východní Anatólie, vymezených zhruba trojúhelníkem měst Sivas, Erzurum a Muş (obr. 4 v obrazové příloze). Na západní periferii této oblasti leží lokalita Hacibektaş v níž se nachází hlavní konvent mystického řádu bektášija s hrobkou zakladatele řádu Hadži Bektáše Velího ze 14. století. Jeho součástí je rituální prostor zvaný *meydan*, jenž má podobu vesnického domu výše zmíněných oblastí. Jedná se o kamennou stavbu čtvercového půdorysu s krbem a s překládaným trámovým stropem. Domnívám se, že mohlo jít o dům stařešiny (možná samotného Bektáše?), který byl později zapojen do komplexu staveb tvořících *Hacı Bektaş Veli Dergâhi*. Tuto tezi podporuje i fakt, že se rituály na alevitském venkově konávaly v domě stařešiny. Za povšimnutí zde stojí i původ Hadži Bektáše, který měl dle legend přijít z oblasti Chorásánu (obr. 5 v obrazové příloze), ve které je doložena stejná stavební tradice domů s překládaným trámovým stropem (obr. 14, 15 v obrazové příloze).

Vzhledem k tomu, že současní alevité navazují na duchovní odkaz Hadži Bektáše Velího, hledají inspiraci pro své novodobé domy shromáždění – *cemevi*, v hlavním bektášijském konventu (obr. 1, 2 v obrazové příloze). Během terénního výzkumu jsem zjistila, že zdrojem inspirace překládaným trámovým stropem je pro některé novostavby *meydan* v hlavním konventu. Alevismus vychází z nauky bektášiji, která je esoterická a někteří současní alevité cítí potřebu skryté významy, které bektášijský *meydan* měl, promítat do prostoru moderních *cemevi* a tím jaksi navázat na to, co považují za svou tradici.

Pro jiné moderní *cemevi* jsou zdrojem inspirace překládaným trámovým stropem vesnické *cem evi* (obr. 3, 6–13 v obrazové příloze), o kterých rozšířil povědomí u turecké odborné veřejnosti architekt Günkut Akin, který jako první a *de facto* jediný v Turecku v 80. letech 20. století zkoumal lokální architekturu ve východní Anatólii a při svých výzkumech zdokumentoval i vesnické *cem evi*. Texty a nákresy, které Akin publikoval, zcela zásadně ovlivnily utváření pohledu tureckých architektů na to, jaká by měla být ideální podoba moderních *cemevi*. Inspirací pro soudobé *cemevi* se tak stala nepřímo

i vesnická architektura zmíněných oblastí, která je s architekturou vesnických *cemevi* totožná.

Další otázkou bylo, do jaké míry je překládaný trémový strop jako architektonický prvek uplatňován v současných *cemevi* a zda jsou mu přisuzovány nějaké skryté významy. Jak se při terénním výzkumu ukázalo, překládaný trémový strop není u moderních *cemevi* všeobecně rozšířen. Respektive uplatnění překládaného trémového stropu v *cemevi* závisí na tom, zda vznikl na základě projektu architekta či nikoli. Turečtí architekti se snaží nalézt „tradiční“ formu *cemevi*, na kterou by navázali, proto se v některých jejich projektech překládaný trémový strop či jeho interpretace vyskytuje (obr. 16–18, 23, 26–27 v obrazové příloze). Většina z nich prokazatelně zná texty, fotografie a nákresy historika architektury Günkuta Akına. Mezi architekty jsou i tací, kteří se v případě interpretace překládaného trémového stropu v moderních *cemevi* odvolávají přímo k podobě rituálního prostoru (*meydan*) v hlavním bektášijském konventu. Mezi architekty existuje i povědomí o skrytých významech, jež strop nese, ale interpretace se různí. Ve zkoumaných novostavbách *cemevi*, jež jsou dílem stavebních inženýrů či vznikly svépomocí, se tento typ stropu nevyskytuje vůbec a není ani rozšířeno povědomí o tom, že by měl být pro *cemevi* signifikantní.

Důvody, proč se zakázky na stavbu *cemevi* zadávají často stavařům, jsou především finanční, neb spolky provozující *cemevi* nedostávají žádnou finanční podporu od státu a snaží se stavbu realizovat z vlastních omezených prostředků. V posledních letech se však rozšířil jev, kdy samy městské části provozují či alespoň spolufinancují *cemevi*. V těchto případech je finanční rozpočet velkorysejší a mohou vznikat stavby na základě architektonických projektů. Některé projekty zůstávají jen na papíře, což je dáno nesplněním předvolebních slibů, které dávají politici, jež se snaží získat voliče z řad alevitů tím, že jim přislíbí *cemevi*. Politická strana, kterou alevité podporují a která podporuje výstavbu *cemevi* v oblastech s hustým alevitským osídlením, je především Lidová republikánská strana (CHP), jejíž sociálně demokratický program odpovídá ideovému zaměření alevitské voličské základny, předseda této strany je sám alevita.

U spolků, které realizují stavbu *cemevi* svépomocí (a těch je většina), nikoli na základě návrhu architekta, se projevuje jejich chápání alevismu nikoli v architektuře, ale ve výzdobě objektu. Většinou se výzdoba omezuje na interiér a koncentruje se v ritu-

álním prostoru. Zde se může plně projevit bohatá alevitská ikonografie. Existuje celá škála symbolů, postav a jejich atributů, jejichž vzájemná kombinace či absence některých z nich nebo naopak nadužívání určitých prvků poukazuje na ideové zaměření provozující nadace (kategorizace zaměření spolků viz kap. 7.6. *Výsledky terénního výzkumu*).

Současné *cemevi* v Turecku nemají žádnou charakteristickou podobu, jejich architektonická forma je velmi různorodá. Mezi architekty probíhají diskuse o tom, jak by měl ideální *cemevi* vypadat, ale nepanuje v této věci konsenzus. Jsou to diskuse vesměs akademické, protože pro běžné alevity není forma důležitá, podstatný je obsah, tedy v případě *cemevi* je to možnost scházet se se členy vlastní komunity ve svém vlastním prostoru, ať už vypadá jakkoli.

Bylo by přínosné studovat, jak vypadají *cemevi* v diaspoře, kde jsou jiné politicko-ekonomické podmínky. Výzkum výrazových prostředků, které alevité v zahraničí uplatňují v architektuře *cemevi* a výzdobě jejich interiérů a následná komparace s výsledky terénního výzkumu uskutečněného na *cemevi* v Turecku, by mohly přinést zajímavé poznatky. To je však námět na další práci.

9. POUŽITÉ ZDROJE:

Literatura:

- Akın, G.: *Asya Merkezi Mekan Geleneği*, Ankara 1990.
- Akın, G.: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İstanbul 1985.
- Akın, G.: Mimarlık Tarihinde Pozitivizmi Aşma Sorunu ve Osmanlı Merkezi Mekan İkonolojisi Bağlamında Edirne Selimiye Camisi'ndeki Müezzin Mahfili, In: *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari*, İstanbul 1993.
- Akok, M.: Hacı Bektaş Veli Manzûmesi, *Türk Etnografya dergisi X/1967*, s. 27–58.
- Alevi Çalıştay: Birinci Etap Alevi Örgütleri ve Temsilcileri Toplantısı: Değerlendirme İstem ve Raporu*, Ankara 2009.
- Andrews, P. A. – Benninghaus, R.: *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden 1989.
- Bardakci, M. – Freyberg-Inan, A. – Giesel, Ch. – Leisse, O.: *Religious Minorities in Turkey*, London 2017.
- Beşe, M. E.: Safranboluda ve Çevresinde Göçebeler, *Halk Bilgi Haberleri* 4/40 (1934), s. 82–86.
- Biçici, K.: Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, *Sosyal bilimler dergisi* 20 (2008), s. 297–324.
- Birge, j. K.: *The Bektashi Order of Dervishes*, Hatford 1937.
- Buran, A. – Çak, B. Y.: *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara 2012.
- Jung, C. G.: *Výbor z díla I*, Brno 2000.
- Coşkun, Bircan: Cem Kültürevi, *Folkloredebiyat VIII/30*, 2002/2 Ankara, s. 315–320.
- Crowfoot, J. W.: „Survivals Among the Kappadokian Kizilbash (Bektash)“, in: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 30 (1900), s. 305–320.
- Čech, L.: *Írán a kultura mučednictví: Od zbožnosti k protestu*, Praha 2016.
- Danimarka Alevi İnanç Toplumu DABF: *Alevi-Bektaş İnançın Esasları*, Dánsko 2008.
- Daşcıoğlu, K.: Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî Zaviyelerinin Kapatılması. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 2005/34, s. 307–314.
- Doğan, A. I.: *Osmanlı Mimarisinde Tarikât yapıları. Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikli Fütuvvet Yapıları*, doktorská práce, İstanbulská technická univerzita (İTÜ) 1977.
- Dressler, M.: *Writing Religion. The Making of Turkish Alevi Islam*, Oxford 2013, s. 9.
- Dušek, L.: *Trojí tvář Váchánu. Proměny tradičního způsobu života horalů žijících na území Afghánistánu, Tádžikistánu a Pákistánu*. Práce FF UK, Varia, Praha 2016.
- Eliade, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 2006.
- Erdem, C.: Muhammet Ali Hilmi Dede Baba Erkân-Nâmesi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 2011/57, s. 245–258.
- Eriksen, T. H.: *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*, Praha 2011.

- Faroqhi, S.: *Anadolu 'da Bektaşilik*, İstanbul 2003.
- Fırat, K.: Alevi kimliği, in: *HBV Anadolu Kültür Vakfı genel merkezi: Konferanslar 2004–2005*, Ankara 2005, s. 100–105.
- Garipour, M. ed.: *Sacred Precincts. The Religious Architecture of Non-Muslim Communities Across the Islamic World*. Leiden 2014.
- Gezik, E.: *Alevi Kürtler, Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında*. İletişim, İstanbul 2014, s. 198.
- Godfrey, G.: *Yeniçeriler*. İstanbul 2011, s. 74.
- Gündoğdu, H.: *Genel Özellikleriyle Erzurum Evleri*. [online] <<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/GSED/article/viewFile/2312/2319>> (1. 12. 2012).
- Güngör, Ö.: Cemevi Konusunda Sosyolojik Bakış Denemesi, *Toplum Bilimleri/Journal of Social Sciences* 4/7 2010, s. 123–136.
- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, *Cumhuriyet ve Laiklik: Açık oturum*, Ankara 2002.
- Hazbunová, K.: *Arabské výpůjčky v češtině*, diplomová práce, Srovnávací jazykověda FF UK 2006, s. 107.
- Hotan, H.: Erzurum Evleri, *Arkitekt* 1947/01,02, s. 27–30. [online] <<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/17/84.pdf>> 13. 4. 2014.
- Chalpachč'jan, O. CH.: *Graždanskoje zodčestvo Armenii*. Moskva 1971.
- Karataş, N. – İflazoğlu, E. C.: *Vardan Yoğa: İki Irmak arasında Aleviliğin İzleri*, Ankara 2015.
- Koşay, H. – Kılıç, S.: Güzelova (Erzurum) Etnografya ve Folkloruna dair Notlar, *Türk Etnografya Dergisi*, VI/1963, s. 66–89.
- Koşay, H. Z. – Kılıç, S.: *Türk Etnografya Dergisi* 1963/VI Ankara, s. 66–89.
- Kreiser, K. – Neumann, Ch. K.: *Dějiny Turecka*, Praha 2010.
- Kropáček, L.: Jsou alevité muslimové? *Dingir* 2015/1, s. 2–5.
- Kropáček, L.: *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*, Praha 2008.
- Lifchez, R. ed.: *Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, Lifchez, R.: *The Lodges of Istanbul*, s. 73–129. California 1992.
- Mamadnazarov, M.: Drevnije ictoki zodčestva Gornogo Badachšana. *Architektura, stroji-těl'stvo, dizajn* No. 01 (42) 2006. s. 28–33.
- Mélikoff, I.: *Uyur idik uyardılar*, İstanbul 2011.
- Nizámolmolk, *Pojednání o politice*. Překlad a studie Zdeněk Cvrkal. Praha 2011.
- Ocak, A. Y.: „Hacı Bektaş-i Veli Tasavvufi kimliğine yeniden bakış, Yesevi, Haydari, Vefai, Babai yahut ‚Şeyhlikten Müritlikten Farig bir Meczup?“, in: Ecevitoğlu, P. – İrat, A. M. – Yalçınkaya, A. (eds.): *Uluslararası Hacı Bektaş Velí Sempozyumu Bildirileri; Hacı Bektaş Velí; Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden*, Ankara 2010, s. 49–55, 50–51.
- Ošťanský, B.: *Dokonalý člověk a jeho svět v zrcadle islámské mystiky*, Praha 2004.
- Pinerová, K.: *Alevité ve Spolkové republice Německo v současnosti*. UBVA, FF UK Praha 2012.

- Pirický, G.: *Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia*, Trnava 2004.
- Rúmi, *Masnaví, Básně vnitřního smyslu*, 2. opravené vydání, Praha 2001.
- Rypka, J. a kol.: *Dějiny perské a tádžické literatury*. Druhé, přepracované a rozšířené vydání, Praha 1963.
- Soyyer, Y.: *19. yüzyılda Bektâşilik*, Istanbul 2012.
- Šochomurov, A.: *Pamir – Strana Arijev*. Dušanbe 1997.
- Ter-Sarkisjanc, A. E.: *Istorija a kul'tura armjanskovo naroda s drevnějšich vremjon do načala XIX veka*, Moskva 2005.
- Tufan, G.: *Son Kızılbaş Şah Ismail*, Istanbul 2010.
- Vakıf rehberi*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı yayınları no. 1, Ankara 1996.
- Veselá Z.: *Novověké dějiny Turecka I. díl Dějiny osmanské říše od reformem Nizami Cedidu do rozkladu imperia (1918)*. Praha 1966.
- Vytejčková, K.: Álevité – jiné pojetí islámu? *AntropoWebzin* 1/2012, s. 21–25. <http://antropologie.zcu.cz/media/document/art_4_vytejckova.pdf> (10. 8. 2017).
- Vytejčková, K.: Alevité. In: Gebelt, J. a kol.: *Ve stínu islámu, Menšinová náboženství na Blízkém Východě*, Praha 2016. s. 257–290.
- Vytejčková, K.: Osmanské domy v historických pramenech, *Orientalia Antiqua Nova XII*. Plzeň 2012, s. 88–95.
- Vytejčková, K.: Specifika osmanského domu. *Nový Orient* 65/3, Praha 2010, s. 46–49.
- Vytejčková, K.: Terénní výzkum na turecké vesnici na příkladu vesnice Yörük u Safranbolu, In: *Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu*, Michal Pavlásek – Jana Nosková (eds.) Brno 2013, s. 45–60.
- Yıldırım, A.: *Alevilerin Kitabı*, Ankara 2015.
- Yıldırım, K. – Hidayetoğlu, M. L.: Geleneksel Türk Evi Ahşap Tavan Süsleme Özelliklerinin ve Yapım Tekniklerinin Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme “*The Investigation of Wooden Ceilings Belonging to Traditional Türk Houses*”, *9th International Symposium of Traditional Arts*, İzmir, 16–18 November, 2006. <<http://w3.gazi.edu.tr/~kemaly/Calismalar/Tavanlar-DEU.pdf>> (27.8.2017).
- Zemánek, P. a kol.: *Arabsko-český slovník*. Heslo majdán s. 704. Praha 2006.
- Zorunlu Din Derslerine Hayır*, Alevi Bektaşî Federasyonu, Ankara 2002.
- Žďárský, P. (ed.): *Alois Musil. Ze světa islámu*, Praha 2014.

internetové zdroje:

- 81 ilin 31'inde cemevi yok. 16.3.2013 <<http://www.radikal.com.tr/turkiye/81-ilin-31inde-cemevi-yok-1125396/>> (3.7.2017).
- Aflākī*, <<http://www.iranicaonline.org/articles/aflaki-arefi-sams-al-din-b>> (20. 12. 2015).
- AİHM'den Aleviler için tarihi karar*, 26. 04. 2016 <<http://www.dw.com/tr/aihmden-aleviler-i%C3%A7in-tarihi-karar/a-19215641>> (cit. 10.7.2017).
- AİHM'den Aleviler için tarihi karar*, 26. 04. 2016 <<http://www.dw.com/tr/aihmden-aleviler-i%C3%A7in-tarihi-karar/a-19215641>> (cit. 10.7.2017).
- AK Parti döneminde Cem evi sayısı azaldı mı arttı mı?*, 25.5.2014 <<http://www.timeturk.com/tr/2014/05/25/ak-parti-doneminde-cem-evi-sayisi-azaldi-mi-artti-mi.html>> (3.7.2017).
- Akın, G.: *Cemevi Mimarisi Üzerine Notlar* 30. 12. 1996 <<http://www.arkitera.com/gorus/618/cemevi-mimarisi-uzerine-notlar>> (25. 7. 2017).
- Alevi köyünde cami-cemevi CHP'li vekillerin katılımıyla açıldı: Aleviler tepkili*, 26. 6. 2017 <<https://www.alevinet.com/2017/06/26/alevi-koyunde-cami-cemevi-chpli-vekilerin-katilimiyla-acildi-aleviler-tepkili/>> (26. 8. 2017).
- Aleviler Neden Yezide Lanet Okuyorlar*, <<http://www.alevitentum.de/html/099.html>> (13. 2. 2016).
- Aleviler, Hacı Bektaş Veli Dergahinin Kendilerine Devredilmesini istiyor* 4. 7. 2015 <<http://www.milliyet.com.tr/aleviler-haci-bektas-veli-dergahinin-nevsehir-yerelhaber-868871/>> (10. 7. 2017).
- Alevileri kim temsil ediyor?*, 21. 7. 2013, <<http://yurtgazetesi.com.tr/m/gundem/alevileri-kim-temsil-ediyor-h38931.html>> (15. 11. 2015).
- Alevileri kim temsil ediyor?*, 21. 7. 2013, <<http://yurtgazetesi.com.tr/m/gundem/alevileri-kim-temsil-ediyor-h38931.html>> 21. 07. 2013 (15. 11. 2015).
- „Alevilik İslam dışında bir inanç“*, 05. 01. 2015, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/178283/_Alevilik_islam_disinda_bir_inanc_.html#> (26. 7. 2017).
- Anadolu'da Tapınak-Cem Evi Mimarisi* 22. 12. 2012 <http://www.yolunezeli.com/?p=567> (26. 7. 2017).
- Aslan, S.: *Cemevi Yolunda İman Tazeleyenler*, 29. 4. 2017 <<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8290/cemevi-yolunda-iman-tazeleyenler#.WXn3vlFpxaQ>> (2. 8. 2017).
- Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu*, <http://tr.alevi.dk/?page_id=220> (22. 12. 2015).
- Ayazoğlu, S.: *Kağıt Üzerinde Gelişen Tipoloji: Cemevi Mimarisi* 27. 12. 2013 <<http://www.arkitera.com/haber/19044/kagit-uzerinde-gelisen-tipoloji--cemevi-mimarisi->>> (26. 7. 2017).
- Bahadır, I.: *Alevi-Bektaş İncina Göre Kadın* <<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/734/724>> (1. 2. 2016).
- Bayhan, Bahar: *1.Ödül -Maltepe Belediyesi Gülsuyu Cemevi ve Kültür Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması* 29. 7. 2015 <http://www.arkitera.com/proje/4706/1-odul-gulsuyu-cemevi-ulusal-mimari-proje-yarismasi-> (27. 7. 2017).

- Cami-Cemevi kardeşliğin canevi*, 16. 9. 2013 <<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-36538-173-cami-cemevi-kardesligin-canevi.html>> (23. 2. 2015).
- Cami-Cemevi'ne dava*, 27. 2. 2017 <<http://www.hurriyet.com.tr/cami-cemevine-dava-40379633>> (10. 7. 2017).
- Cem Vakfı Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması* <<http://www.arkitera.com/etiket/21730/cem-vakfi-cem-kultur-evi-mimari-proje-yarismasi>> (20. 7. 2017).
- Cemevi* 26. 4. 2003. <http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-113-cemevi> (cit. 4. 7. 2017).
- Cemevi Projesi* <<http://www.beylikduzu.bel.tr/proje/38/cemevi-projesi>> (3. 8. 2017).
- Competition Entry: Istanbul Gülsuyu Cemevi and Cultural Center* 9. 8. 2015 <<http://www.archdaily.com/771325/istanbul-gulsuyu-cemevi-and-cultural-center-competition-announces-finalists>> (30. 8. 2017).
- Erdoğan çok çektirdi*, 7. 8. 2012, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/362466/Erdoğan_cok_çektirdi.html#> (17. 7. 2017).
- Erdoğan: 'Karacaahmet Cemevi bir ucubedir'*, 6. 8. 2012 <<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-karacaahmet-cemevi-bir-ucubedir-haberi-58026>> (cit. 12. 7. 2017).
- Erdoğan: Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse ben dört dörtlük bir Alevi'yim*. 17. 7. 2013 <<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-alevilik-hz-ali-yi-siyaset/detay/1738091/default.htm>> (15. 11. 2015).
- Erdoğan'ın 'Ali'siz Ateist Alevi' dediği HDP'li Öker: 'Yezid'e lanet...'* 20. 5. 2015 <<http://www.taraf.com.tr/erdoganin-alisiz-ateist-alevi-dedigi-hdpli-okeryezide-lanet/>> (8. 2. 2016).
- Erdoğan'dan Putin'e: Türkiye'nin yüzde 99'u zaten Müslüman*, 26. 11. 2015, <<http://www.karar.com/gundem-haberleri/erdogandan-putine-turkiyenin-yuzde-99u-zaten-musulman-56380#>> (14. 5. 2016).
- FETÖ Projesi Cami-Cemevi, sağlık merkezine dönüşüyor*, 4. 4. 2017 <<http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/feto-projesi-cami-cemevi-saglik-merkezine-donusuyor-1773774/>> (2. 8. 2017).
- Genel Tanıtım*, <<http://alevi.com/TR/hakkimizda/genel-tanitim/>> (26. 12. 2015).
- Gülsuyu Cemevi ve Kültür Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması* 28. 6. 2015 <https://issuu.com/yalinmimarlik/docs/gulsuyu_cemevi> (30. 8. 2017).
- Hacı Bektaş Veli Dergahı'nda 188 Yıl Sonra Bir İlk* 5. 7. 2015 <<https://www.haberler.com/haci-bektas-veli-dergahi-nda-cem-toreni-yapildi-7479151-haberi/>. (10.7.2017).
- Hüseyin Gazi Derneği* 18. 5. 2017 <http://www.huseyingazi.org.tr/kurum-1-huseyin-gazi-dernegi.html> (4. 7. 2017).
- Ismaili Jamatkhana House of Worship Glenview* <http://www.baileyedward.com/portfolio/26> (28. 7. 2017).
- İtez, Ö.: 1. Eşdeğer Ödül (Selim Velioğlu, Özlem Berk), *Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması* 8. 5. 1996 <<http://www.arkitera.com/proje/4360/1-esdeger-odul--cem-kultur-evi-mimari-proje-yarismasi>> (20. 7. 2017).
- The Jamatkhana in Toronto — "A Seed of Faith Planted..." by Shariffa Keshavjee* <<http://simerg.com/2014/09/22/the-jamatkhana-in-toronto-a-seed-of-faith-planted-by-sha>

- riffa-keshavjee/> (28. 7. 2017).
- Karakuş, A.: *Ali'siz Alevilik diye bir şey çıktı*. 11. 5. 2015 <<http://www.milliyet.com.tr/ali-siz-alevilik-diye-bir-sey-cikti/siyaset/detay/2057066/default.htm>> (15. 11. 2015).
- Kılıç, Y.: *CHP'li Özbolat: Ülke genelinde 12 milyon 521 bin 792 Alevi yaşıyor*. 1. 3. 2014 <<https://www.cihan.com.tr/tr/chpli-ozbolat-ulke-genelinde-12-milyon-521-bin-792-alevi-yasiyor-1372608.htm>> (31. 1. 2016).
- Mamak'taki ,cami-cemevi' projesi için yıkım kararı*, 13. 05. 2015 <<http://www.milliyet.com.tr/mamak-taki-cami-cemevi-projesi-gundem-2058514/>> (2. 8. 2017).
- Massicard, E.: *Aleviliğin Avrupada Dinî Cemaat Olarak Varlığı*, in: *Perspektif* 21/246 (2015), s. 28–31, 29, <<http://perspektif.eu/sayi/2015/aralik/>> (22. 12. 2015).
- NASA'dan Alevilere kubbe!* 5.1.2014 http://www.cafesiyaset.com.tr/nasa-dan-alevilere-kubbe-_396638.html (18. 7. 2017).
- Serçeşme Cemevi hizmete girdi* 9. 12. 2013. <http://www.hurriyet.com.tr/sercesme-cemevi-hizmete-girdi-25307380>. (cit. 30. 6. 2017).
- Tayfun, K.: Tacikistan Pamirleri, İsmaililer. *Atlas Dergisi* 249/2013 © 2014 atlasdergisi.com <<https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/5433.html>> (3. 8. 2017).
- Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, <<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf>> (2. 8. 2017).
- Türk, H.: *Hatay'da Müslüman-Hiristiyan Etkileşimi: St. Georges Ya Da Hızır Kültü*. <http://www.millifolklor.com/tr/sayfalar/85/16_.pdf> (13. 2. 2016).
- Türkiye'nin En Büyük Cemevi Çankaya'da Açıldı*, 10. 5. 2014 <<http://zonguldak.habermonitor.com/tr/haber/detay/turkiye-nin-en-buyuk-cemevi-cankaya-da-acildi/311197/>> (cit. 30. 6. 2015).
- Yargıtay'dan cemevi kararı*, 17. 8. 2015 <<http://www.hurriyet.com.tr/yargitaydan-cemevi-karari-29834823>> (3. 2. 2016).
- Zülfikar neyi sembolize ediyor?*, <<http://www.aabf-inanc-kurumu.com/bolge-inanc-kurullari-2012-2015/zulfikar-neyi-sembolize-ediyor/>> (1. 2. 2016).

internetové stránky:

- <<http://haberciniz.biz/arapgirde-787-yillik-cem-evi-1140091h.htm>> (7. 8. 2017).
- <<http://www.hasandedekulturdernegi.com/>> (5. 7. 2017).
- <<http://hunkarvakfi.org/>> (4. 7. 2017).
- <<http://karacaahmet.org.tr/karacaahmet.asp>> (12. 7. 2017).
- <<http://www.kulturturizm.gov.tr/EN,98599/hidirellez.html>> (2. 8. 2017).
- <<http://sahkulu.org/dergahimiz/>> (10.7. 2017).
- <<http://www.alevidernekerifederasyonu.org/>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.alevifederasyonu.org.tr>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.alevikulturdernekleri.com>> (15. 11. 2015).
- <http://www.alevikulturdernekleribursa.com/?page_id=365> (3. 8. 2017).
- <<http://www.aleviweb.com/forum/showthread.php?t=5569>> (12. 7. 2017).
- <<http://www.avf.org.tr/>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.cemvakfi.org.tr/>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.ehlibeyt.org.tr>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.hacibektasvakfi.web.tr/>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.hunkarvakfi.org/Menu/Hakkimizda>> (3. 8. 2017).
- <<http://www.pirsultan.net/>> (15. 11. 2015).
- <<http://www.yenimahallepirsultan.org.tr/tuzuk/>> (3. 8. 2017).
- <<http://www.zohreana.com/>> (15. 11. 2015).
- <<http://khidr.org/>> (13. 2. 2016).
- <<http://www.ottomanhistorypodcast.com/2017/02/alevi-architecture.html>> (10. 8. 2017).

informátoři:

Alevita C. Y. (nar. 1970) zástupce předsedy nadace spolku *Cem Kültür Vakfı* v Elaziğu.

Alevita D. D. (nar. 1964) předseda spolku *Gülmez Mezarlığı ve Güzelleştirme Derneği* v Elâziğu.

Alevitka G. O. (nar. 1939) Ortaköy/Sivas. Pochází z rodu Ímamoğlu.

Alevita M. Ö. (nar. 1970) člen spolku PSAKD a kandidát za CHP.

Alevita M. P., doktorand píšící disertační práci s názvem *Architektonická specifika modliteben u islámských heterodoxních skupin v Anatolii*.

Alevitka S. M. (nar. 1965) architektka *Çankaya Cemevi* v Ankaře. Pochází z rodu Hıdır Abdal.

Alevitka Y. A. (nar. 1934) Ortaköy/Sivas. Pochází z rodu Ímamoğlu.

Dede H. (nar. 1951) vesnice Şehitler. Pochází z rodu Hacı Murat Veli.

Dede H. G. (nar. 1938) *cemevi El-Cem* v Elâziğu. Pochází z rodu Avuçan.

Dede I. M. (nar. 1968) pobočka AKD Bursa. Pochází z rodu Kureyşan.

Dede N. A. (nar. 1963) pobočka HBVAKV Çorum. Pochází z rodu Çelebi.

Imám Ö. A., Nadace *Ehlibeyt* Çorum.

10. SEZNAM VYOBRAZENÍ

Obr. 1: Boční řez rituálním prostorem (meydanem) v *Hacı Bektaş Veli Dergâhı*. Převzato z Akok, M.: *Hacı Bektaş Veli Manzûmesi, Türk Etnografya dergisi XI/1967*.

Obr. 2: Pohled na strop a krb v meydanu *Hacı Bektaş Veli Dergâhı*. Foto © K. Vytejková 2014.

Obr. 3: *Cem evi* zdokumentovaný v osmdesátých letech ve vesnici Yahyalı Sivas/Şarkışla. Akın, G.: *Asya Merkezi Mekan Geleneği*, Ankara 1990.

Obr. 4: Mapka rozšíření domů s překládaným trémovým stropem ve středním a východním Turecku, vyhotovená podle slovního popisu G. Akına. Akın, G.: *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam*, İstanbul 1985. (sestavila K. Vytejková).

Obr. 5: Mapka historické oblasti Chorásánu, ze které měl přijít Hadži Bektáš Velí. <<https://istihbaratveanaliz.wordpress.com/2016/07/11/tarih-horasan-atabeyligi/>> (29. 8. 2017).

Obr. 6: Strop domu rodiny Imamoğlu ve vesnici Kazanpınar (Sivas). Foto © K. Vytejková 2012.

Obr. 7: Stáje v minulosti patřící k domu rodiny Imamoğlu ve vesnici Kazanpınar (Sivas). Foto © K. Vytejková 2012.

Obr. 8: Běžný starý dům ve vesnici Ortaköy (Sivas). Foto © K. Vytejková 2013.

Obr. 9: Dům ve vesnici Ortaköy, který měl dříve sloužit jako *cem evi* (Sivas). Foto © K. Vytejková 2013.

Obr. 10: Stropní trámy domu ve vesnici Ortaköy, který měl dříve sloužit jako *cem evi* (Sivas). Jedná se o druhotně použité trámy, se symboly slunce a *çarkıfeleku* (vpravo). Foto © K. Vytejková 2013.

Obr. 11: Typický starý dům s překládaným trémovým stropem při pohledu zvenčí, vesnice Ortaköy (Sivas). Foto © K. Vytejková 2012.

Obr. 12: Dům s překládaným trémovým stropem při pohledu zvenčí, Erzurum. Foto © K. Vytejková 2013.

Obr. 13: Model místnosti s topeništěm (*tandır evi*) Erzurum. Foto © K. Vytejková 2013.

Obr. 14: Interiér rituálního domu Kalašů v údolí Bumburet v Čitrálu (Pakistán), foto © M. Zárubová 1996.

Obr. 15: Vachánský dům v lokalitě Jamg. Mamadnazarov, M.: *Drevnije ictoki zodčestva Gornogo Badachšana. Architektura, strojitel'stvo, dizajn* No. 01 (42) 2006. s. 30.

Obr. 16: Ukázka slidu z architektonické dokumentace projektu *Gülsuyu Cemevi* v Istanbulské čtvrti Maltepe. Na prvním slidu je fotografiemi tradičního vesnického domu a *cem evi* z Yahyalı/Sivas (Akinova dokumentace) zdůvodněno využití struktury překládaného trémového stropu. *Gülsuyu Cemevi ve Kültür Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması* 28. 6. 2015 <https://issuu.com/yalinmarlik/docs/gulsuyu_cemevi> (30. 8. 2017).

Obr. 17: Ukázka dvou slidů z 3D vizualizace projektu *Gülsuyu Cemevi* v Istanbulské čtvrti Maltepe. Na prvním slidu je vidět zasazení do terénu, na druhém je interiér rituálního prostoru v *cemevi*. *Competition Entry: Istanbul Gülsuyu Cemevi and Cultural Center* 9. 8. 2015 <<http://www.archdaily.com/771325/istanbul-gulsuyu-cemevi-and-cultural-center-competition-announces-finalists>> (30. 8. 2017).

Obr. 18: Návrh tahtadžijského architekt Bircana Coşkun na *cemevi* v Narlıdere/Izmir, který kombinuje formu venkovského domu s překládaným trémovým stropem a nomádského stanu. Coşkun, Bircan: *Cem Kültürüvi, Folkloredebiyat VIII/30, 2002/2* Ankara, s. 315–320, s. 317.

Obr. 19: Interiér ismáílitské džamátchány v Glenview, Illinois. <<http://www.baileyedward.com/portfolio/26>> (30. 8. 2017).

Obr. 20: Interiér ismáílitské džamátchány v Torontu. <<http://simerg.com/2014/09/22/the-jamatkhana-in-toronto-a-seed-of-faith-planted-by-shariffa-keshavjee/>> (30. 8. 2017).

Obr. 21: Gülenův projekt *Cami-Cemevi*, který skončil fiaskem. *Cami-Cemevi kardeşliğin canevi*, 16. 9. 2013 <<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-36538-173-cami-cemevi-kardesligin-canevi.html>> (23. 2. 2015).

Obr. 22: *Cemevi* v Ankaře patřící městské části Çankaya, pohled z ulice. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 23: Rituální prostor v *cemevi* v Ankaře/Çankaye, Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 24: Vstupní hala s kamenným reliéfem v *cemevi* v Ankaře/Çankaye, Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 25: Diskuse architektek nad návrhem nového *cemevi* v Muğle, která se uskutečnila v *cemevi* v Ankaře/Çankaye, Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 26: Kulturní centrum s *cemevi* v Ankaře patřící nadaci HBVAKV, pohled z ulice. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 27: Přední a zadní strana obálky *Průvodce nadací*, vydaného v roce 1996 nadací HBVAKV. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 28: Kulturní centrum s *cemevi* v Ankaře patřící nadací HBVAKV, sochy na fasádě, vlevo Hadži Bektáš se lvem a laní, vpravo Atatürk a lev. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 29: Kulturní centrum s *cemevi* v Ankaře patřící nadací HBVAKV, rituální prostor. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 30: *Cemevi* v Ankaře Yenimahalle patřící spolků PSAKD. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 31: Rituální prostor *cemevi* v Ankaře Yenimahalle patřící spolků PSAKD. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 32: Zázemí pobočky spolků PSAKD vybudované v bývalé kavárně v Ankaře Yenimahalle. V pozadí zarámovaný nápis oslavující vítězství v boji za legalizaci stavby *cemevi*. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 33: Alvitě posedávající v parku pobočky spolků PSAKD v Ankaře Yenimahalle. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 34: Automobil spolků PSAKD parkující před pobočkou v Ankaře Yenimahalle. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 35: Zádušní hostina u příležitosti výročí 40. dne od úmrtí v jídelně pobočky v Ankaře Yenimahalle. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 36: Fotografie ze slavnostního otevření Kulturního centra a *Serçeşme cemevi* v Ankaře Batikentu. <<http://www.deyisler-nefesler.com/p/sercesme-cemevi-acld.html>> (30. 8. 2017).

Obr. 37: Rituální prostor *Serçeşme cemevi* v Ankaře Batikentu. Na stropě je umístěna fotografie hvězdné mlhoviny z Hubbleova teleskopu s názvem „Heart and Soul“, kterou nadace zakoupila od Nasa. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 38: Vstup do rituálního prostoru *Serçeşme cemevi* v Ankaře Batikentu. Dveře jsou lemovány kopiemi stél z neolitické lokality Göbeklitepe, nad dveřmi je timpanon se symboly měsíce, slunce a *çarkifeleku*, stejně jako v reálu na hrobce Hadži Bektáše. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 39: Pozadí podia na němž sedí *dede* a *zâkir* je zhotoveno jako kopie portálu hrobky Hadži Bektáše v hlavním konventu. *Serçeşme cemevi* v Ankaře Batikentu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 40: Hrobka Hadži Bektáše v hlavním konventu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 41: *Cem evi* u hrobky Hüseyina Gaziho v Ankaře Mamaku. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 42: Interiér *cem evi* u hrobky Hüseyina Gaziho v Ankaře Mamaku. Na krokviích jsou z obou stran napsány výroky alevitských velikánů (včetně Atatürkových) týkající se potřeby vzdělávání. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 43: Vstup do hrobky Hüseyina Gaziho v Ankaře Mamaku. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 44: Nádvoří vedoucí k *cemevi* v Burse/Nilüfer. Vstupní schodiště je lemováno sochami Atatürka a Hadži Bektáše s jejich slavnými výroky o nejlepším duchovním vůdci vědě a cestě, která nevede-li skrze vědu, končí v temnotách. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 45: Vstup do rituálního prostoru *cemevi* v Burse/Nilüfer. Mramorový práh s růží symbolizuje Fátimu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 46: Interiér rituálního prostoru *cemevi* v Burse/Nilüfer. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 47: Reliéf nabitý významy je umístěn nad schodištěm vedoucím k rituálnímu prostoru *cemevi* v Burse/Nilüfer. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 48: Jeden z mnoha nástěnných obrazů v rituálnímu prostoru *cemevi* v Burse/Nilüfer. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 49: Místnost pro výuku hry na hudební nástroj *bağlama* v *cemevi* v Burse/Nilüfer. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 50: *Cem evi* ve vesnici Şehitler v Burse/Inegöl. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 51: Interiér *cem evi* ve vesnici Şehitler v Burse/Inegöl. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 52: Exteriér *cemevi* pobočky HBVAKV v Çorumu. V parku je umístěna socha Atatürka se lvem. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 53: Vstupní hala *cemevi* pobočky HBVAKV v Çorumu. Vitríny s upomínkovými předměty a publikacemi nadace. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 54: *Dede* v *cemevi* pobočky HBVAKV v Çorumu vysvětluje průběh rituálu *cem*. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 55: Imám nadace *Ehlibeyt* v Çorumu před vstupem do své kanceláře a knihovny. Foto K. © Vytejšková 2015.

Obr. 56: Šiitská modlitební podložka v mešitě patřící nadaci *Ehlibeyt* v Çorumu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 57: Šiitská mešita patřící nadaci *Ehlibeyt* v Çorumu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 58: *El-Cem cemevi* patřící nadaci *Cem* v Elaziğu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 59: Interiér *El-Cem cemevi* patřící nadaci *Cem* v Elaziğu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 60: Knihovna *El-Cem cemevi* patřící nadaci *Cem* v Elaziğu. Foto © K. Vytejšková 2015.

Obr. 61: Budova *Ehlibeyt cemevi* patřící *Nadaci pro zvelebení hřbitova Gülmez* v Elaziĝu. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 62: Márnice *Ehlibeyt cemevi* patřící *Nadaci pro zvelebení hřbitova Gülmez* v Elaziĝu. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 63: Rituální prostor *Ehlibeyt cemevi* patřící *Nadaci pro zvelebení hřbitova Gülmez* v Elaziĝu. Foto © K. Vytejčková 2015.

Obr. 64: Rituální prostor *Ehlibeyt cemevi* patřící *Nadaci pro zvelebení hřbitova Gülmez* v Elaziĝu. Foto © K. Vytejčková 2015.